

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगबाट भएका मानव अधिकार सम्बन्धी महत्वपूर्ण निर्णयहरू

वर्ष १

अङ्क १

२०७३ बैशाख

मानव अधिकारको संरक्षणका लागि राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगबाट जारी भएको आदेश वा निर्देशन कार्यान्वयन गर्ने वा आयोगबाट गरिएको सिफारिस वा सुभावा कार्यान्वयन गर्न सरकारले कुनै "IF & BUTs" को जिकिर गर्न हुँदैन ।
- संवत् २०६२ सालको रिट नं. ३०८१, सर्वोच्च अदालत, आदेश मिति: २०६४/१/२२

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग
हरिहर भवन, ललितपुर, नेपाल

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगबाट भएका

मानव अधिकार सम्बन्धी महत्त्वपूर्ण निर्णयहरू

भाग १

२०७३ वैशाख

अङ्क १

मानव अधिकारको संरक्षणको लागि राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगबाट जारी भएको आदेश वा निर्देशन कार्यान्वयन गर्ने वा आयोगबाट गरिएको सिफारिस वा सुझाव कार्यान्वयन गर्न सरकारले कुनै "IF & BUTs" को जिकिर गर्न हुँदैन ।

- संवत् २०६२ सालको रिट नं. ३०८१, सर्वोच्च अदालत,
- आदेश, मिति: २०६४।९।२।२

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग

हरिहरभवन, ललितपुर

आयोगका पदाधिकारीहरू

मा. अनूप राज शर्मा, अध्यक्ष

मा. प्रकाश वस्ती, सदस्य

मा. सुदिप पाठक, सदस्य

मा. मोहना अन्सारी, सदस्य

मा. गोविन्द शर्मा पौड्याल, सदस्य

सचिव

वेदप्रसाद भट्टराई, का.मु. सचिव

संयोजन

श्यामबाबु काफ्ले

मानव अधिकार अधिकृत

कानुन महाशाखा, राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग ।

संकलन

दिव्य कुमार भ्ता

मानव अधिकार अधिकृत

कानुन महाशाखा, राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग ।

प्रकाशक

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग

कानुन महाशाखा

हरिहरभवन, ललितपुर ।

प्रकाशन मिति: २०७३ वैशाख

प्रकाशन प्रति : १००

प्रकाशन सङ्ख्या : रामाअआ के.का. २०४

मुद्रण : महाशक्ति प्रिन्टिङ्ग सर्भिस, अनामनगर, काठमाडौं ।

फोन : +९७७-१-४७८३९६४, ९८५१०११९६४

ई-मेल : mahashakti1014@gmail.com

सर्वाधिकार : राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग

आयोगको पूर्व-स्वीकृतिविना यस प्रकाशनलाई पुनः उत्पादन एवम् मुद्रण गर्ने गरी सङ्ग्रह गर्न अथवा कुनै पनि माध्यमबाट प्रयोगमा ल्याउन पाइने छैन । बौद्धिक तथा शैक्षिक प्रयोजनार्थ स्रोत खुलाई आवश्यक अंशहरू मात्र साभार गरी प्रयोगमा ल्याउन सकिनेछ ।

मन्तव्य

नेपालको संविधानको धारा २४९(१) मा मानव अधिकारको सम्मान, संरक्षण र संवर्धन तथा त्यसको प्रभावकारी कार्यान्वयनलाई सुनिश्चित गर्नु राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको कर्तव्य हुने उल्लेख छ । सोही व्यवस्था राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग ऐन, २०६८ को प्रस्तावनामा पनि छ । उल्लिखित संवैधानिक तथा कानुनी व्यवस्था बमोजिम आफ्नो कर्तव्य पुरा गर्ने सन्दर्भमा मानव अधिकारको उल्लङ्घन तथा दुरुत्साह सम्बन्धमा दर्ता हुन आएका उजुरीहरू र आयोग आफैले गरेका अनुसन्धान, अनुगमन तथा अध्ययनको आधारमा आयोगबाट विभिन्न निर्णयहरू हुँदै आएका छन् । यसरी भएका निर्णयहरू सरोकारवालाहरू, विषय विज्ञहरू, बौद्धिक समुदाय तथा न्याय निरूपण गर्ने निकायहरू र अन्तर्राष्ट्रिय समुदाय सम्म पुऱ्याउन नसकिएको अवस्था छ । यसबाट एकातर्फ आफ्ना निर्णय माथि स्वस्थ सुभावा प्राप्त गर्न नसकेको अवस्था छ भने अर्कोतर्फ न्याय निरूपणको सन्दर्भमा सम्बन्धित न्यायिक तथा अर्ध न्यायिक निकायहरूले आयोगबाट भएका निर्णयहरूलाई सन्दर्भ सामग्रीको रूपमा प्रयोग गर्न नपाएको अवस्था छ ।

सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट “...जसरी अदालतले जारी गरेका आदेश निर्देशनहरू सरकारले पालना गर्नुपर्ने हुन्छ उसैगरी मानव अधिकारको प्रभावकारी संरक्षण र परिपालन गर्ने क्रममा आयोगले दिएका यस्ता सुभावा, प्रतिक्रिया र निर्देशनहरू सरकारले पालन गर्नुपर्ने हुन्छ ।...मानव अधिकारको संरक्षणको लागि राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगबाट जारी भएको आदेश वा निर्देशन कार्यान्वयन गर्ने वा आयोगबाट गरिएको सिफारिस वा सुभावा कार्यान्वयन गर्न सरकारले कुनै ‘If and but’s’ को जिकिर गर्न नहुने” भनी (संवत् २०६२ सालको रिट नं. ३०८१, आदेश मिति: २०६४।९।२।२) आदेश समेत भएको छ ।

उल्लिखित सन्दर्भमा आयोगले गरेका निर्णयहरूको बारेमा सरोकारवालाहरूलाई सुसूचित र लाभान्वित हुन पाउने अवस्थाको सिर्जना गर्ने तथा न्यायिक तथा अर्ध न्यायिक प्रक्रियामा समेत सन्दर्भ सामग्रीको रूपमा प्रयोग गर्न पाउने अवस्था होस् भनी आवधिक रूपमा मानव अधिकार नजिरका रूपमा मानव अधिकार सम्बन्धी महत्त्वपूर्ण निर्णयहरू प्रकाशन गर्न प्रारम्भ गरी यो पहिलो अड्क प्रकाशित गरिएको हो ।

मानव अधिकार आयोगबाट भएका निर्णयहरूलाई मानव अधिकार नजिरका रूपमा बुझ्न र आफ्नो काम कारवाहीमा त्यसको प्रयोग गर्न न्यायिक, अर्ध न्यायिक निकाय र मानव अधिकारप्रति सम्बद्ध राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय सङ्घसंस्थाहरू लगायत सम्बद्ध सबै पक्षलाई यस प्रकाशनले सहयोग पुग्ने विश्वास लिएको छु । अन्त्यमा, यस प्रकाशनको सन्दर्भमा सकारात्मक सुभावाको अपेक्षा सहित यस प्रकारको प्रकाशनको अवधारणा ल्याउने कानून महाशाखा र प्रकाशन कार्यमा संलग्न हुनु भएका सम्पूर्ण कर्मचारीहरूलाई धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

अनूप राज शर्मा

अध्यक्ष

भाग १ अङ्क १ सम्बन्धमा

१. राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगले मानव अधिकार नजिरको रूपमा प्रकाशन आरम्भ गरेको मानव अधिकार सम्बन्धी महत्त्वपूर्ण निर्णयहरूलाई सङ्क्षिप्त रूपमा मा.स.म.नि. भनिनेछ ।
२. मा.स. म.नि.मा आयोगबाट उजुरीहरूमा भएका मध्ये महत्त्वपूर्ण निर्णयहरूलाई समावेश गरिएको छ ।
३. यस प्रकाशनमा कतिपय स्थानमा आयोगको ठहर र कतिपयमा निर्णय उल्लेख भएको विषयलाई मानव अधिकार आयोग ऐन २०५३ बमोजिम भएका निर्णयहरूमा ठहर र राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग ऐन २०६८ बमोजिम भएका निर्णयहरूमा निर्णय भनी उल्लेख गरिएको छ ।
४. प्रकाशित सामग्रीलाई पठनीय र प्रयोगकर्ता मैत्री बनाउने प्रयोजनको लागि प्रत्येक परिच्छेदहरूमा नम्बरिङ गरिएको छ । तर, ठहर वा निर्णयमा उल्लेख भएको व्यहोरालाई हुबहु रूपमा उल्लेख गर्दै व्याकरणीय रूपमा (विशेषतः ह्रस्वदीर्घ) मात्र हेरिएको छ ।
५. पीडित र साक्षीको अधिकार संरक्षणको दृष्टिकोणबाट यस प्रकाशनमा उनीहरूको नाम गोप्य राखि मृतकको नाम उल्लेख गरिएको छ ।

विषय सूची

उजुरी नं.	मानव अधिकार उल्लङ्घनको विषय	पृ.सं.
४१२७२०६४	हत्या	१
३०५७२०६१	कब्जा तथा हत्या	१५
३३६७२०६२	गैरकानुनी थुना	१९
४३४६२०६४	धम्की र विस्थापन	२४
१२०६२०६०	यातना	३०
८९४२०६९	गैरकानुनी थुना	४०
५०२२०५९	न्याय प्रशासन	४७
९३१२०६८	घरेलु हिंसा	५६
३०५७२०६२	बेपत्ता तथा हत्या	६९
८६७२०६६	बाल अधिकार	७६

श्री राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको

निर्णय

माननीय अध्यक्ष श्री केदारनाथ उपाध्याय
माननीय सदस्य श्री रामनगिना सिंह
माननीय सदस्य श्री गौरी प्रधान

संवत् २०६४ सालको उजुरी नं. ४१२७
के.का. ।

मानव अधिकार उल्लङ्घनको विषयः
तत्कालीन शाही नेपाली सेनाद्वारा नियन्त्रणमा
लिएपछि गोली हानी हत्या गरेको ।

कुनै पनि व्यक्तिलाई पक्राउ
पछि हत्या गरी दोहोरो भिडन्तमा मृत्यु
भएको भनी कागज तयार गर्ने, प्रचार
प्रसार गर्न लगाउने जस्ता राज्यका
अधिकारीहरूको कार्य स्वतः गैरकानुनी
हुने । (प्रकरण नं. २१)

कुनै व्यक्तिलाई पक्राउ
गरिसके पश्चात् सुरक्षाकर्मीहरूका
निश्चित दायित्वहरू सिर्जना हुन
जान्छन् । आतङ्ककारी अध्यादेश
मात्र नभएर प्रचलित नेपाल कानून र
अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार सम्बन्धी
कानूनहरूमा समेत कुनै व्यक्तिलाई
पक्राउ गरेपछि तोकिएको समयभित्र
सम्बन्धित मुद्दा हेर्ने अधिकारी वा
निकाय समक्ष पेस गर्नुपर्ने सम्बन्धित
सुरक्षा अधिकारी वा निकायको कानुनी
कर्तव्य हो । पक्राउ गर्ने अधिकार निहीत

अधिकारीहरूलाई घातक बल प्रयोग गर्ने
अधिकार नहुने । (प्रकरण २२)

अन्तर्राष्ट्रिय कानून अनुसार
कानूनकोपालनागराउनेअधिकारीहरूद्वारा
बलको घातक प्रयोग भएको अवस्थामा
अनुसन्धानहरू प्रभावकारी, विस्तृत तथा
स्वतन्त्र हुनुका साथै शीघ्र तथा पारदर्शी
हुनु आवश्यक हुन्छ । साथै स्वेच्छाचारी
हत्याको प्रभावकारी रोकथाम तथा
अनुसन्धान सम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय
सिद्धान्त अनुसार आन्तरिक राजनीतिक
स्थिरता कायम राख्न गरिने सरकारी
कारबाहीलाई त्यस्ता हत्याहरूको औचित्य
पुष्टि गर्न प्रयोग गर्न नपाइने । (प्रकरण
२५)

घटनाको प्रभावकारी अनुसन्धान
भनेकै कानूनको पूर्ण अधीनमा रही,
कोही कसैको डर त्रास वा मोलाहिजामा
नपरी, कुनै आस्थाको पक्षपाती
नभई निष्पक्ष ढङ्गले घटनाको
गहिराइमा पुगी सत्य तथ्यको खोजी
गरी न्यायिक निकाय समक्ष पेस गर्नु नै
हो । प्रहरीद्वारा तयार पारिने घटनास्थल
प्रकृति मुचुल्का र लास जाँच प्रकृति
मुचुल्का समेत प्रत्यक्ष सैनिक निर्देशनमा
भएको र सत्यतथ्यलाई इन्कार गरी
कल्पित घटनाक्रमलाई उल्लेख गरी यस
घटनामा घटनास्थल तथा लास जाँच
प्रकृति मुचुल्का तयार गरिएको, धम्की
दिएर मुचुल्कामा सही गराएको भन्ने तथ्य
खुल्न आएबाट सेनाको प्रत्यक्ष निगरानी
वा दबाबमा प्रहरीले काम गरेकोमा यी

दुवै निकायहरूको संलग्नतामा घटनाको प्रभावकारी अनुसन्धान नभएको प्रस्टै देखिने । (प्रकरण २६)

नेपाल सन्धि ऐन, २०४७ को दफा ५ अनुसार नेपाल पक्ष भएका अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि सम्झौताहरू लागु गर्ने सम्बन्धमा कुनै पनि नेपाल कानुन उक्त सन्धि तथा सम्झौताहरूसँग बाभिएमा बाभिएको हदसम्म अमान्य हुने भनी अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि सम्झौतालाई प्राथमिकता दिइएको छ । अतः नेपाल पक्ष भएको जेनेभा महासन्धि लगायत अन्य अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धिको प्रावधानहरू नेपालको लागि वाध्यकारी भएको र ती सन्धि सम्झौताको भावना र मर्म विपरीत हुने गरी गरिएको कार्य गैरकानुनी हुने । (प्रकरण ३२)

मानव अधिकारको हनन भए नभएको छानबिन गरी सिफारिस गर्ने एक मात्र अधिकार सम्पन्न निकाय राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग नै रहेको थाहा पाउँदा पाउँदै खटिएको कमान्डर सम्बन्धी सूचना अति संवेदनशील मानी त्यस्तो सूचना आवश्यक संस्था तथा पदाधिकारीहरूलाई मात्रै उपलब्ध गराउने प्रचलन रहेको भनी पत्रमा ब्यहोरा उल्लेख गरी जबाफ दिनु गैर जिम्मेवारीपूर्ण कार्य देखियो । (प्रकरण नं. ४४)

अवस्थामा विर्ता देउराली गाविसबाट पक्राउ गरी अमानवीय तरिकाले यातना दिई गोली हानी हत्या गरेकोले दोषीलाई कारबाही गरी पीडित परिवारलाई क्षतिपूर्ति दिलाई पाऊँ भनी २०६४।२।६ मा आयोगमा उजुरी दर्ता हुन आएको ।

२. उल्लिखित घटनाका सम्बन्धमा आयोगबाट २०६२।१२।१४, च.नं. १६३२ मार्फत रक्षा मन्त्रालय, गृह मन्त्रालय तथा नेपाली सेना र प्रहरी प्रधान कार्यालयलाई प्रेषित पत्र उजुरी फाइल संलग्न देखियो । उक्त पत्रमा घटनाको सम्बन्धमा के कसो भएको हो ? निजको मृत्यु भएको हो, होइन ? मृत्यु भएको हो भने के कस्तो अवस्थामा मृत्यु भएको हो ? सो सम्बन्धमा प्राप्त भएका विवरणहरू यथाशीघ्र आयोगमा पठाइदिनु भन्ने समेतको ब्यहोरा उल्लेख भएको पाइयो । पत्राचार गरिएका निकायहरूबाट कुनै जानकारी प्राप्त भएको देखिएन ।
३. घटनाको सम्बन्धमा आयोगबाट मिति २०६६।८।१९, च.नं. ८८७ मार्फत जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काभ्रेपलान्चोक, जिल्ला प्रहरी कार्यालय, काभ्रेपलान्चोक र यसको बोधार्थ तथा कार्यार्थ प्रति रक्षा मन्त्रालय, गृह मन्त्रालय र प्रहरी प्रधान कार्यालय, नक्साल काठमाडौँमा प्रेषित पत्र मिसिल संलग्न देखियो । उक्त पत्रमा घटनाको सम्बन्धमा के कसो भएको हो ? घटनाको अनुसन्धान भए नभएको बारेमा विस्तृत विवरण पठाउनु भन्ने समेतको ब्यहोरा उल्लेख भएको पाइयो ।
४. उल्लिखित निकायहरू मध्ये जिल्ला प्रहरी कार्यालय, काभ्रेपलान्चोकको मिति

१. काभ्रेपलान्चोक जिल्ला पोखरी चौरी गाविस वडा नं. ३ बस्ने नेकपा (माओवादी) का कार्यकर्ता पुन्यप्रसाद गौतमलाई मिति २०६०।२।२५ गते हातहतियार सहित आएका सेनाले निःशस्त्र अवस्थामा हिँडिरहेको

२०६६।१।१३, च.नं. १८५० को जवाफ प्राप्त भएको पाइयो । उक्त पत्रमा घटनाको सम्बन्धमा कुनै पनि अभिलेख नभएको भनी पत्रमा उल्लेख भएको पाइयो । घटनाका सम्बन्धमा सरोकारवाला निकायहरूबाट कुनै जवाफ प्राप्त नभएको तथा जिल्ला प्रहरी कार्यालय, काभ्रेपलान्चोकले कुनै अभिलेख नभएको भन्ने जवाफ दिएकोले स्थलगत अनुसन्धान गर्नुपर्ने भएको हुँदा अनुसन्धानका लागि २०६७।१।१४ देखि ११।२१ सम्म आयोगबाट एक टोली खटाइएकोमा उक्त टोलीले अनुसन्धान पश्चात् पेस गरेको प्रतिवेदन उजुरी फाइल संलग्न देखियो । उक्त प्रतिवेदनमा खुलाइएका सारभूत कुराहरू देहाय बमोजिम रहेको पाइयो :

- पुन्यप्रसाद गौतम काभ्रेपलान्चोक जिल्ला, पोखरीचौरी गाविसका स्थायी बासिन्दा भई तत्कालीन नेकपा (माओवादी) को सक्रिय कार्यकर्ता भई काम गर्दै आएको, निज नेकपा (माओवादी) पार्टीमा लागी भूमिगत हुनु अगाडि काठमाडौंमा ठेलागाडा चलाउने, ट्याम्पो तथा ट्याक्सी चलाई जीविकोपार्जन गर्ने गरेको निजका सहकर्मी साथीहरूबाट बुझिएको ।
- २०६० जेष्ठ २४ गते पुन्यप्रसाद गौतम गोठपानी गाविसका...को घरमा बास बसी पार्टीकै कामको सिलसिलामा २५ गते विर्ता देउराली गाविसमा आएको । निजको साथमा ...गाविस वडा नं....बस्ने माओवादी कार्यकर्ता ...पनि साथमा रहेको, २०६० ज्येष्ठ

२५ गते गोठपानी गाविसको बाटो हुँदै हतियार सहितका कम्तीमा ३०० जना वर्दी लगाएका सेनाहरू गस्ती गर्दै विर्ता देउरालीतर्फ आएको, सो गाविसको...नजिकै रहेको एक घरमा चाउचाउ पकाउन भनी खड्कुलो मान्न गएको, सो सेनाको टोली मध्ये ४ जना स्थानीय...पसलमा चाउचाउ किन्न भनी गएको भन्ने प्रत्यक्षदर्शीको भनाइ रहेको ।

- सेनाको समूहमध्ये केही सेनाहरू र पुन्यप्रसाद गौतम समेतका २ जना माओवादी कार्यकर्ताहरूको स्थानीय ... को घर करेसामा जम्का भेट भएको, सेनासँग जम्काभेट भएपछि माओवादी कार्यकर्ता ... भाग्न सफल भएको, निज भागेपछि सेनाले पुन्यप्रसाद गौतमलाई नियन्त्रणमा लिई खानतलास गरेको र खानतलासका क्रममा निजसँग रहेका माओवादी दस्तावेजहरू लगायत केही नगद समेत सेनाले फेला पारेकोले निजलाई तत्कालै पक्राउ गरेको, माओवादी कार्यकर्ता ... भाग्न लाग्दा सेनाले केही राउन्ड गोली प्रहार गरेको तर निजलाई गोली नलागेको भन्ने समेतका तथ्यहरू ... प्रत्यक्षदर्शीहरूको बयानमा उल्लेख भएको ।
- सेनाले पुन्यप्रसाद गौतमलाई पक्राउ पछि लात्ती, बन्दुकको कुन्दा समेतले हिर्काई विभिन्न यातना दिएर गाउँ घुमाएको, सेनाद्वारा स्थानीय ... को घरमा पालिएको कुकुरलाई खान भनी दिएको ढिँडो कुकुरले खाएर

बाँकी रहेकोमा सो हिँडो पुन्यप्रसाद गौतमलाई जवरजस्ती खान दिएको, ...का शिक्षक ... को घर सेनाले दिएको यातना सहन नसकी पुण्यप्रसाद गौतमले घरमा साना छोराछोरी, श्रीमती रहेको, गरिवीका कारण माओवादी पार्टीमा लागेको, नमार्नुहोस्, बरु थुनामा राख्नुहोस् भनी सेना समक्ष याचना गरेकोमा सेनाले निरन्तर यातना दिएको, सेनामध्ये कसैले निजलाई मारी दिनु भनेको, कसैले यातना दिई दिई तड्पाई तड्पाई मार्नुपर्छ भन्दै सोही दिन साँझमा स्थानीय ... विद्यालयमा थुनेर राखेको, सेनाद्वारा पुन्यप्रसाद गौतमलाई दिइएको यातना अमानवीय भएकोले उक्त यातना हेर्न नसकिएको भन्ने समेतका प्रत्यक्षदर्शीहरूको बयानमा उल्लेख भएको ।

- २०६० जेष्ठ २६ गते बिहान करिब ६ बजेको समयमा पुन्यप्रसाद गौतमलाई सेनाले बिर्ता देउराली गाविस वडा नं. ६ स्थित ठाँटी पिपलको रुखतर्फ लिएर गएको, ठाँटी पिपलको रुखमा पुग्न करिब ३०० मिटरको दुरीबाट निजको दुवै खुट्टा नाम्लोको डोरीले बाँधेर घिसाउँदै ठाँटी पिपलको रुखमुनि पुर्याई गोली हानी हत्या गरेको, पुन्यप्रसाद गौतमको मृत्यु भइसकेपछि सेनाले स्थानीय व्यक्तिहरू तथा बाटो हिँड्ने बटुवा समेतलाई खाडल खन्न लगाएको, आवश्यकता भन्दा सानो खाडल खनी निजको लासलाई

सो खाडलमा हाली सेनाले लात्ती लात्तीले लासलाई कुल्ची, लासमाथि सेनाहरूले दागवतीको नाम दिदै पिसाप फेरिदिएको भन्ने समेत ..... प्रत्यक्षदर्शीहरूको बयानमा उल्लेख भएको ।

- तत्पश्चात् सेनाले ५-७ जनाको सङ्ख्यामा आएका माओवादी आतङ्ककारीहरूसँग सुरक्षाफौजको दोहोरो भिडन्त हुँदा १ जना माओवादी आतङ्ककारीको घटनास्थलमै मृत्यु भएको र बाँकी माओवादी आतङ्ककारीहरू भाग्न सफल भएको भन्ने समेतको मुचुल्का तयार गरी जवरजस्ती सही छाप गराएको, निजको हत्या भएको करिब एक हप्तापछि माओवादी कार्यकर्ताहरू घटनास्थलमा गई लास गाडिएको खाडलमा पार्टीको झन्डा ओडाएर फर्किएको ।
- निजको मृत्यु पश्चात् मृतकका परिवारले सरकारका तर्फबाट एक लाख रूपियाँ राहत रकम पाएको, मृतकको ...ले जिल्ला विकास समितिबाट विधवा भत्ता बापत नियमानुसारको रकम प्राप्त गरेको, रेडक्रसका तर्फबाट दस हजार रूपियाँ आर्थिक सहयोग प्राप्त गरेको र सो रकमबाट बाखापालन गरेको ।
- मृतकको परिवारको आर्थिक अवस्था कमजोर रहेको, कमाइ खाने जग्गा जमिन थोरै रहेको, आम्दानीको स्रोत केही पनि नरहेको भन्ने समेत उक्त

- प्रतिवेदनको तथ्य खण्डमा उल्लेख भएको पाइयो ।
- प्रस्तुत घटनामा सेनाद्वारा २०६० जेष्ठ २५ गते पुन्यप्रसाद गौतमलाई पक्राउ गरी चरम यातना दिई गोली हानी गैरकानुनी हत्या गरेको, हत्यापछि पनि अमानवीय व्यवहार गरेको देखिएको भन्ने अनुसन्धान टोलीको निष्कर्ष रहेको भनी प्रतिवेदनको निष्कर्ष खण्डमा उल्लेख भएको पाइयो ।
५. उल्लिखित घटनामा तत्कालीन शाही नेपाली सेनाको कुन गण वा गुल्म वा अन्य निकायबाट सेना परिचालन गरिएको थियो र सो टोलीको नेतृत्व कुन दर्जाको अधिकारीले गरेको थियो ? सोको विवरण माग गरी पत्राचार गरी दोषी पहिचान गरी फौजदारी अभियोगमा नागरिक अदालत मार्फत मुद्दा चलाई कानुन बमोजिम कारवाही गर्न र मृतकका कानुन बमोजिमका हकवालालाई ३ लाख क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराउनुपर्ने भन्ने अनुसन्धान प्रतिवेदनको सुझाव तथा सिफारिस खण्डमा उल्लेख भएको पाइयो ।
६. उल्लिखित प्रतिवेदनको सुझाव तथा सिफारिस बमोजिम आयोगबाट मिति २०६८।३।१९, च.नं. १०७५ मार्फत रक्षा मन्त्रालय, नेपाल सेना, मानव अधिकार निर्देशनालय, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्री परिषद्को कार्यालयमा प्रेषित पत्र मिसिल संलग्न देखियो । उक्त पत्रमा उल्लिखित घटनामा तत्कालीन शाही नेपाली सेनाको कुन गण वा गुल्म वा अन्य निकायबाट सेना परिचालन गरिएको थियो र सो टोलीको नेतृत्व कुन दर्जाको अधिकारीले गरेको थियो ? सोको विवरण पत्र प्राप्त भएको १५
- (पन्ध्र) दिनभित्र आयोगलाई उपलब्ध गराई मानव अधिकार संरक्षण कार्यमा सहयोग गरिदिनु हुन भन्ने समेतको व्यहोरा उल्लेख भएको पाइयो ।
७. उल्लिखित व्यहोराको पत्रको जवाफ म्यादभित्र प्राप्त नभएकोले अनुसन्धान प्रतिवेदनको निष्कर्षमा कुनै राय प्रतिक्रिया भए पठाइदिनु भनी प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, रक्षा मन्त्रालय र नेपाली सेनालाई मिति २०६८।४।१६, च.नं. १०१ मार्फत प्रेषित पत्र उजुरी फाइल संलग्न देखियो ।
८. पत्राचार गरिएको निकायहरू मध्ये रक्षा मन्त्रालयको मिति २०६८।४।८, च.नं. ११ को पत्र प्राप्त भएको देखियो उक्त पत्रमा सेना तैनाथी रहेको स्थान, परिचालित फौज, सेनाको अपरेसन आदेश र सो सम्बन्धी त्रिफिडमा खटिएका कमान्डर सम्बन्धी सूचना अति संवेदनशील मानी त्यस सम्बन्धी सूचना आवश्यक संस्था तथा पदाधिकारीहरूलाई मात्रै उपलब्ध गराउने विश्वका विकसित तथा प्रजातान्त्रिक राष्ट्रहरूमा समेत प्रचलनमा रहेको भन्ने समेत व्यहोरा नेपाली सेनाले लेखी पठाएको भनी उल्लेख भएको पाइयो ।
९. घटनाका सम्बन्धमा कुनै अभिलेख नभएको भन्ने समेतको व्यहोरा उल्लेख गरी नेपाली सेना, कार्यरथी विभाग, मानव अधिकार निर्देशनालयको मिति २०६८।४।२३ र २०६८।४।३२ को पत्र मिसिल संलग्न देखियो ।
१०. घटनामा सेनाले मानव अधिकार उल्लङ्घन गरेको देखिएकोले दोषी सेनाको पहिचान गरी फौजदारी अभियोगमा नागरिक

अदालत मार्फत मुद्दा चलाई कानुन बमोजिम कारवाही गर्न र मृतकका कानुन बमोजिमका हकवालालाई ३ लाख रूपियाँ क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराउन नेपाल सरकार समक्ष सिफारिस गर्नुपर्ने भन्ने विषयगत अधिकृतको राय सुभावा रहेको पाइयो ।

११. माथिका प्रकरण बमोजिम प्राप्त भएका सुरक्षा निकायका पत्रहरू, अनुसन्धान प्रतिवेदन, प्रत्यक्षदर्शीहरूको भनाइ र ... विषयगत अधिकृतको राय सुभावा समेतलाई आधार मान्दा नेकपा (माओवादी) का कार्यकर्ता पुन्यप्रसाद गौतमको मानव अधिकार हनन भएको हो, होइन भनी विवेचना गर्नुपर्ने देखियो ?

१२. यसतर्फ विचार गर्दा निम्न बमोजिमका मानव अधिकारका सबालहरूमा विश्लेषण गर्नुपर्ने देखिन आयो :-

- पुन्यप्रसाद गौतमलाई सेनाले यातना दिएको हो, होइन ?
- निजको गैरकानुनी हत्या भएको हो, होइन ?
- लासमाथि अमानवीय व्यवहार गरेको हो, होइन ?
- सेनाद्वारा तयार गरिएको मुचुल्काको कानुनी हैसियत के कस्तो रहन्छ ?

१३. आयोगको स्थलगत अनुसन्धानका क्रममा बुझिएका ... प्रत्यक्षदर्शीहरूको भनाइ अनुसार मिति २०६० जेष्ठ २५ गते गोठपानी गाविसको बाटो हुँदै हतियार सहितका कम्तीमा पनि ३०० जना बर्दी लगाएका सेनाहरू गस्ती गर्दै बिर्ता देउराली गाविसतर्फ आएको स्पष्ट छ ।

१४. उल्लिखित सङ्ख्यामा रहेका सेनाहरू समूह समूह भई आइरहेको अवस्थामा केही सेनाहरू र पुन्यप्रसाद गौतम समेतका २ जना माओवादी कार्यकर्ताहरूको स्थानीय ... को घर करेसामा जम्का भेट भएको, माओवादी कार्यकर्ता ... भाग्न सफल भएको, पुन्यप्रसाद गौतमलाई नियन्त्रणमा लिई खानतलास गरेको र खानतलासका क्रममा निजसँग रहेका माओवादी दस्तावेजहरू लगायत केही नगद समेत सेनाले फेला पारेको, पुन्यप्रसाद गौतमलाई पक्राउ पछि लात्ती, बन्दुकको कुन्दा समेतले हिकार्डि विभिन्न यातना दिएर गाउँ घुमाएको प्रत्यक्षदर्शीहरूले गरेको बयान कागजमा उल्लेख भएको भन्ने तथ्य खण्डमै उल्लेख भएको ।

१५. २०६० जेष्ठ २६ गते निजलाई सोही गाविसको ठाँटी पिपलको रुखमुनि डोरीले दुवै खुट्टा बाँधी घिसाउँ लगी गोली हानी हत्या गरिएको छ । यस सम्बन्धमा सम्बन्धित सरकारी निकायको कुनै पनि जबाफ, प्रतिक्रिया वा होइन भन्ने तथ्य प्राप्त हुन नआएकोले प्रत्यक्षदर्शीहरूको बयानका आधारमा पक्राउ पछि चरम यातना दिई हत्या गरेको निष्कर्षमा पुग्न सकिने आधारहरू रहेको ।

१६. उल्लिखित सबालहरूमा विचार गर्दा, घटना घटेको समयमा मुलुकमा सङ्कटकालीन अवस्था कायम रहेको र सशस्त्र सङ्घर्षरत तत्कालीन नेकपा (माओवादी) लाई सरकारले आतङ्ककारी घोषित गरी मुलुकमा शान्ति सुव्यवस्था कायम गर्नका

खातिर आतङ्ककारी तथा विध्वंसात्मक कार्य विरुद्धको अध्यादेश (TADO) कार्यान्वयनमा ल्याएको अवस्था विद्यमान रहेको थियो । उक्त अध्यादेश अन्तर्गत मुलुकमा शान्ति सुरक्षा बहाली गर्नका लागि तत्कालीन शाही नेपाली सेनालाई समेत अधिकार दिएकोले शान्ति सुव्यवस्था कायम गर्न शाही नेपाली सेना र अन्य सुरक्षा निकायले चाल्ने सुरक्षा कारबाहीलाई अन्यथा भन्न नमिल्ने । अध्यादेश अन्तर्गत शाही नेपाली सेना समेतलाई कुनै गैरकानुनी काम गर्ने समूह वा माओवादी कार्यकर्ताहरूलाई पक्राउ गरी कानुन बमोजिम कारबाही चलाउनका लागि अधिकार प्रदान गरिएको अवस्था हो । उक्त ऐनको दफा ९ अनुसार नजरबन्दमा राख्न सक्ने प्रावधान पनि छ ।

१७. शान्ति सुरक्षा कायम राख्नु प्रहरीको कर्तव्य भए पनि उल्लिखित ऐन अन्तर्गत उक्त कर्तव्य अन्य सुरक्षा निकायको पनि देखिन्छ । यस परिप्रेक्ष्यमा कुनै पनि सुरक्षा निकायले निर्वाह गर्नुपर्ने भूमिकालाई अन्यथा भन्न मिल्दैन । तथापि सुरक्षा निकायले आफ्नो कर्तव्य तथा अधिकारको प्रयोग गर्दा चलन चल्तीमा रहेको कानुनको परिधिभित्र रही गर्नु पर्दछ, भन्ने कुरामा विवाद नरहने ।

१८. पुन्यप्रसाद गौतमलाई सेनाले पक्राउ गर्न सक्ने कानुनी व्यवस्था भए पनि निजलाई पक्राउ गरी लातैलात्तले हानेको, घरमा साना साना छोरा छोरीहरू छन्, श्रीमती छन् मलाई नमार्नुहोस्, बरु थुनामा राख्नुहोस्,

गरिवीका कारण विकल्पका रूपमा माओवादीमा आवद्ध भएको हुँ भनी सेना समक्ष भनेको थियो भन्ने प्रत्यक्षदर्शीको बयानमा खुलेको छ । फुटबल खेले जस्तै लातैलात्तले हानी, बन्दुकको कुन्दाले हानेर गाउँ घुमाएको, कुकुरले नखाएको ढिँडो खुवाएको, डोरीले दुवै खुट्टा बाँधी करिव ३०० मिटरको दुरीसम्म घिसाउँ लगेको, निजलाई दिएको यातना हेर्न समेत सकिन्न भन्ने प्रत्यक्षदर्शीहरूको बयानमा उल्लेख भएकोले पुन्यप्रसाद गौतमलाई अमानवीय तरिकाले चरम यातना दिएको । कुनै पनि व्यक्तिलाई पक्राउ पछि कुनै पनि यातना दिन नपाइने कानुनी व्यवस्था रहेको पाइन्छ । यातना तथा अन्य क्रूर, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार वा दण्ड विरुद्धको महासन्धि, १९८४ को धारा ४ अनुसार यातनाका सबै कार्यहरूलाई पक्ष राष्ट्रहरूले आफ्नो फौजदारी कानुन अन्तर्गत राख्नुपर्ने र यस्ता कसुरहरूलाई तिनीहरूको प्रकृतिको समेत विचार गरी उपयुक्त दण्ड सजायबाट दण्डनीय बनाउनुपर्ने कुरामा जोड दिने उल्लेख छ ।

१९. पुन्यप्रसाद गौतमलाई दुवै खुट्टामा नाम्लोको डोरीले बाँधी घिसाउँ लगी ठाटी पिपलको रुखमुनि लगी गोली हानी हत्या गरेको, हत्यापछि स्थानीय ... व्यक्तिहरू र काठमाडौँ जान भनी हिँडेका ... जना बटुवालाई उपस्थित गराई आवश्यकता भन्दा सानो आकारको खाडल खनी लासलाई त्यहाँ हाली लातैलात्तले हानेको, यसलाई दागबत्ती दिने कोही छैन, त्यसको सट्टामा

पिसाप फेरिदिनु भनी सेनाहरूले लासमाथि पिसाप फेरिदिएको, अत्यन्त अपमानजनक शब्दहरू प्रयोग गरेको प्रत्यक्षदर्शीहरूबाट गरिएको बयानमा उल्लेख भएकोले पुन्यप्रसाद गौतमको लासमाथि अमानवीय एवम् अपमानजनक कार्य भएको पाइन्छ। सेनाहरूद्वारा गरिएको यस्तो कार्य गैरकानुनी तथा अमानवीय एवम् भर्त्सनीय देखिने।

२०. हत्या पश्चात् मुचुल्का तयार गरिएको र केही स्थानीयवासीहरू र खाडल खन्न लगाइएका व्यक्तिहरूलाई समेत उक्त मुचुल्कामा जबरजस्ती सही गराउन लाग्दा खाडल खन्ने मध्येका एक जना व्यक्तिले मुचुल्कामा लेखिएको कुरा पढ्न दिनुहोस् भन्ने समेतको कुरा गर्दा निजलाई अपशब्द प्रयोग गरेको तर पछि पढी बाची सुनाइएको, दोहोरो भिडन्त भएको, एक जनाको घटनास्थलमै मृत्यु भएको बाँकी भाग्न सफल भएको भन्ने समेतको ब्यहोरा उक्त मुचुल्कामा उल्लेख गरिएको, उल्लिखित व्यक्तिहरूलाई सो मुचुल्कामा जबरजस्ती सही छाप गर्न लगाएको, सो समयमा अन्य कुनै माओवादी कार्यकर्तालाई सेनाले पक्राउ नगरेको, २५ गते पुन्यप्रसाद गौतमलाई पक्राउ गरेको देख्ने प्रत्यक्षदर्शीहरू, २६ गते घिसाउँदै लगेको देख्ने प्रत्यक्षदर्शीहरूको बयान अनुसार उक्त दिन दोहोरो भिडन्त भएको देखिँदैन। यस कार्यबाट सेनाले आफूले गरेको गैरकानुनी कार्यलाई कानुन सम्मत बनाउन खोजेको देखियो। जबरजस्ती सही गराएको भनी मुचुल्कामा सही गर्ने व्यक्तिले नै अनुसन्धान

टोली समक्ष गरेको बयानमा खुलाइएकोले उक्त कार्य गैरकानुनी देखिने।

२१. अतः कुनै पनि व्यक्तिलाई पक्राउ पछि हत्या गरी दोहोरो भिडन्तमा मृत्यु भएको भनी कागज तयार गर्ने, प्रचार प्रसार गर्न लगाउने जस्ता राज्यका अधिकारीहरूको कार्य स्वतः गैरकानुनी हुने।

२२. कुनै व्यक्तिलाई पक्राउ गरिसके पश्चात् सुरक्षाकर्मीहरूको निश्चित दायित्वहरू सिर्जना हुन जान्छ। आतङ्ककारी अध्यादेश मात्र नभएर प्रचलित नेपाल कानुन र अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार सम्बन्धी कानुनहरूमा समेत कुनै व्यक्तिलाई पक्राउ गरेपछि तोकिएको समयभित्र सम्बन्धित मुद्दा हेर्ने अधिकारी वा निकाय समक्ष पेस गर्नुपर्ने सम्बन्धित सुरक्षा अधिकारी वा निकायको कानुनी कर्तव्य हो। पक्राउ गर्ने अधिकार निहित अधिकारीहरूलाई घातक बल प्रयोग गर्ने अधिकार नहुने।

२३. मानव अधिकार समितिले सामान्य टिपणी नं. १३ मा यदि राज्य पक्षले नागरिक तथा राजनीतिक अधिकार सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धिको धारा ४ मा उल्लेख भएको सार्वजनिक सडककालको अवस्थामा धारा १४ ले व्यवस्था गरेको सामान्य प्रक्रिया अर्थात् कार्यविधिबाट विमुख हुन चाहन्छन् भने त्यस्तो प्रतिबन्ध तत्कालको परिस्थितिले आवश्यक देखिएको भन्दा बढ्ता हुने गरी गरिने छैन भन्ने कुरा सुनिश्चित गरिने।^१ धारा १४(१) मा उल्लिखित अन्य सर्तहरूको

१ UN Compilation of General Comments, page 123, para 4.

सम्मान गरिने र स्वच्छ न्यायाधिकरणद्वारा सुनुवाइ गरि पाउने हक पूर्ण स्वतन्त्र हक हो, जसको कुनै अपवाद रहँदैन भनी मानव अधिकार समितिले भनेको छ ।

२४. उपर्युक्त टिप्पणीबाट के स्पष्ट हुन्छ भने कुनै पनि व्यक्तिको स्वतन्त्र र स्वच्छ न्यायका लागि आवश्यकता भन्दा बढी प्रतिबन्ध लगाउन नपाइने सुनिश्चितता पक्ष राष्ट्रहरूले हरेक नागरिकहरूलाई प्रत्याभूत गराउनुपर्ने हुन्छ । यस घटनामा समेत निजलाई पक्राउ गरी आवश्यक अनुसन्धान गर्न पाउने राज्यको कानुनी अधिकारलाई दुरुपयोग गरेको बुझियो । अर्थात्, निजको स्वतन्त्र र स्वच्छ न्याय प्राप्त गर्ने अधिकारमा प्रतिबन्ध लगाई सुरक्षाकर्मीहरूले मानव अधिकारको उल्लङ्घन गरेको स्पष्ट देखिने ।

२५. अन्तर्राष्ट्रिय कानून अनुसार कानुनको पालना गराउने अधिकारीहरूद्वारा बलको घातक प्रयोग भएको अवस्थामा अनुसन्धानहरू प्रभावकारी, विस्तृत तथा स्वतन्त्र हुनुका साथै शीघ्र तथा पारदर्शी हुनु आवश्यक हुन्छ । साथै स्वेच्छाचारी हत्याको प्रभावकारी रोकथाम तथा अनुसन्धान सम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय सिद्धान्त अनुसार आन्तरिक राजनीतिक स्थिरता कायम राख्न गरिने सरकारी कारबाहीलाई त्यस्ता हत्याहरूको औचित्य पुष्टि गर्न प्रयोग गर्न नपाइने । यस घटनामा सेनाले दोहोरो भिडन्त भयो भनी प्रचार प्रसार गरेको भन्ने तथ्यले उल्लिखित अन्तर्राष्ट्रिय कानूनको उल्लङ्घन भएको देखिने ।

२६. घटनाको प्रभावकारी अनुसन्धान भनेकै कानूनको पूर्ण अधीनमा रही, कोही कसैको

डर त्रास वा मोलाहिजामा नपरी, कुनै आस्थाको पक्षपाती नभई निष्पक्ष ढङ्गले घटनाको गहिराइमा पुगी सत्यतथ्यको खोजी गरी न्यायिक निकाय समक्ष पेस गर्नु हो । प्रहरीद्वारा तयार पारिने घटनास्थल प्रकृति मुचुल्का र लास जाँच प्रकृति मुचुल्का समेत प्रत्यक्ष सैनिक निर्देशनमा भएको र सत्यतथ्यलाई इन्कार गरी कल्पित घटनाक्रमलाई उल्लेख गरी यस घटनामा घटनास्थल तथा लास जाँच प्रकृति मुचुल्का तयार गरिएको, धम्की दिएर मुचुल्कामा सही गराएको भन्ने तथ्य खुल्ला आएबाट सेनाको प्रत्यक्ष निगरानी वा दबावमा प्रहरीले काम गरेकोमा यी दुवै निकायहरूको संलग्नतामा घटनाको प्रभावकारी अनुसन्धान नभएको प्रस्टै देखिने ।

२७. समाचार माध्यमहरूबाट घटना घटेको केही समय पश्चात् नै दोहोरो भिडन्त भएको भनी समाचार प्रसारण गरिएको भन्ने स्थानीयबासीहरू तथा प्रत्यक्षदर्शीहरूको भनाइ रहेको पाइयो । तथ्य खण्डका प्रमाण एवम् आधारहरूबाट नियन्त्रणमा लिएर गोली हानी हत्या गरेको प्रस्ट भएकोले सुरक्षाकर्मीहरूले दोहोरो भिडन्त भएको भनी गलत समाचार सम्प्रेषण गर्न लगाएको र गल्ती गरी सत्यतथ्य लुकाएको बुझियो । तत्कालीन देशको परिस्थिति अनुसार सुरक्षा फौजद्वारा भएको गैरन्यायिक हत्याका धेरै घटनाहरूमा दोहोरो भिडन्तमा मारिएको भनी समाचार सम्प्रेषण गर्ने वा गर्न लगाउने गरिएको भन्ने आयोगबाट गरिएका कैयौं गैरन्यायिक हत्या भएको

भनी आएका उजुरीहरूको अनुसन्धानबाट पनि पाइएकोले यो घटना पनि सोही शैलीको निरन्तरताकै रूपमा बुझिने ।

२८. अब, घटनाका सम्बन्धमा मानव अधिकार सम्बन्धी प्रचलित राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय कानूनहरूको पालना गरे वा नगरेको भन्ने सवालमा विचार गर्दा, माथिकै विवेचनाहरूलाई आधार मान्नुपर्ने देखियो । माथिका विवेचनाहरूमा दोहोरो भिडन्त नभएको, निज गौतमलाई पक्राउ गरी चरम यातना दिई गोली हानी हत्या गरेको, हत्या पश्चात् पनि लासमाथि दुर्व्यवहार गरेको, परिवारलाई लास सद्गत गर्न दिनुपर्ने दायित्व निर्वाह नगरेको, कपोकल्पित घटना विवरण तयार गरी अभिलेख तयार गरेको समेत देखिएकोले मानव अधिकार सम्बन्धी विभिन्न राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार सम्बन्धी सन्धि, सम्झौता र सिद्धान्तहरू विपरीतको कार्य भएको देखियो । प्राप्त तथ्यहरूको आधारमा पक्राउ परेको व्यक्तिहरूलाई सुरक्षाकर्मीले हत्या गरेकोले प्रचलित मानव अधिकार सम्बन्धी राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय प्रावधानहरूको उल्लङ्घन गरेको र निजमाथि न्यूनतम मानवीय व्यवहार नगरिएको समेत स्पष्ट हुने ।

२९. यस घटनामा मानव अधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्र, १९४८ को धारा ३ ले प्रत्येक व्यक्तिलाई जीवन, स्वतन्त्रता र सुरक्षाको अधिकार छ भनी सुनिश्चित गरेको प्रावधान विपरीत भएको, नागरिक तथा राजनैतिक अधिकार विषयक महासन्धि

१९६६ को धारा ६.१ मा उल्लिखित प्रत्येक मानिसको बाँच्न पाउने नैसर्गिक अधिकार हुन्छ । यस अधिकारलाई कानूनद्वारा संरक्षण गरिनेछ । कसैलाई पनि निजको बाँच्न पाउने अधिकारबाट स्वेच्छाचारी रूपमा वञ्चित गरिने छैन भन्ने उल्लेख गरिएको छ । यस प्रावधानमा स्वेच्छाचारी रूपमा भन्नाले विशिष्ट परिस्थिति जनाउने हुन्छ । यसले जीवन हरण गर्ने कुरा मनासिव र समानुपातिक छ कि छैन भन्ने कुरासँग निकट सम्बन्ध राख्दछ । यस घटनामा मृत्यु भएका पुण्यप्रसाद गौतम माथि प्रयोग गरिएको शक्तिको प्रयोग समानुपातिक नदेखिने । निज, नागरिक तथा राजनैतिक अधिकार विषयक महासन्धिको धारा ९ मा उल्लिखित स्वतन्त्रता तथा सुरक्षाको अधिकारबाट वञ्चित भएको देखियो ।

३०. नागरिक तथा राजनैतिक अधिकार सम्बन्धी मानव अधिकार समितिले गरेको General Comment मा आपराधिक क्रियाकलापहरूबाट हुने जीवनको अधिकारको हननको रोकथाम वा अनुसन्धान मात्र राज्यको सरोकारको विषय होइन, राज्यकै अधिकारीहरूद्वारा स्वेच्छाचारी रूपमा गरिने जीवनको अधिकार हननका कार्यहरूलाई साँधुर्याउँदै लैजानु पर्दछ । तिनलाई असीमित रूपमा त्यस्तो अधिकारहरू दिइनु हुँदैन भनी व्याख्या गरिएको छ । यसकारण राज्यका अधिकारीहरूद्वारा गरिने स्वेच्छाचारी जीवन हरण गम्भीर मानव अधिकार उल्लङ्घन मानिने ।

३१. सशस्त्र युद्धको समयमा जेनेभा महासन्धिको साभा धारा ३ लागु हुन्छ । साभा धारा ३

मा आन्तरिक द्वन्द्व वा सशस्त्र सङ्घर्षमा द्वन्द्वरत पक्षहरूले पालना गर्नुपर्ने न्यूनतम मानवीय व्यवहारहरूको उल्लेख गरिएको छ। यस्ता मानवीय व्यवहारहरूमा सङ्घर्षमा सक्रिय रूपमा भाग नलिने व्यक्तिहरू, सशस्त्र सेनाका हतियार त्याग्ने व्यक्तिहरू, कुनै कारणले लडाइँबाट अलग भएका व्यक्तिहरू, घाइते वा विरामी भई कब्जा वा नियन्त्रणमा लिइएका लडाकु वा व्यक्तिहरू समेतलाई जाति, धर्म, विश्वास, लिङ्ग आदिका आधारमा भेदभाव नगरी जुनसुकै परिस्थितिमा पनि गर्नुपर्ने मानवीय व्यवहार गर्नुपर्ने, घाइते वा विरामी व्यक्तिहरूको आवश्यक हेरचाह गर्नुपर्ने, उनीहरूको हत्या, अङ्गभङ्ग, यातना दिन नहुने, बन्धक बनाउन नपाउने, व्यक्तिगत मर्यादामा आघात पुर्याउने, अपमानजनक वा अन्य दुर्व्यवहार गर्न नहुने, कानुन बमोजिम स्थापना भएको अदालतको निर्णयविना दण्ड सुनाउन र त्यसलाई कार्यान्वयन गर्न नहुने प्रावधानहरू पर्दछन्।

३२. नेपाल सन्धि ऐन, २०४७ को दफा ९ अनुसार नेपाल पक्ष भएका अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि सम्झौताहरू लागु गर्ने सम्बन्धमा कुनै पनि नेपाल कानुन उक्त सन्धि तथा सम्झौताहरूसँग बाझिएमा बाझिएको हदसम्म अमान्य हुने भनी अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि सम्झौतालाई प्राथमिकता दिइएको छ। अतः नेपाल पक्ष भएको जेनेभा महासन्धि लगायत अन्य अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धिको प्रावधानहरू नेपालको लागि बाध्यकारी भएको र ती सन्धि सम्झौताको भावना र मर्म विपरीत हुने गरी गरिएको कार्य गैरकानुनी हुने।

३३. यस घटनाबाट विभिन्न अन्तर्राष्ट्रिय कानुनहरूको अतिरिक्त नेपालको प्रचलित संविधान र कानुनहरूको समेत उल्लङ्घन भएको छ। तत्कालीन नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ मा उल्लेख भएको मौलिक हक एवम् स्वतन्त्रता लगायत मुलुकी ऐन, २०२० को ज्यान सम्बन्धी महल को १ नं बमोजिम कानुन बमोजिम बाहेक कसैले कुनै मानिसको ज्यान मार्न वा मार्न लगाउन वा मार्नको लागि उद्योग गर्न नहुने भन्ने व्यवस्था साथै स्थानीय प्रशासन ऐन, २०२८ मा भएको प्रावधान र नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ मा भएको प्रावधानको समेत उल्लङ्घन हुन पुगेको देखिने।

३४. मानव अधिकारको संरक्षणकै खातिर हरेक राज्यले सुरक्षा निकायहरूको स्थापना गरेको हुन्छ। गैरकानुनी क्रियाकलापमा संलग्न भएका व्यक्तिहरूलाई पक्राउ गरी कानुन बमोजिम कारवाही गरी शान्ति, सुव्यवस्था र कानुनी राज्यको अनुभूति दिलाउनु सुरक्षा निकायहरूको कर्तव्यको रही आएको पाइन्छ। सशस्त्र सङ्घर्षको अवधिमा तत्कालीन शाही नेपाली सेना परिचालित भएकोमा मानव अधिकारको सम्मान र संरक्षणका लागि सशस्त्र कारवाहीमा जाने सकल फौजका लागि मानव अधिकार निर्देशिका जारी गरी मानव अधिकारको सम्मान र संरक्षणका लागि प्रतिबद्धता जनाएको देखिन्छ। जुन प्रतिबद्धतालाई सामान्य विवेचना गर्दा उचित हुने देखियो। निर्देशिका बमोजिम वैरीलाई समेत मानवीय व्यवहार गर्ने, सत्य बोल्ने, नियम र कानुनलाई शिरोपर राखी त्यसलाई पालना गर्ने र युद्धका नियमहरूको पालना

गर्दै मानव अधिकारको संरक्षण गर्ने^३भनी सेनाले मूल मन्त्र निर्धारण गरेको पाइन्छ ।

३५. यस्तै मानव अधिकार तथा मानवीय कानुन पनि सैनिक कानुन हो^३भनी सेनाले नेपाल पक्ष भएका विभिन्न अन्तर्राष्ट्रिय कानुनहरू तथा मानवीय कानुनलाई पालना गर्नुपर्ने भनी उल्लेख गरेको छ । यसबाट सैनिकहरूले मानव अधिकारको संरक्षण र सम्बर्द्धनका लागि प्रतिबद्धता जाहेर गरेको देखिने ।

३६. सेनाबाट प्रकाशित उक्त प्रकाशनमा^४ पक्राउ गर्ने तरिका र पक्राउ गर्दा अपनाउने विधिको बारेमा उल्लेख गरेको पाइयो । उक्त प्रकाशनमा न्यूनतम बल प्रयोग गर्नुपर्ने, हतियार भए नभएको यकिन गरी हतियार भए निःशस्त्र गरी नियन्त्रणमा लिने, शङ्कास्पद स्थानलाई सुरक्षित ढङ्गले नाकाबन्दी वा तालाबन्दी गर्नुपर्ने, पक्राउको कारण सहितको सूचना सम्बन्धित व्यक्ति र निजको नातेदार वा परिवारलाई दिनुपर्ने, नजरबन्दमा राख्न अधिकार प्राप्त सम्बन्धित स्थानीय प्रशासन अधिकारीबाट आदेश पत्र लिनुपर्ने, फेला परेको मालसामानको मुचुल्का तयार गर्नुपर्ने, हिनामिना हुन नदिई अभिलेख राख्नुपर्ने, पक्राउ परेका

२ द्वन्द्वको समयमा मानव अधिकार र मानवीय कानुन पालना गर्ने सम्बन्धी निर्देशिका २०६१, प्रकाशक नेपाली सेना, अन्तिम गाता ।

३ द्वन्द्वको समयमा मानव अधिकार र मानवीय कानुन पालना गर्ने सम्बन्धी निर्देशिका २०६१, प्रकाशक नेपाली सेना, पेज नं. ६ ।

४ द्वन्द्वको समयमा मानव अधिकार र मानवीय कानुन पालना गर्ने सम्बन्धी निर्देशिका २०६१, प्रकाशक नेपाली सेना, पेज नं. ९ र १३ ।

व्यक्तिहरूलाई उचित मानवीय व्यवहार गर्नुपर्ने, प्रतिवेदन गर्नुपर्ने र कारवाही अगाडि बढाउनुपर्ने उल्लेख भएको ।

३७. सुरक्षाकर्मीहरूले अत्यधिक बल प्रयोग गरेको हो कि होइन भन्ने सन्दर्भ पनि यस घटनामा उक्तकै महत्त्वपूर्ण छ । विभिन्न अन्तर्राष्ट्रिय सिद्धान्तहरूले बल र हतियारको प्रयोगलाई सीमित तुल्याएको छ । संयुक्त राष्ट्रसङ्घद्वारा प्रतिपादित सिद्धान्तमा सुरक्षाकर्मीहरूले ड्युटीमा रहँदाका समयमा स्पष्ट पहिचान दिनुपर्ने, गोली चलाउनु पूर्व सचेत गराउनु पर्ने भनिएको छ ।^५

३८. उल्लिखित सिद्धान्तको ९ नम्बरमा उल्लेख भएको व्यवस्था यस घटनाका सन्दर्भमा पनि ज्यादै महत्त्वपूर्ण र विचारणीय छ । आफ्नो ज्यान जान सक्ने वा गम्भीर घाइते हुन सक्ने अवस्था आएमा अधिकार प्राप्त व्यक्तिले गोली चलाउन सक्दछ । अन्यथा गोली चलाउनु हुँदैन भन्ने कुरा उक्त सिद्धान्तमा उल्लेख गरिएको ।^६

३९. यस घटनामा सुरक्षाफौजले घातक बल

५ In the circumstances provided for under principle 9, law enforcement officials shall identify themselves as such and give a clear warning of their intent to use firearms, with sufficient time for the warning to be observed, unless to do so would unduly place the law enforcement officials at risk or would create a risk of death or serious harm to other persons, or would be clearly inappropriate or pointless in the circumstances of the incident.

६ Law enforcement officials shall not use firearms against persons except in self-defence or defence of others against the imminent threat of death or serious injury, to prevent the perpetration of a particularly serious crime involving grave threat to life, to arrest a person presenting such a danger and resisting their authority, or to prevent his or her escape, and only when less extreme means are insufficient to achieve these objectives. In any event, intentional lethal use of firearms may only be made when strictly unavoidable in order to protect life. Adopted by the Eighth United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, Havana, Cuba, 27 August to 7 September 1990

प्रयोग गरेको हो कि होइन भन्ने सन्दर्भमा पक्राउ परेका व्यक्तिहरूको सङ्ख्या र सुरक्षाफौजको सङ्ख्या, पक्राउ परेका व्यक्तिसँग रहेको हतियार र सुरक्षाफौजसँग रहेको हतियारहरूलाई मुख्य आधार मान्नुपर्ने हुन्छ । यस सन्दर्भमा सेनाले एकतर्फी रूपमा आक्रमण गर्दा एक जना सर्वसाधारण सहित अन्य चार जना माओवादी कार्यकर्ताहरू घाइते भएको र घाइते अवस्थामै पक्राउ गरिएको भन्ने माथिल्ला प्रकरणहरूमै उल्लेख भइसकेकोले अत्यधिक बल प्रयोग गरेको तथ्य स्थापित हुने ।

४०. सेनाले हतियारको प्रयोग सम्बन्धी मार्ग निर्देशिकामा^७ अनियन्त्रित अवस्था परेमा मात्र हतियारको प्रयोग गर्नुपर्ने, आफू वा आफूले सुरक्षा गर्नुपर्ने व्यक्ति, सम्पत्तिको सुरक्षा गर्नको लागि मात्र हतियार प्रयोग गर्नुपर्ने, बन्दी भाग्न खोजेमा चेतावनी दिनुपर्ने, नटेरी भाग्न खोजेमा हतियार प्रयोग गर्नुपर्ने र हतियारको प्रयोग गर्दा न्यूनतम बलको प्रयोग गर्नुपर्ने भन्ने उल्लेख गरेको छ ।

४१. यस प्रकार सेनाले समेत सकेसम्म न्यूनतम बल प्रयोग गर्नुपर्ने भनी मार्ग निर्देशन गरेको पाइन्छ । तर, सेनाकै मार्ग निर्देशिका विपरीत हुने गरी सेनाले अत्यधिक बलको प्रयोग गरी निजको हत्या गरेको देखियो ।

४२. यसमा निर्णयतर्फ विचार गर्दा मुख्यतः

७ द्वन्द्वको समयमा मानव अधिकार र मानवीय कानून पालना गर्ने सम्बन्धी निर्देशिका २०६१, प्रकाशक नेपाली सेना, पेज नं. १७

दुई कुराहरूमा केन्द्रित हुनुपर्ने अवस्था देखियो । **पहिलो:** उजुरीकर्ताको मागदावी बमोजिम पीडितलाई क्षतिपूर्ति र दोषी सुरक्षा अधिकारीलाई कारवाही, **दोस्रो:** रक्षा मन्त्रालयले आयोगलाई लेखेको पत्रका सम्बन्धमा ।

४३. पहिलो प्रश्नमा विचार गर्दा आयोगको अनुसन्धानबाट निज पुन्यप्रसाद गौतम तत्कालीन नेकपा (माओवादी) को कार्यकर्ता रहेको देखियो । निज गौतमलाई सुरक्षाकर्मीहरूले पक्राउ गरी आफ्नो नियन्त्रणमा लिइसकेपछि कानून बमोजिम कारवाही गर्नुको सट्टा निजलाई डोरीले बाँधी घिसार्दै लगी गोली हानी गैरन्यायिक हत्या गरेकाले निजको बाँच्न पाउने मानव अधिकार उल्लङ्घन भएको देखियो । घटनामा संलग्न दोषी सुरक्षाकर्मीको पहिचान गरी मुलुकी ऐन ज्यान सम्बन्धी महल बमोजिम कानुनी कारवाही गर्न तथा मृतकका कानून बमोजिमका हकवालालाई राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग ऐन, २०६८ को दफा १६(३) बमोजिम रु. ३ लाख क्षतिपूर्ति रकममध्ये क्षतिपूर्ति बापत रकम पाएको भए सो कट्टा गरी र अघि क्षतिपूर्ति रकम नपाएको भए सिफारिस भए बमोजिमको रकम उपलब्ध गराउन नेपाल सरकार समक्ष सिफारिस गर्ने ।

४४. दोस्रो प्रश्नमा, रक्षा मन्त्रालयको प.सं. कानून ०६८।६९ मिति २०६८।४।८ को पत्र मार्फत कार्यरथी विभाग मानव अधिकार निर्देशनालयको प.सं. १४६४।४।३। ए १०६८।६९।०१।२० मिति २०६८।४।३ को पत्रलाई उद्धृत गर्दै “सेना

तैनाथी रहेको स्थान, परिचालित फौज, सेनाको अपरेसन आदेश र सो सम्बन्धी ब्रिफिङ, खटिएका कमान्डर सम्बन्धी सूचना अति संवेदनशील मानी त्यस सम्बन्धी सूचना आवश्यक संस्था तथा पदाधिकारीहरूलाई मात्रै उपलब्ध गराउने विश्वका विकसित तथा प्रजातान्त्रिक राष्ट्रहरूमा समेत प्रचलनमा रहेको” भनी दिएको जवाफका सन्दर्भमा, शान्ति कायम गर्नका लागि गोली समेत हान्ने अधिकार देशको कानुनले सुरक्षाकर्मीहरूलाई प्रदान गर्ने गरेको सन्दर्भमा सुरक्षाकर्मीहरूले कानुनले दिएको अधिकार प्रयोग गरी कारवाही गर्दा नागरिकको बाँच्न पाउने मानव अधिकार हनन हुन गएको हो, होइन ? त्यसको छानबिन गर्न, उल्लङ्घन भएको देखिन आएमा त्यस्ता सुरक्षाकर्मीमाथि कारवाही गर्न सिफारिस गर्न संवैधानिक आयोगको रूपमा राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको गठन भएको सर्वविदितै छ। मानव अधिकारको हनन भए नभएको छानबिन गरी सिफारिस गर्ने एक मात्र अधिकार सम्पन्न निकाय राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग नै रहेको थाहा पाउँदा पाउँदै खटिएको कमान्डर सम्बन्धी सूचना अति संवेदनशील मानी त्यस्तो सूचना आवश्यक संस्था तथा पदाधिकारीहरूलाई मात्रै उपलब्ध गराउने प्रचलन रहेको भनी पत्रमा ब्यहोरा उल्लेख गरी जवाफ दिनु गैरजिम्मेवारीपूर्ण कार्य देखियो । मानव अधिकारको हनन भएको घटनाको छानबिनमा सहयोग नगर्ने संस्था वा पदाधिकारीको नाम मानव अधिकार उल्लङ्घनकर्ताको रूपमा सार्वजनिक

गर्ने अधिकार पनि संविधानको धारा १३२ को उपधारा २(१) को देहाय (ज) मा र आयोगलाई सहयोग नगर्ने पदाधिकारी, व्यक्ति वा निकायको नाम मानव अधिकार उल्लङ्घन कर्ताको रूपमा सार्वजनिक गरिनेछ भनी उल्लिखित ऐनको दफा ७ (१) मा उल्लेख भएको हुँदा त्यसतर्फ ध्यानाकर्षण गराइएको छ । अतः आयोगलाई गैरजिम्मेवारपूर्ण जवाफ लेख्ने सेनाका मानव अधिकार निर्देशनालयका तत्कालीन प्रमुख तथा जिम्मेवार सेनाका अधिकारीको नाम अभिलेख राख्न समेत नेपाल सरकारलाई सिफारिस गर्ने निर्णय गरियो ।

निर्णयको जानकारी रक्षा मन्त्रालय समेतका सम्बन्धित निकाय एवम् व्यक्तिहरूलाई दिई प्रस्तुत उजुरी फाइल नियमानुसार गरी अभिलेख शाखामा बुझाइदिनु ।

तयार गर्ने : जीवन न्यौपाने, मानव अधिकार अधिकृत

.....	.....	.....
सदस्य	सदस्य	अध्यक्ष

इति संवत् २०६९ साल वैशाख ३१ गते रोज १ शुभम् ...।

श्री राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको

ठहर

माननीय अध्यक्ष केदारनाथ उपाध्याय
माननीय सदस्य रामनगिना सिंह
माननीय सदस्य गौरी प्रधान
माननीय सदस्य डा.लीला पाठक
माननीय सदस्य डा.के.बी. रोकाया

संवत् २०६१ सालको उजुरी नं.- ३०५७

मानव अधिकार उल्लङ्घनको विषय : नेकपा
(माओवादी) द्वारा कब्जा तथा हत्या सम्बन्धमा ।

आयोगको अनुसन्धान टोलीबाट भएको अनुसन्धान, सरकारी निकायको जबाफ, नेकपा (माओवादी) को बनाइ एवम् विशेषज्ञको प्रतिवेदन समेतको आधारमा निज डेकेन्द्रराज थापालाई नेकपा (माओवादी) का कार्यकर्ताहरूद्वारा कब्जामा लिई मारेको देखिन आएको छ । यस कार्यबाट नेपाल अधिराज्यको सविधान २०४७ को धारा १२(१) मा रहेको कानून बमोजिम बाहेक कुनै पनि व्यक्तिको वैयक्तिक स्वतन्त्रता अपहरण नगरिने व्यवस्था तथा नेपालको अन्तरिम सविधान २०६३ को धारा १२ समेत रहेको सोही अनुरूपको मौलिक हकको हनन भएको देखिन्छ । घटनामा नागरिक अधिकार ऐन २०१२ को दफा १२ मा उल्लिखित कानून बमोजिम बाहेक कुनै पनि व्यक्तिको ज्यान वा

वैयक्तिक स्वतन्त्रता नहरिने व्यवस्थाको समेत उल्लङ्घन भएको देखिन्छ । यस कार्यबाट राष्ट्रिय कानून बाहेक नागरिक तथा राजनैतिक अधिकार सम्बन्धी अनुबन्ध १९६६ को धारा ६ ले प्रत्येक व्यक्तिको जीवनको अनतिर्नहित अधिकार हुने र कानूनद्वारा यस्तो अधिकारको रक्षा गरिने तथा स्वेच्छाचारी किसिमले कसैको पनि जीवन हरण नगरिने भन्ने व्यवस्था र जेनेभा महासन्धिले उल्लेख गरेका कब्जामा लिइएका व्यक्तिहरूको अधिकार सम्बन्धी साभना धारा ३ मा रहेका प्रावधानहरूको समेत उल्लङ्घन देखिन आएको छ । (प्रकरण नं. ७)

१. रेडियो नेपालका पत्रकार दैलेख जिल्ला नारायण नगरपालिका वडा नं.१ बस्ने डेकेन्द्रराज थापालाई २०६१।३।१२ गते नेकपा(माओवादी) द्वारा कब्जामा लिई मिति २०६१।४।२७ गते मारिएको र निजको लास लुकाई छिपाई राखेकोले सोको खोजतलास गराई सनाखत गरी पाऊँ भनी ... ले मिति २०६१।५।१८ मा आयोगमा उजुरी गरेको तथा नेपाल पत्रकार महासङ्घ दैलेखको टोलीले स्थलगत अध्ययन गर्दा निज डेकेन्द्र थापालाई नेकपा(माओवादी) ले मारेर दैलेख जिल्लाको द्वारी गाविसस्थित प्रस्तावित निम्न माध्यमिक विद्यालयको हाताभन्दा करिब १५० मिटरको दुरीमा शव गाडिएको सम्भावना रहेको भन्ने प्रतिवेदन रहेकोले आयोगबाट शवोत्खनन गरी अनुसन्धान गरिदिन नेपाल पत्रकार महासङ्घले मिति २०६१।३।२ मा निवेदन दिएको देखिन्छ ।

२. नेकपा (माओवादी) दैलेखको नाममा पार्टीका सचिव रणजीतले जारी गरेको विज्ञप्तिमा डेकेन्द्रराज थापालाई २०६१ साल असार २२ गते सिआइडी गर्ने योजनामा घुमिरहेको बखत आधार क्षेत्रभित्रबाट गिरफ्तार गरी थप अनुसन्धानपछि कारवाही स्वरूप २०६१ साल श्रावण २७ गते भौतिक सफाया गरिएको भन्ने समेत उल्लेख गरिएको रहेछ । सोही सम्बन्धमा नेकपा (माओवादी) पश्चिम केन्द्रीय कमान्डका इन्चार्ज दिवाकरले २०६१।५।१५ मा विज्ञप्ति प्रकाशित गरी उक्त घटना पार्टीको नीति विपरीत भएको भन्दै घटनाको अनुसन्धान गर्न सम्बन्धित कमिटीलाई निर्देशन दिएको र यस्ता घटना नदोहोरिने प्रतिबद्धता व्यक्त गरेको उल्लेख गरिएको रहेछ ।
३. आयोगबाट भएको पत्राचारको जबाफमा जिल्ला प्रशासन कार्यालय दैलेखले आयोगमा पठाएको पत्रमा डेकेन्द्रराज थापालाई नेकपा (माओवादी) द्वारा हत्या गरे पश्चात् सुरक्षाकर्मीद्वारा हत्या गरेको सम्भावित गाविसहरूमा खोजतलास हुँदा फेला नपरेको, माओवादी पक्षबाट समेत निजको शव बुझाउने सम्बन्धमा कुनै जानकारी नआएको र निजका आफन्तहरूले दैलेख बजारमा २०६१।५।१५ गतेदेखि आफ्नो रीति परम्परा अनुसार काजक्रिया गरिसकेको तथा डेकेन्द्रराज थापाको नेकपा (माओवादी) द्वारा हत्या भएपछि निजका परिवारले पाउने राहत स्वरूप रु.२,२५,००० (दुई लाख पच्चिस हजार) सरकारबाट उक्त कार्यालय मार्फत पीडितको... लाई उपलब्ध गराइसकेको भन्ने उल्लेख गरिएको रहेछ ।
४. राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगबाट मिति २०६१।५।११ गते खटिएको अनुसन्धान टोलीको प्रतिवेदनमा डेकेन्द्रराज थापालाई नेकपा (माओवादी) ले भौतिक सफाया गरेको भनी कब्जामा लिई मारेको र निजको शवको बारेमा पीडित परिवारलाई कुनै जानकारी नगराइएको भन्ने समेत उल्लेख भएको रहेछ ।
५. रेडियो नेपालका पत्रकार दैलेख जिल्ला नारायण नगरपालिका वडा नं.१ बस्ने डेकेन्द्रराज थापालाई मिति २०६१।३।१२ गते नेकपा (माओवादी) द्वारा कब्जामा लिई मिति २०६१।४।२७ गते मारिएको र उक्त घटनामा गलती भएको कुरा नेकपा (माओवादी) ले सार्वजनिक रूपमा स्वीकार गरिसकेको देखिन्छ । आयोगको निर्णय बमोजिम त्रिवि फरेन्सिक मेडिसिन विभागका फरेन्सिक विशेषज्ञ सहितको अनुसन्धान टोलीले मिति २०६१।३।११ मा दैलेख जिल्लाको द्वारी गाविस वडा नं.१ बाट उत्खनन गरेको शव, आयोगबाट शवोत्खनन पूर्व लिइएको एन्टिमोर्टम डाटामा उल्लिखित तथ्यहरू मिल्न गएको तथा नेपाल पत्रकार महासङ्घको टोलीले उक्त शव डेकेन्द्रराज थापाको नै भएको किटानी निवेदन दिएको, नेकपा (माओवादी) का जिल्ला सचिव समेतले उक्त शव डेकेन्द्रराज थापाको नै भएको जानकारी गराएको, स्थानीय बासिन्दा र घटनास्थलमा खटिएको प्रहरी टोलीले समेत उक्त शव डेकेन्द्रराज थापाको नै भएको जानकारी दिएको र विशेषज्ञबाट जाँच गरी प्राप्त प्रतिवेदनमा समेत उक्त शव डेकेन्द्रराज थापाको नै भएको निकर्ष भएको पाइएकोले उत्खनन गरिएको शव डेकेन्द्रराज

थापाको भएको देखिन्छ। स्थानीय बासिन्दाको भनाइ एवम् शवोत्खनन तथा पोस्टमोर्टमको क्रममा पीडितको हात तथा खुट्टाको हाड समेत भाँचिएको अवस्थामा रहेको पाइएको र विशेषज्ञको प्रतिवेदनमा पीडितको मृत्युको कारणमा Multiple blunt force injuries to the chest and extremities भन्ने उल्लेख भएकोले पीडितलाई निजको मृत्युपूर्व नेकपा (माओवादी) का कार्यकर्ताहरूद्वारा गम्भीर रूपमा कुटपिट भएको पुष्टी हुन आएको छ। यस घटनामा नेकपा (माओवादी) का कार्यकर्ताहरूले निःशस्त्र व्यक्तिलाई कब्जामा लिई अमानवीय तरिकाले कुटपिट समेत गरी मारेको देखिएको हुँदा नेकपा (माओवादी) को यस प्रकारको कार्यले तत्कालीन अवस्थामा जारी रहेको नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा १२ मा उल्लिखित र हालको अन्तरिम संविधान २०६३ मा समान रूपमा उल्लेख भएको वैयक्तिक स्वतन्त्रताको हकको गम्भीर उल्लङ्घन भएको देखिन्छ। उक्त कार्यबाट जेनेभा महासन्धिको साभा धारा ३ तथा माओवादी पक्षले पटक-पटक मानव अधिकार तथा मानवीय कानूनको पालनामा गरेको प्रतिबद्धता समेतको उल्लङ्घन भएको देखिएकोले उक्त घटनाको आवश्यक अनुसन्धान गरी त्यस कार्यमा संलग्न तत्कालीन समयमा नेकपा (माओवादी) दैलेखका सचिव रणजीत लगायत घटनामा संलग्न व्यक्तिहरूलाई विद्यमान नेपाल कानून बमोजिम व्यक्तिगत जवाफदेहिताको आधारमा फौजदारी दायित्वमा सजाय गर्न नेपाल सरकारलाई सिफारिस गर्नुपर्ने तथा शवको पहिचान भएपछि पीडित परिवारलाई यथाशक्य छिटो दाहसंस्कारको लागि शव

उपलब्ध गराउनु पर्ने देखिन्छ भन्ने समेत आयोगको अनुसन्धान टोलीको प्रतिवेदनमा उल्लेख भएको रहेछ।

६. शवोत्खनन पछि त्रिवि फरेन्सिक मेडिसिन विभागले दिएको Report of Skeletal Remains Examination मा उत्खनन गरिएको शव डेकेन्द्रराज थापाको नै भएको र मृत्युको कारण Multiple Blunt Force Injuries to Chest and Exremities भन्ने उल्लेख भएको रहेछ। उक्त प्रतिवेदनमा शरीरको विभिन्न भागमा Blunt forece injuries देखिएको भन्ने समेत उल्लेख भएको रहेछ।
७. दैलेख जिल्ला नारायण नगरपालिका वडा नं.१ बस्ने डेकेन्द्रराज थापालाई नेकपा (माओवादी) द्वारा मारिएको भनी पर्न आएको उजुरीको सम्बन्धमा आयोगका अनुसन्धान टोलीबाट भएका अनुसन्धान, सरकारी निकायको जवाफ, नेकपा (माओवादी) को भनाइ एवम् विशेषज्ञको प्रतिवेदन समेतको आधारमा निज डेकेन्द्रराज थापालाई नेकपा (माओवादी) का कार्यकर्ताहरूद्वारा कब्जामा लिई मारेको देखिन आएको छ। यस कार्यबाट नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा १२(१) मा रहेको कानून बमोजिम बाहेक कुनै पनि व्यक्तिको वैयक्तिक स्वतन्त्रता अपहरण नगरिने व्यवस्था तथा नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ को धारा १२ मा समेत रहेको सोही अनुरूपको मौलिक हकको हनन भएको देखिन्छ। यस घटनामा नागरिक अधिकार ऐन २०१२ को दफा १२ मा उल्लिखित कानून बमोजिम बाहेक कुनै पनि व्यक्तिको ज्यान वा वैयक्तिक स्वतन्त्रता

नहरिने व्यवस्थाको समेत उल्लङ्घन भएको देखिन्छ। यस कार्यबाट राष्ट्रिय कानुन बाहेक नागरिक तथा राजनैतिक अधिकार सम्बन्धी अनुबन्ध १९६६ को धारा ६ ले प्रत्येक व्यक्तिको जीवनको अर्न्तर्निहित अधिकार हुने र कानुनद्वारा यस्तो अधिकारको रक्षा गरिने तथा स्वेच्छाचारी किसिमले कसैको पनि जीवन हरण नगरिने भन्ने व्यवस्था र जेनेभा महासन्धिले उल्लेख गरेका कब्जामा लिइएका व्यक्तिहरूको अधिकार सम्बन्धी साभा धारा ३ मा रहेका प्रावधानहरूको समेत उल्लङ्घन भएको देखिन आएको छ।

८. अतः उजुरी नं.१९९४ मिति २०६१।४।२९, रेडियो नेपालका पत्रकार दैलेख जिल्ला नारायण नगरपालिका वडा नं.१ बस्ने डेकेन्द्रराज थापालाई मिति २०६१।३।१२ गते नेकपा (माओवादी) द्वारा कब्जामा लिई मिति २०६१।४।२७ गते मारिएको भन्ने जानकारीको आधारमा निजका परिवारले आफ्नो परम्परा अनुसार काज किरिया गरिसकेको तथा पीडितका परिवारले नेपाल सरकारबाट रु.२,२५,००० राहत पाइसकेको भन्ने मिसिल संलग्न प्रमाणहरूबाट देखिन आएको र निजको शव प्राप्त नभएकोले सो पाउनको लागि आयोगमा निवेदन परेकोले आयोगको विशेषज्ञ सहितको अनुसन्धान टोलीले मिति २०६५।३।१९ गते दैलेख जिल्लाको द्वारी गाविस वडा नं.१ मा शवोत्खनन गरी अनुसन्धान गर्दा अस्थिपञ्जरको रूपमा रहेको एक मानव शव फेला परेकोमा आयोगबाट शवोत्खनन पूर्व लिइएको एन्टिमोर्टम डाटामा उल्लिखित तथ्यहरू मिल्न गएको तथा नेपाल पत्रकार महासङ्घको टोलीले उक्त शव डेकेन्द्रराज थापाको नै भएको किटानी निवेदन दिएको,

नेकपा (माओवादी) का जिल्ला सचिव समेतले उक्त शव डेकेन्द्रराज थापाको नै भएको जानकारी गराएको र विशेषज्ञबाट जाँच गरी प्राप्त प्रतिवेदनमा समेत उक्त शव डेकेन्द्रराज थापाको नै भएको निष्कर्ष भएको पाइएकोले उत्खनन गरिएको शव डेकेन्द्रराज थापाको भएको प्रमाणित भएको र निजलाई नेकपा (माओवादी) का कार्यकर्ताहरूले कब्जामा लिई कुटपिट गरी मारेको देखिएको, उक्त घटनामा नेकपा (माओवादी) का तत्कालीन सचिव रणजीत समेत जिम्मेवार रहेको भन्ने अनुसन्धान टोलीको निकर्ष भएको पाइएको र उत्खनन गरिएको शव जिल्ला अस्पताल दैलेखमा राखिएको भन्ने अनुसन्धान टोलीको प्रतिवेदनबाट देखिन आएकोले शवको पहिचान भइसकेको अवस्थामा उत्खनन गरिएको मानव अवशेषको रूपमा रहेको उक्त शव पीडितका परिवारलाई बुझाउने र सो घटनामा संलग्न तत्कालीन अवस्थाका नेकपा (माओवादी) दैलेखका सचिव रणजीत समेत जिम्मेवार नेकपा (माओवादी) का कार्यकर्ताहरूको पहिचान गरी फौजदारी अभियोगमा कारबाही गर्न नेपाल सरकारलाई सिफारिस गर्ने ठहर्छ।

यो निर्णयको जानकारी पीडित समेतलाई दिनु।

तयार गर्ने : बासुदेव बजगाई, मानव अधिकार अधिकृत

.....
सदस्य सदस्य सदस्य सदस्य अध्यक्ष

इति संवत् २०६५ साल श्रावण ६ गते रोज २
शुभम् ...।

श्री राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको

निर्णय

माननीय अध्यक्ष केदारनाथ उपाध्याय
माननीय सदस्य रामनगिना सिंह
माननीय सदस्य गौरी प्रधान

संवत् २०६२ सालको उजुरी नं. :

३३६७/१९५/१०६५ के.का.

मानव अधिकार उल्लङ्घनको विषय:-

गैर कानुनी थुना ।

गैरकानुनी थुनामा राखेको भनी यस आयोगमा दर्ता हुन आएको उजुरी, उजुरी प्राप्त भएपछि आयोगले निजको पत्राउको सम्बन्धमा जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौं र जिल्ला प्रशासन कार्यालय काभ्रेपलान्चोकमा गरेको पत्राचार र ती कार्यालयहरूले जबाफ नदिएको अवस्था, पत्राउ परी हिरासतमा राखेको अभिलेखबाट नदेखिएको भन्ने प्रहरीको भनाइ भए पनि पत्राउ नै गरेको छैन भनी आयोगलाई जबाफ दिन नसकेको अवस्था, निज पत्राउ परेको समयमा यस प्रकारका सयौं घटनाहरू भइरहेको तत्कालीन अवस्था समेतले निजलाई गैरकानुनीरूपमा पत्राउ गरी गैरकानुनी थुनामा राखेको होइन भन्न सक्ने अवस्था देखिएन । साथै जिल्ला प्रशासन कार्यालय काभ्रेले कारागार शाखा

धुलिखेललाई मिति २०६१।५।१२ गते च.नं. १५५१ बाट लेखेको पत्रमा निजलाई उक्त १२ गतेभन्दा पहिले शत्रुमर्दन गुल्म धुलिखेलमा राखिएकोमा सो मितिदेखि मात्र कारागार शाखा धुलिखेलमा राखिएको देखिएको भनी पत्रमा उल्लेख भएको अवस्था र निज पीडितले आयोगसमक्ष उपस्थित भई गरिदिएको बयान कागजबाट समेत निजलाई सुरक्षाकर्मीले २०६० मंसिर १० देखि १६ दिन र २०६१ वैशाख महिनादेखि २०६३ वैशाख २५ गतेसम्म गैरकानुनीरूपमा पत्राउ गरी गैरकानुनी थुनामा राखेको देखिन आयो । (प्रकरण ६)

माथि उल्लिखित उजुरीको सर्ङ्क्षिप्त विवरण र उजुरी संलग्न कागजात तथा उजुरी उपर भएको कारवाहीको विवरण ब्यहोरा यस प्रकार रहेछ ।

१. काभ्रे जिल्ला .... निवासी... लाई २०६० मंसिर १० गते काठमाडौं कोटेश्वरबाट सुरक्षाकर्मीरूले पत्राउ गरी कारागार कार्यालय धुलिखेलमा राखेको र निज निर्दोष रहेकोले आवश्यक कानुनी सहयोगका लागि पहल गरी पाउँ भन्ने ब्यहोराको उजुरी यस आयोगमा दर्ता हुन आएको रहेछ ।
२. उल्लिखित ब्यहोराको उजुरी आयोगमा दर्ता हुन आएपछि आयोगबाट जिल्ला प्रशासन कार्यालयहरू काठमाडौं र काभ्रेपलान्चोकमा जबाफ माग गरी पत्राचार भएकोमा समयमा नै पत्रको जबाफ प्राप्त हुन नआएको अवस्था रहेछ । ती निकायहरूबाट समयमा नै पत्र प्राप्त हुन नआएपछि पुनः दुवै कार्यालयमा ताकेता गरिएको, त्यसपछि घटनाका सम्बन्धमा महानगरीय प्रहरी वृत्त नयाँ बानेश्वरले महानगरीय प्रहरी परिसरको पत्रको जबाफ

यस आयोगलाई सम्बोधन गरी मिति ... गते जवाफी पत्र लेखेको रहेछ । पत्रमा निज ... लाई महानगरीय प्रहरी वृत्त नयाँ बानेश्वरले पक्राउ गरेको अभिलेखबाट नदेखिएको भनी उल्लेख भएको रहेछ ।

तर आयोगमा दुवै जिल्ला प्रशासन कार्यालयहरूबाट समयमा नै पत्रको जवाफ प्राप्त हुन आएको देखिएन । आयोगले २०६८।१०।०५ मा पुनः ताकेता गरी ती कार्यालयहरूमा पत्राचार गरेपछि जिल्ला प्रशासन कार्यालय काभ्रेले निज ... मिति २०६९।१।१२ देखि २०६३।१।२९ गतेसम्म पटकपटक नजरबन्दमा रहेको अभिलेखबाट देखिएको भनी पठाएको जवाफी पत्र मिति २०६८।१।११ आयोगमा प्राप्त हुन आएको रहेछ । यसै विचमा आयोगबाट कारागार कार्यालय धुलिखेलमा पत्राचार हुँदा सो कारागारबाट निजको कारागारमा भएको अभिलेखको प्रतिलिपि यस आयोगमा प्राप्त हुँदा अभिलेखबाट निम्न विवरण खुलेको रहेछ -

- निजलाई आतङ्ककारी तथा विध्वंशात्मक कार्य (नियन्त्रण र सजाय) अध्यादेश २०६९ को दफा ९ बमोजिम शत्रुमर्दन गुल्म धुलिखेल ब्यारेकमा राखिएकोमा मिति २०६९।१।१२ गतेदेखि (ख) श्रेणीको सिधा खान दिई सो कारागारमा राखिएको ।
- निज समेतलाई नजरबन्दमुक्त गरिदिनु भनी जिल्ला प्रशासन कार्यालयले २०६२।२।११ गते कारागार शाखा धुलिखेलमा भएको पत्र मिसिल संलग्न भएको ।
- मिति २०६२।२।१३ देखि पुनः निजलाई नजरबन्दमा राख्नु भनी जिल्ला प्रशासन कार्यालयबाट कारागारमा पत्राचार भएको ।

- मिति २०६२।१।३ देखि नजरबन्दमुक्त गरिदिनु भनी जिल्ला प्रशासनले लेखेको पत्र पुन कारागार काभ्रेमा प्राप्त भएको । कारागारले निजलाई नजरबन्द मुक्त भएको भनी ऐ. ४ गते अर्को पत्र लेखेको ।
  - यसपछि पुनः जिल्ला प्रशासन कार्यालयले मिति २०६२।१।११ देखि नजरबन्दमा राख्नु भनी कारागार काभ्रेलाई पत्राचार गरेको ।
  - मिति २०६३।१।२९ गते जिल्ला प्रशासन कार्यालयले कारागार काभ्रेलाई नजरबन्द मुक्त गरिदिनु भनी पत्राचार भएको ।
  - ऐ. मितिमा निजलाई रिहा गरी निजको ..... ले बुझी लगेको भनी सही गराएको कागजको प्रतिलिपि संलग्न भएको देखियो ।
३. माथि उल्लिखित कागजात प्राप्त भएपछि आयोगबाट पीडितसँग सम्पर्क गरी निजलाई गैरकानुनी थुनामा राखेको भनिएको सम्बन्धमा बयान समेत लिएको रहेछ । आयोगबाट ... गते लिइएको बयानमा- “निजले आफूलाई २०६०।८।९ गते विहान अन्दाजी ९:०० बजे सेनाले काठमाडौं, कोटेश्वरबाट पक्राउ गरेको हो । पक्राउपछि सोही दिन भकुन्डेबेंसी पुर्चाई आँखामा पट्टी बाँधी विना पक्राउ र थुनुवा पुर्जी नेपाली सेनाको ९ नं. बाहिनीभिन्न १६ दिनसम्म राखियो । १६ दिनपछि नेपाली सेना शत्रुमर्दन गुल्म धुलिखेलमा तारिखमा हाजिर हुने गरी रिहा गरे । शत्रुमर्दन गुल्ममा तारिख लिन जाँदै गर्दा २०६१ सालको वैशाख महिनामा सो गुल्मका सेनानी (मेजर) कृष्णबहादुर थापा समेतको टोलीले पुनः बनेपा नजिक बुडोलबाट पक्राउ गरे । पक्राउपछि तिन

दिन शत्रुमर्दन गुल्ममा राखे । त्यहाँ तिन दिन राखेर नेपाली सेनाको गोरखनाथ गणपनौती लगे । सो गणमा ४, ५ महिनासम्म राखे । उक्त गणमा यातना दिने कार्य भयो । गणका गणपति बाबुराम थापाले मसाज गर्न लगाए । यातनाको कारण हालपनि शरीरमा खतहरू छन् । मलाई सेनाहरूले सेनाकै पोसाक लगाएर गस्तीमा समेत हिँडाए । गस्ति अवधिमा माओवादी देखाउन नसकेको भन्दै त्यहाँपनि कुटपिट गर्दथे । लामो समयसम्म सो गणमा राखी २०६१ सालको मंसिर पुस महिनातिर कारागार कार्यालय धुलिखेलमा पठायो । त्यहाँ पुऱ्याएपछि मात्र थुनुवा पुर्जी दियो । शत्रुमर्दन गुल्ममा कसैसँग पनि भेट गर्न दिएन । गोरखनाथ गणमा पनि लामो समयसम्म कसैसँग भेटघाट गर्न दिएन । तर आईसिआरसीको टोलीले २०६१ सालको दसै अगाडि मलाई गणमा भेटेपछि भने घरपरिवारसँग करिब १० दिनमा एकपटक भेटघाट गर्न दिन थालेको थियो । कारागारमा पुऱ्याइसकेपछि मलाई २०६३ सालको वैशाख २९ गते गैरकानुनी थुनाबाट रिहा गरियो ।

४. सुरक्षाकर्मीले पक्राउ गरी हिरासत राख्नुपूर्व मलाई कुनै रोग थिएन । तर, पक्राउपछि निजहरूले दिएको यातनाको कारण रिहा भइसकेपछि हालसम्म पनि जिउ दुख्ने, छाती दुख्ने, चिसो हुँदा घुँडाका जोर्नीहरू दुख्ने, अहिले पनि प्रहरी र सेनालाई देखा तर्सिने, सपनामा चिच्याउने जस्ता लक्षणहरू कायमै छन् । गैरकानुनी रूपमा लामो समय थुनामा राख्ने र यातना दिने कार्यमा संलग्न नेपाली सेना र गोरखनाथ गणमा रहँदा मलाई कुटपिट गर्ने बल्लु भन्ने प्रहरीलाई समेत

कारबाही र म पीडितलाई क्षतिपूर्तिको लागि सिफारिस गरी पाऊँ” भनी उल्लेख भएको रहेछ ।

५. माथि उल्लिखित विभिन्न तथ्यहरूको आधारमा निजको थुना गैरकानुनी हो, होइन ? र गैरकानुनी थुनामा राखिएको भएमा पीडितलाई क्षतिपूर्ति र दोषीलाई कानुनी कारबाही हुनु पर्ने हो, होइन भन्ने विषयमा निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।
६. यसमा निर्णयतर्फ विचार गर्दा पीडित भनिएका ...लाई २०६० मंसिर १० गते सुरक्षाकर्मीले पक्राउ गरी गैरकानुनी थुनामा राखेको भनी यस आयोगमा दर्ता हुन आएको उजुरी, उजुरी प्राप्त भएपछि आयोगले निजको पक्राउको सम्बन्धमा जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौँ र जिल्ला प्रशासन कार्यालय काभ्रेपलान्चोकमा गरेको पत्राचार र ती कार्यालयहरूले जवाफ नदिएको अवस्था, पक्राउ परी हिरासतमा राखेको अभिलेखबाट नदेखिएको भन्ने प्रहरीको भनाइ भए पनि पक्राउ नै गरेको छैन भनी आयोगलाई जवाफ दिन नसकेको अवस्था, निज पक्राउ परेको समयमा यस प्रकारका सयौँ घटनाहरू भइरहेको तत्कालीन अवस्था समेतले निजलाई गैरकानुनी रूपमा पक्राउ गरी गैरकानुनी थुनामा राखेको होइन भन्न सक्ने अवस्था देखिएन । साथै जिल्ला प्रशासन कार्यालय काभ्रेले कारागार शाखा धुलिखेललाई मिति २०६१।१।१२ गते च.नं. ... बाट लेखेको पत्रमा निजलाई १२ गतेभन्दा पहिले शत्रुमर्दन गुल्म धुलिखेलमा राखिएकोमा सो मितिदेखि मात्र कारागार शाखा धुलिखेलमा राखिएको देखिएको भनी पत्रमा उल्लेख भएको अवस्था र

निज पीडितले आयोगसमक्ष उपस्थित भई गरिदिएको बयान कागजबाट समेत निजलाई सुरक्षाकर्मीले २०६० मंसिर १० देखि १६ दिन र २०६१ वैशाख महिनादेखि २०६३ वैशाख २९ गतेसम्म गैरकानुनीरूपमा पक्राउ गरी गैरकानुनी थुनामा राखेको देखिन आयो ।

७. साथै उल्लिखित तथ्य र विश्लेषणहरूको आधारमा आरोपीहरूबाट ... को मानव अधिकार उल्लङ्घन गरेको देखियो । तत्कालीन नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा १४ ले कुनै पनि व्यक्तिलाई पक्राउ गर्दा पक्राउको कारण सहितको जानकारी गराउनु पर्ने, पक्राउ गरेको २४ घण्टाभित्र मुद्दा हेर्नेअधिकारी समक्ष उपस्थित गराउनु पर्ने तथा अनुसन्धान, तहकिकात वा पुर्पक्षको सिलसिलामा वा अरु कुनै किसिमले थुनामा रहेको कुनै पनि व्यक्तिलाई शारीरिक वा मानसिक यातना नदिइने, निर्मम, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार नगरिने भनी गरिएका मौलिक हक सम्बन्धी व्यवस्था विपरीत निजलाई गैरकानुनी रूपमा थुनामा राखी निजको मौलिक तथा संवैधानिक हकमा प्रत्यक्ष असर परेको देखिन्छ । सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन २०४९ को दफा १४ ले कुनै पनि व्यक्तिलाई कुनै अपराधको सम्बन्धमा तहकिकात गर्ने प्रहरी कर्मचारीले अपराधमा संलग्न रहेको शङ्का गर्नुपर्ने मनासिब कारण भएमा पक्राउ गर्नसक्ने र त्यसरी पक्राउ गरिएको व्यक्तिलाई पक्राउको कारण सहितको सूचना नदिई थुनामा राख्न नपाइने व्यवस्था प्रस्ट रूपमा गरिरहेको सन्दर्भमा उक्त व्यवस्थाको पनि उल्लङ्घन भएको छ । दफा १५(१) मा कुनै पनि व्यक्तिलाई अपराधको तहकिकातको लागि चौबिस

- घण्टाभन्दा बढी थुनामा राख्न नहुने र राख्ने पर्ने भएमा पनि ऐ. दफाको उपदफा २ बमोजिम अदालतबाट म्याद थप गरी बढीमा २५ दिनसम्म मात्र थुनामा राख्न पाउनेमा यस उजुरीका पीडितलाई लामो समयसम्म गैरकानुनी थुनामा राख्ने कार्यले निजको प्रचलित नेपाल कानूनले प्रदान गरेका मानव अधिकार सम्बन्धी अधिकारहरूको प्रचलन गर्ने कार्यमा गम्भीर आघात परी मानव अधिकार हनन भएको देखियो । साथै आरोपीहरूबाट भएको यस कार्यले सर्वोच्च अदालतबाट “२४ घण्टाभित्र म्याद थप नगरेको र पछि अदालतबाट पुर्पक्षका क्रममा थुनामा राख्ने आदेश भए पनि अधिको अवैध थुनाको निरन्तरता भएको हुँदा बन्दी प्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुने” (चैतन्य ब्रह्मचारी विरुद्ध जिल्ला प्रहरी कार्यालय धनुषा समेत, २०४७ सालको रिट नं. १३७५ (२०४८।१२।२४) भनी जारी भएको आदेशको समेत उल्लङ्घन हुन गएको देखिन्छ । यसको साथै नागरिक तथा राजनीतिक अधिकार विषयक अनुबन्ध १९६६ को धारा ९ मा भएको स्वेच्छाचारी पक्राउ तथा थुना सम्बन्धी व्यवस्थाहरूको बेवास्ता गरी स्वेच्छाचारी स्वतन्त्रताबाट वञ्चित गरिएको पाइयो । महासन्धिमा उल्लेख भएको व्यवस्था विपरीत आरोपीबाट भएको कार्यबाट नेपाल सन्धि ऐन २०४७ को दफा ९ को समेत उल्लङ्घन हुन गएको देखिन्छ ।
८. साथै उल्लिखित तथ्यगत एवम् कानुनी विश्लेषणबाट निज ... लाई २०६० मंसिर १० देखि १६ दिन र २०६१ वैशाख देखि २०६३ वैशाख २९ गतेसम्म राखिएको थुना गैरकानुनी भएको हुँदा निजको मानव अधिकार उल्लङ्घन भएको अवस्थामा

श्री राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको

निर्णय

माननीय अध्यक्ष श्री केदारनाथ उपाध्याय
माननीय सदस्य श्री रामनगिना सिंह
माननीय सदस्य श्री गौरी प्रधान

संवत् २०६४ सालको उजुरी नं :
४३४६।८११।०६५ के.का।

मानव अधिकार उल्लङ्घनको विषय:- धम्की
र विस्थापन ।

सशस्त्र समूहहरूले चन्दा माग गरी पटक-पटक दिएको धम्की र सो सशस्त्र समूहले दिएको धम्की विरुद्ध स्थानीय प्रशासनबाट शान्ति सुरक्षाको प्रभावकारी व्यवस्था मिलाउन नसक्दा निज र निजको परिवार बसोबास गरिरहेको स्थान जि. बारा ... बाट विस्थापित भएको देखियो । सोही कारणबाट निजले जिल्ला सदरमुकाममा व्यावसाय गरिरहेको स्थान समेत ... छोडी विस्थापित भई हिँड्नु परेको देखियो । यसबाट नेपालको अन्तरिम सविधान २०६३ को धारा १२ विपरीत निजलाई आफू बसोबास गरिरहेका स्थानमा बसोबास गर्न र पेसा, रोजगार गर्न पाउने, धारा १५ विपरीत सम्पत्ति भोग गर्ने र सम्पत्तिको अन्य कारोबार गर्ने मौलिक हकबाट समेत वञ्चित गरेको होइन भन्न सकिने अवस्था देखिएन । (प्रकरण नं. १२)

राज्यले विस्थापित भएको कुनै पनि विस्थापित व्यक्तिको सुरक्षा, स्वास्थ्य लगायतका सुविधा सहितको वैकल्पिक आवासको व्यवस्था गर्नुपर्ने, पर्याप्त क्षतिपूर्ति दिनुपर्ने लगायतका कुनै पनि कार्य सरकारबाट भएको नदेखिँदा निजको मानव अधिकार हनन भएको हैन भनी भन्न सकिने अवस्था देखिएन । (प्रकरण नं. १३)

माथि उल्लिखित उजुरीको सङ्क्षिप्त विवरण र उजुरी संलग्न कागजात तथा उजुरी उपर भएको कारवाहीको विवरण ब्यहोरा यस प्रकार रहेछ ।

१. जि. बारा ... वडा नं. ... निवासी ...लाई जनतान्त्रिक तराई मुक्तिमोर्चा बाराका इन्चार्ज विराट भन्ने विनोद कुशवाह, संयुक्त जनतान्त्रिक मोर्चा बाराका सदस्य शेखर सिंह, मधेसमुक्ति टाइगरका कार्यकर्ता रमेश यादव र ऐ.ऐ. का ऐ. विशाल यादव समेतले २०६४ भदौ २० गतेदेखि पुस २७ गतेसम्म पटक-पटक जिल्ला छाड्ने, लाखौं नगद चन्दा माग्ने, घर परिवारमा फोन गरी धम्की दिने, घरको आसपासमा ल्याएर बम विष्फोट गराउने, तथा गोली हानी मारी दिने भनी धाक-धम्की दिएको, धाक-धम्कीका कारण आफ्नो र परिवारका सदस्यहरूको बाँचन पाउने अधिकार जोखिममा रहेको र बसोबास र पेसा व्यावसाय गरेर बसिरहेको स्थानबाट विस्थापित हुनुपर्ने अवस्था आएकाले निर्भीक भएर बाँचन र पेसा व्यावसाय गर्न एवम् स्वतन्त्र रूपमा हिँडडुल गर्न पाऊँ भनी यस आयोगमा २०६४ पुस ३० गते उजुरी दर्ता गराउनु भएको रहेछ ।

२. आयोगमा उजुरी दर्ता हुन आएपछि सो सम्बन्धमा के कसो भएको हो ? निज र निजको परिवारको शान्ति सुरक्षा र मानव अधिकार रक्षार्थ तहाँ कार्यालयबाट आवश्यक के पहल भइरहेको छ ? नागरिकको शान्ति सुरक्षा र मानव अधिकारको रक्षार्थ आवश्यक कारवाही गरी सो यथार्थ जानकारी आयोगलाई यथाशीघ्र छिटो उपलब्ध गराई दिन जिल्ला प्रशासन कार्यालय बारा, कलैयामा पत्राचार गरी गृह मन्त्रालय र जिल्ला प्रहरी कार्यालय बारालाई २०६४ पुस ३० गते नै बोधार्थ दिईएको रहेछ ।
३. उक्त घटना सम्बन्धमा जिल्ला विकास समिति बाराले निज उजुरकर्ता ... लाई तराईमा कार्यरत सशस्त्र समूहहरू तराई मुक्ति मोर्चा (गोइत), संयुक्त जनतान्त्रिक तराई मुक्ति मोर्चा (ज्वाला सिंह) र तराई टाइगर लगायतका समूहहरूले ठुलो परिमाणमा चन्दा माग्दै आइरहेका र माग अनुसारको चन्दा नदिएमा वहाँ र वहाँको परिवारजन समेतलाई भौतिक कारवाही गरी सफाया गरी दिनेसम्मको अन्तिम धम्की तथा चेतावनी दिँदै आइरहेको कारणले वहाँ आफ्नो घर व्यावसाय स्थल छाडी यस जिल्लाबाट विस्थापित हुनु भएको भनी प्रमाणित गरिदिएको रहेछ । उक्त प्रमाणित कागजातको प्रतिलिपि मिसिल संलग्न रहेछ ।
४. आयोगको पत्रको जवाफ तत्काल जिल्ला प्रशासन कार्यालय र जिल्ला प्रहरी कार्यालयबाट प्राप्त भएको मिसिलबाट देखिएन । गृह मन्त्रालयले जिल्ला प्रशासन कार्यालयलाई आवश्यक कारवाहीबारे यथार्थ जानकारी राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगलाई उपलब्ध गराई दिनू भनी २०६४ माघ ८ गते गरेको पत्राचारको बोधार्थ पत्रसम्म आयोगमा प्राप्तभई मिसिल संलग्न गरिएको रहेछ ।
५. आयोगबाट पत्राचार गरिएका निकायहरूबाट पत्रको जवाफ लामो समयसम्म पनि प्राप्त हुन नआएपछि पुनः २०६८ पुस ५ गते १० दिनको म्याद दिई जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा पत्राचार भएको रहेछ । उक्त ताकेता पत्रपछि जिल्ला प्रशासन कार्यालयले २०६९ जेठ १६ गते जवाफ पठाई माथि उल्लिखित आरोपी समूहहरूको धम्की र चन्दाको कारण निज उजुरवाला आफ्नो बासस्थान र पेसा व्यवसाय गरिरहेको स्थल छोडी विस्थापित भई काठमाडौंमा बसोबास गर्दै आउनु भएको व्यहोरा उल्लेख गरेको रहेछ ।
६. जिल्ला प्रशासन कार्यालयबाट प्राप्त जवाफ साथ जिल्ला प्रहरी कार्यालय बाराबाट २०६९ जेठ १४ गते यस घटना सम्बन्धमा गरिएको सरजमिन मुचुल्का समेत संलग्न रहेछ । जिल्ला प्रहरी कार्यालय मातहत ...बाट भएको उक्त सरजमिन मुचुल्कामा "... तथा ... लाई सशस्त्र समूहहरूबाट धाक-धम्की दिने, ठुलो स्केलमा चन्दा माग गर्ने, चन्दा नदिएमा बालबच्चा तथा परिवारको अपहरण तथा भौतिक सफाया गरी दिने तथा यस जिल्लामा नबस्नको लागि व्यापक दबाव दिने गरेको कारणले निज ... बाध्यभई यस बारा जिल्ला ... बाट परिवार सहित विस्थापित भई हाल काठमाडौंमा बसोबास गर्दै आउनु भएको ठिक साँचो हो" भनी उल्लेख भएको रहेछ ।

७. मिसिल अध्ययन गरी हेर्दा २०६४ जेठ ६ गते निज ... को नाममा “आर्थिक सहयोग सम्बन्धमे” भनी नेपालमा उच्च वर्गीय... जाति ... अहङ्कारवादी ब्राह्मणवादीको एकाधिकारवादी नीतिको घोर विरोध गर्दै पत्रमा ... “राजनीतिक दलौं एवम् पहाडी शासक, शोसक एवम् उत्पीडक वर्गद्वारा चलाया जाने वाला दमन, शोषण भेदभाव, नवउपनिवेशवादी, साम्राज्यवादी, विस्तारवादी एवम् मधेसकी अखण्डता विरोधी साजिशपूर्ण गलत मतियारका ठोस एवम् सशस्त्र जबाफ देने हेतु युद्ध सामग्री और मजबुत शैत्य तालिम के लिए आर्थिक सहयोग स्वरूप” भन्दै सात दिनभित्र रू. ५,००,०००। (पाँच लाख रुपियाँ) चन्दा माग गरेको मधेस मुक्ति टाइगर्स (मधेसी टाइगर) को लेटर हेडमा क्षेत्रीय इन्चार्ज विशाल, जिल्ला इन्चार्ज मोहन सिंह र केन्द्रीय संयोजक राजनले हस्ताक्षर गरेको पत्रको फोटोकपी पनि मिसिल संलग्न रहेको पाइयो ।
८. यसरी उल्लिखित तथ्यहरूको अध्ययनबाट उजुरीमा उल्लेख भए बमोजिम निज ... लाई सशस्त्र समूहहरूबाट धाक-धम्की दिएको हो, होइन ? सोही कारणबाट विस्थापित हुनु भएको हो, होइन ? निजको स्वतन्त्रतापूर्वक पेसा व्यावसाय गर्न पाउने र जीवनको अधिकारको स्थानीय प्रशासनबाट संरक्षण हुन सकेको हो, होइन ? र निज पीडितको मानव अधिकार रक्षार्थ आयोगबाट कुनै सिफारिस गर्नुपर्ने, नपर्ने के हो ? सो विषयमा ठहर गर्नुपर्ने देखियो ।
९. यसमा निर्णयतर्फ विचार गर्दा प्रस्तुत उजुरीमा ठहर हुनुपर्ने पहिलो विषय ... र निजको परिवारलाई माथि प्राप्त तथ्यहरूको विश्लेषणबाट विपक्षी खण्डमा नाम उल्लेख भएका सशस्त्र समूहहरूले धाक-धम्की दिएको देखिन्छ । निजसँग रू. ५००,०००। (पाँच लाख रूपैया) माग गरी मधेस मुक्ति टाइगर्स (मधेसी टाइगर) ले २०६४ जेठ २ गते लेखेको पत्र, पत्रमा उल्लेख भएको भाषा र सो पत्रमा भएको सो समूहका क्षेत्रीय इन्चार्ज विशाल, जिल्ला इन्चार्ज मोहन सिंह र केन्द्रीय संयोजक राजनको हस्ताक्षरले यस तथ्यलाई पुष्टि गरेको अवस्था छ । साथै जिल्ला विकास समिति बाराले ... गते प्रमाणित गरिदिएको कागजातमा तराई मुक्ति मोर्चा (गोइत), संयुक्त जनतान्त्रिक तराई मुक्ति मोर्चा (ज्वाला सिंह), तराई टाइगर लगायतका समूहहरूले ठुलो परिणाममा चन्दा माग गर्दै आएका र चन्दा नदिएमा वहाँ र वहाँको परिवारजन समेतलाई भौतिक कारवाही गरी सफाया गरी दिनेसम्मको धम्की तथा चेतावनी दिएको भनी उल्लेख भएको ब्यहोराले पनि निज ... लाई सशस्त्र समूहहरूले धाक-धम्की दिएको होइन भनी अनुमान गर्न सकिने देखिएन । जिल्ला प्रशासन कार्यालय बाराको ..... गतेको च.नं. ... को पत्रमा उल्लेख भएको “संयुक्त जनतान्त्रिक मुक्ति मोर्चा, मधेसी मुक्ति टाइगर तथा जनतान्त्रिक तराई मुक्ति मोर्चा समेतले धाक-धम्की दिई जिल्ला छाड्न बाध्य बनाएको”भनी आयोगमा मिति २०६९ जेठ २४ गते प्राप्त पत्रबाट त सो कुरा थप पुष्टि

- हुन आएको छ । प्रहरीबाट २०६९ जेठ १४ गते भएको मुचुल्कामा पनि जिल्ला प्रशासन कार्यालयको पत्रमा उल्लेख भएको व्यहोरा नै दोहोरिएको अवस्थामा निज ...लाई सशस्त्र समूहहरूबाट धाक-धम्की दिएको देखियो ।
१०. ठहर हुनुपर्ने दोस्रो प्रश्नको सन्दर्भमा विश्लेषण गर्दा माथि उल्लेख भए बमोजिम निज ... लाई सशस्त्र समूहले धाक-धम्की दिएको अवस्था, मधेसी टाइगरको पत्रमा सात दिनभित्र चन्दा माग गरी लेखिएको पत्र, उक्त पत्र लेखिएको समयमा मधेस क्षेत्रमा भइरहेको सशस्त्र समूहहरूको आपराधिक क्रियाकलाप समेतबाट निज ... सशस्त्र समूहहरूले धाक-धम्कीको कारण आफ्नो बसोबास र पेसा व्यवसाय गरेर बसिरहेको स्थान छोडेर बाध्यतापूर्वक हिँड्नु परेको देखिन्छ । उक्त अनुमानलाई जिल्ला विकास समिति बाराको माथि उल्लिखित मितिको प्रमाणित गरिदिएको पत्र, जिल्ला प्रहरी कार्यालय बाराको ..... पत्रमा सशस्त्र समूहहरूका कारण बाध्य भई जिल्ला छोडेर विस्थापित भई हिँड्नु परेको देखिन्छ । यसको साथै सो कार्यालयले गरेको सरजमिन मुचुल्का र जिल्ला प्रशासन कार्यालय बाराको माथि उल्लिखित मितिको पत्रमा उल्लेख भएको व्यहोराले पनि निज ... सशस्त्र समूहहरूको ज्यान मार्ने तथा सफाया गर्ने धम्कीका कारण बाध्य भई आफ्नो वासस्थान र पेसा व्यवसाय गरिरहेको स्थानबाट आन्तरिक रूपमा विस्थापित भई हालसम्म पनि काठमाडौँमा नै बसिरहेको र निज सशस्त्र समूहहरूको धाक-धम्कीको कारणबाट नै विस्थापित भएको देखियो ।
११. निजको स्वतन्त्रतापूर्वक पेसा व्यावसाय गर्न पाउने र जीवनको अधिकारको स्थानीय प्रशासनबाट संरक्षण हुन सकेको हो, होइन? भन्ने तेश्रो ठहर गर्नुपर्ने विषयमा विश्लेषण गर्दा निज उजुरकर्तालाई २०६४ जेठ ६ गतेदेखि पटक-पटक गरी कम्तीमा पनि ८ पटक सशस्त्र समूहले निजको परिवारलाई समेत मारी दिनेसम्मको धाक-धम्की दिने, चन्दा माग गर्ने, २०६४ पुस ८ र २७ गते घर नजिकमा आएर बम विष्फोट गराउने, घरमा नै आएर गोली हान्ने प्रयास गरेको भनी उजुरीमा उल्लेख हुन आएको । सो सम्बन्धमा गृह मन्त्रालयले जिल्ला प्रशासन कार्यालय बारालाई २०६४ माघ ८ गते नै ती घटनाको बारेमा कारवाही गरि यथार्थ जानकारी गराउनु भनी पत्राचार गरेको, निजलाई दिएको भनिएको धम्की, भौतिक कारवाही गरी सफाया गरी दिने अन्तिम चेतावनी भएको भन्ने जिल्ला विकास समिति बाराले गरिदिएको प्रमाणित कागजातले पनि निज ... लाई गम्भीर किसिमको धम्की भई सहज अवस्थामा मानव अधिकारको उपभोग गर्न नसकेको देखिन्छ । स्वयं जिल्ला प्रहरी कार्यालयको सरजमिन मुचुल्का एवम् जिल्ला प्रशासन कार्यालयको सरजमिन मुचुल्कामा समेत चन्दा नदिएमा बालबच्चा परिवारको अपहरण गर्ने धम्की दिई जिल्ला छाड्न बाध्य बनाएकोले निज ... बाध्यभई परिवार सहित विस्थापित भई हाल काठमाडौँमा बसोबास गर्दै आएको भनी लेखिदिएको पत्रले निज बाध्य भई विस्थापित भएको र स्थानीय प्रशासनले शान्ति सुरक्षाको प्रभावकारी व्यवस्था मिलाउन नसकेको देखिन्छ ।

१२. माथि उल्लिखित तथ्य एवम् विश्लेषणबाट निज ... लाई सशस्त्र समूहहरूले चन्दा माग गरी पटक-पटक दिएको धम्की र सो सशस्त्र समूहले दिएको धम्की विरुद्ध स्थानीय प्रशासनबाट शान्ति सुरक्षाको प्रभावकारी व्यवस्था मिलाउन नसक्दा निज र निजको परिवार बसोबास गरिरहेको स्थान जि. बारा ... बाट विस्थापित भएको देखियो । सोही कारणबाट निजले जिल्ला सदरमुकाममा व्यावसाय गरिरहेको स्थानसमेत... छोडी विस्थापित भई हिँड्नु परेको देखियो । यसबाट नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ को धारा १२ विपरीत निजलाई आफू बसोबास गरिरहेका स्थानमा बसोबास गर्न र पेसा, रोजगार गर्न पाउने, धारा १९ विपरीतसम्पत्ति भोग गर्ने र सम्पत्तिको अन्य कारोबार गर्ने मौलिक हकबाट समेत वञ्चित गरेको होइन भन्न सकिने अवस्था देखिएन ।

१३. यस बाहेक मानव अधिकारको विश्वव्यापी घोषणा पत्र १९४८ को धारा १२ मा उल्लेख भएबमोजिम निजको प्रतिष्ठा तथा ख्यातिमा गैरकानुनी आक्रमण भएको र राज्यबाट त्यस विरुद्धकानुनी संरक्षण हुन नसकेको धारा १३ मा उल्लेख भए बमोजिम राष्ट्रको सिमानाभित्र आवत जावत गर्ने तथा आवास रोज्न पाउने स्वतन्त्रताबाट वञ्चित गरिएको, आर्थिक सामाजिक तथा साँस्कृतिक अधिकार विषयक अनुबन्ध १९६६ को धारा १(२) तथा नागरिक तथा राजनीतिक अधिकार विषयक अनुबन्ध १९६६ को धारा १(२) विपरीत निजलाई आफ्नो र आफ्नो परिवारको जीवन धान्ने उपायबाट वञ्चित गरिएको

पाइयो । साथै यसै अनुबन्धको धारा ९ ले प्रत्याभूत गरेको स्वतन्त्रता र सुरक्षाको अधिकारबाट समेत वञ्चित गरी निजको मानव अधिकार हनन गरेको देखियो । संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय आन्तरिक विस्थापन सम्बन्धी निर्देशक सिद्धान्त १९९८ बमोजिम राज्यले विस्थापित भएको कुनै पनि विस्थापित व्यक्तिको सुरक्षा, स्वास्थ्य लगायतका सुविधा सहितको वैकल्पिक आवासको व्यवस्था गर्नुपर्ने, पर्याप्त क्षतिपूर्ति दिनुपर्ने लगायतका कुनै पनि कार्य सरकारबाट भएको नदेखिँदा निजको मानव अधिकार हनन भएको हैन भनी भन्न सकिने अवस्था देखिएन ।

उल्लिखित तथ्यगत तथा कानुनी विश्लेषणबाट निज ... लाई तत्कालीन समयमा सशस्त्र समूहले धाक-धम्की दिएको कारण निज विस्थापित भएको देखिए पनि वर्तमान अवस्थामा परिवर्तन भई सकेको र हाल उनी काठमाडौँ... मा बसोबास गरी आएको भन्ने बुझिँदा निजको हकमा जनतान्त्रिक तराई मुक्तिमोर्चा, संयुक्त जनतान्त्रिक मोर्चा, मधेस मुक्ति टाइगर्स, तथा जनतान्त्रिक तराई मुक्ति मोर्चा (गोइत) समेतका बारा जिल्लामा कार्यरत हतियारधारी समूहले २०६४ भदौ २० गतेदेखि हालसम्म पटक-पटक बारा जिल्ला छाड्न, लाखौँ रुपियाँ नगद चन्दा उपलब्ध गराउन दवाव दिने, घरमा फोन गरी परिवारलाई धम्की दिने, घर नजिक बम विष्फोट गराउने तथा गोली हान्ने भनी घरमा आई धम्की दिएकोले बसोबास गरिरहेको स्थानबाट विस्थापित हुनुपर्ने अवस्था आएकोले आयोगबाट पहल गरी पाऊँ भनी २०६४ पुस ३० गते आयोगमा उजुरी दर्ता

हुन आएको देखियो । यसमा निज ... लाई संयुक्त जनतान्त्रिक मुक्ति मोर्चा, मधेस मुक्ति टाइगर्स तथा जनतान्त्रिक तराई मुक्ति मोर्चा समेतले धाक-धम्की दिई जिल्ला छाड्न बाध्य बनाएकोले निज ... बाध्य भई परिवार सहित विस्थापित भई हालसम्म पनि काठमाडौंमा बसोबास गर्दै आएको भनी जिल्ला प्रशासन कार्यालय बारा र जिल्ला प्रहरी कार्यालय बाराको पत्र समेतबाट देखिन्छ । तसर्थ निजको पर्याप्त शान्ति सुरक्षाको

व्यवस्था मिलाउन गृह मन्त्रालय र जिल्ला प्रशासन कार्यालय बारालाई लेखि पठाउने ।

तयार गर्ने: श्यामबाबु काफ्ले, मानव अधिकार अधिकृत

.....

सदस्य

सदस्य

अध्यक्ष

इति संवत् २०६९ साल भदौ ११ गते रोज २ शुभम्...।

श्री राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको

निर्णय

माननीय अध्यक्ष केदारनाथ उपाध्याय

माननीय सदस्य रामनगिना सिंह

माननीय सदस्य गौरी प्रधान

संवत् २०६० सालको उजुरी नं :

१२०६।६६।०६६ के.का. ।

मानव अधिकार उल्लङ्घनको विषय:-

गैरकानुनी थुना र यातना ।

हिरासतभित्र हातहतियार सहितका प्रहरी नियन्त्रणमा रहेको निःशस्त्र व्यक्तिले आफूलाई यातना दिएको प्रमाण स्वयंले प्रमाणित गर्ने कार्य वास्तवमा नै कठिन र अव्यावहारिक कार्य हो । साथै हिरासत बाहिर रहेको अनुसन्धान गर्ने निकायलाई पनि हिरासतमा राख्ने निकायले अनुसन्धानमा सहयोग नगरेको अवस्थामा यस्तो कार्यको प्रमाण प्राप्त गर्नु चुनौतीपूर्ण कार्य हो । यस अवस्थामा पनि अनुसन्धान गर्ने निकायले गरेका कतिपय गैरकानुनी कार्यहरूको आधारमा यस्ता प्रमाणहरू प्राप्त गर्न नसकिने पनि होइन । (प्रकरण नं. १६)

हालसम्म पनि वेलावेलामा निजको नाकबाट रगत बगिरहनु, चिसो भयो भने नाक अस्वाभाविक रूपमा दुख्नु, अहिलेसम्म पनि नाक पूर्वावस्थामा आउन नसक्नु, प्रस्टसँग कान राम्ररी सुन्न नसक्नु, सपनामा डर लाग्नु, पिटिरहेको देख्नु, भुसङ्ग व्युँभन्नु जस्ता लक्षणहरूले पनि पीडितलाई गैरकानुनी रूपमा हिरासतमा राखिएको अवस्थामा यातना दिएको होइन भनी भन्न सकिने देखिएन । (प्रकरण नं. १८)

माथि उल्लिखित उजुरीको सङ्क्षिप्त विवरण र उजुरी संलग्न कागजात तथा उजुरी उपर भएको कारवाहीको विवरण ब्यहोरा यस प्रकार रहेछ ।

१. सोलुखुम्बु जिल्ला ... गाविस वडा नं. ... स्थायी घर भई काठमाडौं... बस्ने वर्ष १५ को ... लाई मिति २०६०।०६।१० गते सादा पोसाकमा रहेका प्रहरीहरूले काठमाडौं महाराजगन्जबाट पक्राउ गरी तत्कालीन जिल्ला प्रहरी कार्यालय हनुमानढोकाको हिरासतमा गैरकानुनी थुनामा राखी परिवारलाई भेटघाट गर्न नदिई निजको नाक भाँचिने गरी यातना दिई राखेकोले रिहा गरी पाऊँ भनी सर्वोच्च अदालतमा रिट निवेदन दर्ता गरेको ब्यहोरा अनुरोध छ । त्यसरी सर्वोच्च अदालतमा रिट निवेदन दर्ता गरेपछि जिल्ला प्रहरी कार्यालय हनुमानढोकाले निजलाई सो कार्यालयको हिरासतबाट बेपत्ता पारेकोले खोजतलास समेत गरी निजको जीवन रक्षाको लागि पहल गरी पाऊँ भनी यस आयोगमा मिति २०६०।०६।१६ मा निजका ... र २०६०।०६।१७ मा नेपाल मानव अधिकार संगठनबाट उजुरी प्राप्त भई दर्ता नं. १२०६ मा उजुरीदर्ता हुन आएका रहेछन् ।

२. उजुरी आयोगमा दर्ता हुन आएपछि आयोगबाट च.नं. १२०६ संरक्षण २६८३ मिति २०६०।०६।२२ गते तत्कालीन जिल्ला प्रहरी कार्यालय हनुमानढोका काठमाडौंमा उजुरीमा उल्लेख भएको ब्यहोराको सम्बन्धमा के, कसो भएको हो ? सोको विवरण उपलब्ध गराइदिन भन्दै नेपाल प्रहरी मानव अधिकार इकाइलाई बोधार्थ तथा कार्यार्थ दिई पत्राचार गरिएको रहेछ । आयोगबाट गरिएको पत्राचारको जवाफ दिँदै जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौं ए.टी. शाखाले

च.नं. ४५१ मिति २०६०।०९।०१ गते लेखेको पत्र आयोगमा ऐ. ३ गते प्राप्त हुँदा जिल्ला प्रहरी कार्यालय हनुमानढोका र मातहतका कार्यालयबाट समेत निज ... लाई पक्राउ नगरेको ब्यहोरा उल्लेख भएको रहेछ । तर पीडितका ... ले प्रहरीबाट पक्राउ नगरेको भनिएको ब्यहोरा भुट्टा हो, ...लाई हनुमानढोकाबाट तत्कालीन वडा प्रहरी कार्यालय बौद्धको हिरासतमा राखेको भन्ने बुझिएकोले उक्त हिरासतको अनुगमन गरी पाऊँ भनी यस आयोगमा पुनः मिति २०६०।१।४ मा अर्को पूरक निवेदन दर्ता गराउनु भएको रहेछ ।

३. पीडितका ... को पूरक निवेदन दर्ता हुन आएपछि यस आयोगका अधिकृत ... र ... को टोलीले ऐ. ९ गते तत्कालीन वडा प्रहरी कार्यालय बौद्धको अनुगमन गरेको मिसिल संलग्न अभिलेखबाट देखियो । अनुगमन टोलीले "... लाई जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौंले मिति २०६०।६।१० देखि २०६०।८।१२ गतेसम्म जिल्ला प्रहरी कार्यालय हनुमानढोका र २०६०।८।१२ देखि २०६०।९।९ सम्म वडा प्रहरी कार्यालय बौद्धमा यातना सहित गैरकानुनी थुनामा राखेको देखिएको, यातनाको कारण ... को नाकको हड्डी भाँचिएको भनेको र टोलीले देख्दा निजको नाक बाङ्गो देखिएको, देब्रे कानबाट रगत आएको र सुन्न पनि नसक्ने भएको र पुस ९ गतेसम्म चिकित्सकसँग चेकजाँच समेत नगरेको भनी उल्लेख भएको" ब्यहोराको प्रतिवेदन मिसिल संलग्न रहेछ । यसको साथै आयोगको टोलीलाई वडा प्रहरी कार्यालय बौद्धका तत्कालीन प्रहरी निरीक्षक

शिशिरकुमार कर्माचार्यले असहयोग गरेको ब्यहोरा पनि उक्त प्रतिवेदनमा उल्लेख भएको पाइयो ।

४. मिसिल अध्ययनबाट निज ... लाई ९ गतेसम्म प्रहरी कार्यालय बौद्धमा राखिएको देखिए पनि त्यहाँबाट पुनः हनुमानढोका पुऱ्याई पुस १४ गतेसम्म हनुमानढोकामा राखी सोही दिन पीडितका ... साथीहरू ..., ... समेतका सामुन्नेबाट निज ... लाई जिल्ला प्रहरी कार्यालय हनुमानढोकाबाट प्रहरी भ्यानमा राखी बाहिर लिएर गएको आफूहरूले देखेको र कहाँ लगेको भनी कुनै जानकारी नगराएको हुँदा निजलाई यस पहिले पनि बेपत्ता पारेको र पुनः बेपत्ता पारी छोरालाई थप यातना दिई मार्नेसम्मको सम्भावना देखिएको हुनाले जीवन रक्षा गरी पाऊँ भनी यस आयोगमा पुनः पीडितका ... ले सोही दिन नै जानकारी गराएका रहेछन् ।
५. आयोगको टोलीले अनुगमन गरेर फर्की आएपछि २०६०।९।८ गते सर्वोच्च अदालतले ... को हकमा यस आयोगले गरेको अनुसन्धान कारवाहीको विवरण माग गरी पत्राचार गरेकोमा आयोगले अनुगमनको क्रममा प्राप्त गरेको माथि उल्लिखित ब्यहोराको जानकारी सहितको पत्र मिति २०६०।९।१४ गते सर्वोच्च अदालतसमक्ष पेस गरेको रहेछ ।
६. यसपछि यस घटना सम्बन्धमा जानकारी लिनको लागि आयोगबाट २०६० पुस १५ गते प्रहरी प्रधान कार्यालयमा पत्राचार गरी घटनाको सम्बन्धमा प्रहरी निरीक्षक शिशिरकुमार कर्माचार्यसँग केही कुरा बुझ्नुपर्ने भएकोले ३ (तिन) दिनभित्र

- आयोगमा उपस्थित गराई दिन पत्राचार भएको रहेछ । त्यसपछि प्रहरी निरीक्षक कर्माचार्यले आयोग समक्ष उपस्थित भई मिति २०६०।९।२२ गते “निज ... लाई उपत्यका अपराध अनुसन्धान शाखाबाट खटिएको टोलीले मिति २०६०।९।८ गते राति ९:३० बजे हनुमानढोकाको प्रहरीको भ्यानमा राखी वडा प्रहरी कार्यालय बौद्ध पुऱ्याएको हो । निजलाई किन पक्राउ गरिएको भन्ने जानकारी आफूलाई नभएको, ८ गतेभन्दा पहिले निज ... लाई कहाँ राखिएको थियो, थाहा भएन, निजलाई पुनः उपत्यका प्रहरी कार्यालय हनुमानढोकाबाट आएको भ्यान सहितको टोलीले वडा प्रहरी कार्यालय बौद्धबाट उपत्यका अपराध अनुसन्धान शाखा हनुमानढोकामा नै ऐ. ९ गते लगेको हो । ... लाई मौखिक आदेशमा बौद्धको थुनामा राखिएको हो” भनी बयान गरेका गरेका रहेछन् ।
७. प्रहरी निरीक्षकको बयानपछि निजलाई सोही मितिमा ... लाई वडा प्रहरी कार्यालयमा राख्दा सो प्रहरी कार्यालयले बुझि लिएको भर्पाईको प्रमाणित प्रतिलिपि अविलम्ब उपलब्ध गराउन भनी पत्राचार भएकोमा समयमा नै जवाफ प्राप्त नभएपछि २०६०।१०।८ गते पुनः ताकेता गरिएको रहेछ । ताकेतापछि वडा प्रहरी कार्यालयले २०६०।१०।९ गते अपराध अनुसन्धान शाखाले पुस ९ गते निज ... लाई वडा प्रहरी कार्यालयबाट बुझी लिएको भर्पाईको प्रतिलिपि यस आयोगमा प्राप्त हुन आएको मिसिल अध्ययनबाट देखियो ।
८. यस आयोगबाट मिति २०६०।१०।२२ र २०६०।११।१५ गते निज ... लाई उपत्यका अपराध अनुसन्धान शाखा हनुमानढोका र वडा प्रहरी कार्यालय बौद्धमा राख्न लगेको सम्बन्धमा कसको रोहबरमा, कुन मितिदेखि उक्त वडा प्रहरी कार्यालय बौद्धमा जिम्मा लगाई पठाइएको हो ? सोको भर्पाई तिन दिनभित्र पठाइदिनु भनी पत्राचार भएकोमा उपत्यका अपराध अनुसन्धान शाखाबाट २०६०।११।१९ गते यस आयोगमा जवाफ प्राप्त हुँदा निज ... लाई खड्ग भद्रकाली गाविस वडा नं. ६ बस्ने ... को नगद रू. ५० लाख चोरी भएको घटनामा २०६०।९।८ गते पक्राउ गरी ९ गते निजको आमाको जिम्मा लगाई पठाएको भनी जवाफ पठाएको रहेछ । तर, आयोगको टोलीले जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा पुगी सो कार्यालयका प्रहरी निरीक्षक गङ्गा पन्तसँग सोध्दा सर्वोच्च अदालतको मिति २०६०।९।१८ गते बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश प्राप्त हुनुभन्दा पहिले रिहा गरिएको भनी आयोगको टोलीलाई बताएको पाइयो ।
९. प्रस्तुत उजुरीको अनुसन्धानको क्रममा निज ... लाई एडभोकेसी फोरमका कर्मचारीहरूले जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौँमा गैरकानुनीरूपमा थुनामा राखेको अवस्थामा भेटेको भन्ने जानकारी पनि प्राप्त हुन आएपछि मिति २०६०।२।८ गते सो संस्थामा पत्राचार गरिएको रहेछ । संस्थाबाट मिति २०६१।२।११ गते प्रमाण सहित संलग्न गरी यस आयोगमा पठाएको जवाफमा निम्न ब्यहोराहरू उल्लेख भएको रहेछ । “निज

... लाई एड्भोकेसी फोरमका कानुन व्यावसायी ... समेतले मिति २०६०।८।१० गते जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौंको हिरासतमा भेटेको । उक्त भेटघाटको क्रममा निजले २०६०।६।१० गते पक्राउ गरी सो कार्यालयको हिरासतमा यातना सहित राखेको भनी भनेको, निजसँग चोरी मुद्दाका अभियुक्तहरू ..., ... र कर्तव्य ज्यान मुद्दाका आरोपी ... समेत हिरासतमा रहेका । तर पुस १६ गते जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा पुगी सोध्दा निज ... हिरासतमा नभएको भनी जिल्ला प्रहरी कार्यालयका अधिकृतहरूले जानकारी गराएका, १६ गतेसम्म निजको म्याद समेत नथपिएको र निजलाई केरकार शाखामा लगिएको भनी प्रहरीबाट नै जानकारी प्राप्त भएको, त्यसपछि केरकार शाखाका तत्कालीन डिएसपीसँग सोध्दा बन्दी प्रत्यक्षीकरणको रिटको जवाफ दिने नै छु, निज ... माथि अनुसन्धान भइरहेकोले आधिकारिक कुरा केही भन्न नमिल्ने तर ... हनुमानढोकामा नभएको भनी भन्नुभएको, त्यसपछि निज ... बेपत्ता हुन सक्ने भएकोले Amnesty International, OMCT / UN Special Rapporteur लाई सो विषयमा एड्भोकेसी फोरमले जानकारी गराउँदा ती निकायहरूले गम्भीर चासो व्यक्त गरेका, निज ... लाई कानुनी सहयोग गर्ने क्रममा मिति २०६०।९।१८ गते सर्वोच्च अदालतबाट बन्दीप्रत्यक्षीकरण जारी भएको भए पनि १७ गते नै प्रत्येक दिन हाजिर हुने गरी जिल्ला प्रहरी कार्यालय हनुमानढोकाबाट रिहा गरेको” भन्ने समेत ब्यहोराको जवाफ प्राप्त हुन आएको रहेछ ।

१०. प्रस्तुत घटनाको सम्बन्धमा उजुरवाला एवम् पीडितका ... ले २०६० माघ ७ गते आयोग समक्ष उपस्थित भई गरिदिएको बयानमा- “... लाई २०६०।६।१० गते महाराजगन्जबाट बिना पक्राउपुर्जी पक्राउ गरी जिल्ला प्रहरी कार्यालय हनुमानढोकामा पुऱ्याएको हो । निजको पक्राउ सम्बन्धमा पक्राउको तिन दिनपछि सो कार्यालयका तत्कालीन प्रहरी निरीक्षक गड्गा पन्तसँग बुझ्दा केही कुरा बुझ्नु छ भनी आफूले जवाफ पाएको । त्यसपछि पनि लगातार एक महिनासम्म जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौंको हिरासतमा राखिएको । निज प्रहरी निरीक्षकले ... छुटाउने भए २० हजार रूपैया लिएर आएनू भनेको । त्यसपछि आफूले २०६०।८।४ गते सर्वोच्च अदालतमा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट निवेदन दर्ता गराएको । रिट निवेदनमा अदालतबाट म्याद जारी भएपछि २०६०।८।१२ गते ... लाई सो प्रहरी कार्यालयबाट बाहिर निकाली बेपत्ता पारिएको र पछि खोज्दै जाँदा वडा प्रहरी कार्यालय बौद्धमा पुऱ्याइएको जानकारी २०६०।८।१८ गते प्राप्त गरेको । त्यसपछि आफूले नियमित रूपमा वडा प्रहरी कार्यालय बौद्धमा पुगी पुस ८ गतेसम्म ... खाना पुऱ्याई खुवाएको तर ९ गते ... को ... ले खाना लिएर जाँदा ... लाई खाना समेत खान नदिई प्रहरी भ्यानमा राखी त्यहाँबाट फेरिबेपत्ता पारेको हो । त्यसपछि आफूहरूले सोधखोज गर्दै जाँदा ... लाई पुनः २०६०।९।११ गते जिल्ला प्रहरी कार्यालय हनुमानढोकामा भेटी खाना खुवाएको, त्यसपछि मिति २०६०।९।१५ गते वडा प्रहरी कार्यालय सोढखुट्टे पुऱ्याई

सो कार्यालयको हिरासतमा राखी त्यहाँबाट ऐ. १८ गते अन्दाजी दिनको ३:०० बजे पुन जिल्ला प्रहरी कार्यालय हनुमानढोका पुऱ्याई ... को ... लाई कागज गराई प्रत्येक दिन जिल्ला प्रहरी कार्यालय हनुमान ढोकामा हाजिर हुनुपर्छ भनी मौखिक रूपमा सुनाई रिहा गरेको” भनी उल्लेख गरेका रहेछन् ।

११. यस घटनामा २ डिसेम्बर २००३ मा एम्नेस्टी ईन्टरनेसनलले तत्कालीन प्रधानमन्त्री सूर्यबहादुर थापा र प्रहरी महानिरीक्षक श्यामभक्त थापा समेतका नाउँमा अर्जेन्ट एक्सन (Urgent Action) समेत जारी गरेको रहेछ ।

१२. उल्लिखित अवस्थामा प्रस्तुत उजुरी आयोगको एकल बैठकमा मिति २०६८।१०।२२ गते पेस हुँदा आयोगबाट निज ... कहाँ, कुन अवस्थामा छन् ? पत्ता लगाउन निजको स्थायी ठेगाना भएको घरमा पत्राचार गर्नु भनी आदेश भएको रहेछ । सो आदेश पछि ... २०६९ असार २७ गते आयोग समक्ष उपस्थित भई दिएको बयानमा- “हामी सोलुखुम्बुबाट माओवादीका कारण विस्थापित भई काठमाडौँ आई बसोबास गरिरहेका थियौँ । म ... मा.वि. ... मा अध्ययन गर्दै थिएँ । यस्तै अवधिमा २०६० सालको असोज महिनाको दसैँ अगाडि मलाई नेपाल प्रहरीले काठमाडौँ, महाराजगन्जबाट पक्राउ गरी जिल्ला प्रहरी कार्यालय हनुमानढोका पुऱ्यायो । त्यहाँ पुऱ्याई सकेपछि तैले कहाँ कहाँ चोरी गरेको छस् भन् भन्दै कुटपिट गर्‍यो । त्यहाँ पुऱ्याएपछि करिब १ महिना सो कार्यालयमा राख्यो । त्यहाँ राखेको अवधिमा प्रत्येक दिन कुटपिट गर्ने, हिटर

बालेर पिसाब फेर्न लगाउने, करेन्ट लगाउने गर्‍यो । पैतालामा पिट्दा पिट्दा गरेर टेबलबाट हाम फाल्न लगायो । नाकमा पिटेर नाकको दाहिने प्वालको हड्डी नै भाँचिदियो । अहिले २०६९ सालसम्म पनि नाकको हड्डी जोडिएको छैन । पक्राउ गरेका सुरुका दिनहरूमा भेटघाट गर्न दिएको भए पनि पछिल्ला दिनहरूमा भेटघाट गर्न दिएन । अघाउने गरी खाना खान पनि दिएन । एक महिनापछि मलाई तत्कालीन वडा प्रहरी कार्यालय सोह्रखुट्टे पुऱ्याई कसैसँग भेटघाट गर्न र खान खान नदिई एक हप्ता जति त्यहाँ राख्यो । त्यहाँबाट पुनः एक हप्तापछि हनुमानढोका पुऱ्याई करिब तिन हप्ता हनुमानढोकामा राख्यो । हनुमानढोकामा ल्याएपछि प्लास्टिकको पाइपको भित्र नाङ्गो तार लगाएर तथा बक्सिडले समेत कुटपिट गरी प्रहरीको लुगा र गाडी धुन लगायो । यस बिचमा मेरो ... सँग भेट भयो । ... सँग भेटभएपछि फेरि मलाई हनुमानढोकाबाट तत्कालीन वडा प्रहरी कार्यालय बौद्धमा पुऱ्याई कसैसँग पनि भेटन नदिई करिब २५ दिन जति राख्यो । तर मलाई त्यहाँ कुटपिट गरेन । यस अवधिमा २०६० सालको पुस महिनामा राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको टोली बौद्धमा पुगी मलाई बौद्ध प्रहरीको हिरासतभित्र भेट्यो । आयोगको टोलीले भेटेपछि फेरि मलाई हनुमानढोका लगे । हनुमानढोकामा करिब ८।९ दिन राखेपछि मलाई २०६० पुस महिनाको १७ गते रिहा गरेको जस्तो लाग्छ । प्रहरी हिरासतमा दिएको यातनाको कारण अहिलेपनि वेलावेलामा नाकबाट रगत

बगिरहने, चिसो भयो भने नाक अस्वाभाविक रूपमा दुख्ने, अहिलेसम्म पनि नाक बाङ्गो भइरहेको, कान राम्ररी सुन्न नसक्ने, देखे पाटोले सामान्य गहुँगो चित्र उचाल्न नसक्ने, राति सपनामा डर लाग्ने, पिटिरहेको देख्ने, भसङ्ग व्युँभने जस्ता समस्या कायमै छन्” भनी उल्लेख भएको बयान मिसिल संलग्न रहेछ ।

१३. मिसिल अध्ययन गरी हेर्दा पीडित भनिएका ... लाई गैरकानुनी थुनाबाट मुक्त गराई पाऊँ भनी मिति २०६०।८।४ गते नै सर्वोच्च अदालतमा दर्ता भएको संवत् २०६० सालको रिट नं. ...मा अदालतबाट २०६०।९।१८ गते “... निवेदक ... लाई गैरकानुनी थुनामा राखेको रहेनछ भनी मान्न नमिल्ने हुनाले निवेदकको माग बमोजिम निवेदक ... लाई गैरकानुनी थुनाबाट अविलम्ब मुक्त गरिदिनु भनी विपक्षीहरूको नाउँमा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश हुने ठहर्छ । ... प्रस्तुत रिट निवेदनमा विपक्षीहरूबाट निवेदकलाई थुनामा राखेको छैन भनी असत्य कुरा उल्लेख गरी न्यायिक अधिकारीलाई न्याय सम्पादनमा समेत सघाउ नपुऱ्याई उल्टै गुमराह र भुक्त्यानमा पार्ने किसिमबाट लिखित जवाफ प्रस्तुत गर्नु निश्चय पनि एउटा प्रजातान्त्रिक सरकारलाई सुहाउने कुरा होइन । जनताको संविधान प्रदत्त मौलिक हकमा संवेदनशील हुनुपर्नेमा नभई मानव अधिकार सम्बन्धी मूल्य मान्यताका कुराहरूलाई आघात पुऱ्याई वास्तविक यथार्थतालाई ढाकछोप गरी असत्य ब्यहोरा दर्साई लिखित ब्यहोरा पेस गर्ने पदाधिकारीहरूलाई आइन्दा यस्तो

स्थिति नदोहोरियोस् भनी चेतावनी समेतका जो जे गर्नुपर्ने हो गर्नु भनी” तत्कालीन सरकारका नाउँमा आदेश जारी भएको फैसलाको प्रतिलिपि मिसिल संलग्न रहेछ ।

१४. माथि उल्लिखित विभिन्न तथ्यहरूको आधारमा निजको थुना गैरकानुनी हो, होइन ? प्रस्तुत उजुरीमा उल्लेख भए बमोजिम निज ... लाई पक्राउ गरी गैरकानुनी हिरासतमा राखी यातना दिएको हो, होइन ? यदि राखिएको हो भने त्यस्ता कार्यले ... को मानव अधिकार उल्लङ्घन भएको हो, होइन ? र गैरकानुनी थुना तथा यातना भएमा पीडितलाई क्षतिपूर्ति र दोषीलाई कानुनी कारवाही हुनु पर्ने हो, होइन भन्ने विषयमा निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

१५. यसमा निर्णयतर्फ विचार गर्दा पीडित भनिएका ... लाई २०६० असोज १० गते महाराजगन्जबाट पक्राउ गरी तत्कालीन जिल्ला प्रहरी कार्यालय हनुमानढोकामा पुऱ्याई गैरकानुनी रूपमा हिरासतमा राखी बेपत्ता पार्ने प्रयास भएको भनी मिति २०६०।८।१६ गते आयोगमा उजुरी दर्ता हुन आएको अवस्था, सोभन्दा पहिले नै निजको थुना गैरकानुनी भएको भनी पीडितका ... ले मिति २०६०।८।४ गते सर्वोच्च अदालतमा पेस गरेको संवत् २०६० सालको रिट नं. ... को बन्दीप्रत्यक्षीकरण रिट निवेदन, दुवै निवेदनमा निजलाई २०६० असोज १० गते नै पक्राउ गरेको भनी उल्लेख भएको मिति, आयोगको अनुसन्धान टोलीले मिति २०६०।९।९ गते आयोग समक्ष पेस गरेको प्रतिवेदन र सर्वोच्च अदालतको मिति २०६० पुस १८ गते भएको आदेशबाट समेत निज

... लाई गैरकानुनीरूपमा पक्राउ गरी गैरकानुनी थुनामा राखेको होइन भनी भन्न सक्ने कुनै पनि आधार र प्रमाणहरू नरहेको सन्दर्भमा निजलाई स्वतः गैरकानुनी थुनामा राखेको देखियो ।

१६. हिरासतभित्र हातहतियार सहितका प्रहरी नियन्त्रणमा रहेको निःशस्त्र व्यक्तिले आफूलाई यातना दिएको प्रमाण स्वयंले प्रमाणित गर्ने कार्य वास्तवमा नै कठिन र अव्यावहारिक कार्य हो । साथै हिरासत बाहिर रहेको अनुसन्धान गर्ने निकायलाई पनि हिरासतमा राख्ने निकायले अनुसन्धानमा सहयोग नगरेको अवस्थामा यस्तो कार्यको प्रमाण प्राप्त गर्नु चुनौतीपूर्ण कार्य हो । यस अवस्थामा पनि अनुसन्धान गर्ने निकायले गरेका कतिपय गैरकानुनी कार्यहरूको आधारमा यस्ता प्रमाणहरू प्राप्त गर्न नसकिने पनि होइन । प्रस्तुत उजुरीमा पीडित भनिएका ... लाई २०६०।६।१० गते गैरकानुनीरूपमा पक्राउ गरी गैरकानुनी थुनामा राखेको तथ्य पुष्टि भई सकेको छ । यस सन्दर्भमा निजलाई पक्राउ गरी थुनामा राख्ने तत्कालीन जिल्ला प्रहरी कार्यालय हनुमानढोका लगायतका आरोपीहरूले यातना सम्बन्धी क्षतिपूर्ति ऐन २०५३ को दफा ३(२) बमोजिम हिरासतमा राख्नुपूर्व निजको स्वास्थ्य जाँच गराउनु पर्ने बाध्यात्मक व्यवस्थालाई पालना गरेको देखिँदैन । बरु आफूले गरेको गल्तीलाई ढाकछोप गर्दै आयोग र सर्वोच्च अदालतलाई समेत ढाँटी थप गल्ती गरेको देखिन्छ । साथै एड्भोकेसी फोरम नामक संस्थाले २०६०।६।१० गते निजलाई हनुमानढोकामा भेटी भराएको सोधपुछ

फारामको प्रश्न नं. ९ को जवाफमा पनि उनले आफ्नो स्वास्थ्य जाँच नगराएको र आफूलाई गाली, गलौज, यातना र डरधाक दिएको भनी प्रश्न नं. ३८ र ४३ को जवाफ प्रहरी हिरासतभित्रै रहँदा दिएको देखिन्छ ।

१७. आरोपीहरूले कानूनतः बाध्यात्मक रूपमा गर्नुपर्ने उल्लिखित कार्यहरू गरेको अवस्था नहुनु, निजलाई बेपत्ताको अवस्थामा राखिरहेको समयमा आयोगको टोलीले २०६०।९।९ गते तत्कालीन वडा प्रहरी कार्यालय बौद्धको अनुगमन गर्दा निज ... को यातनाको कारण नाकको हड्डी भाँचिएको अवस्थामा रहेको, देब्रे कानबाट रगत आएको र सुन्न पनि नसक्ने भएको एवम् पक्राउ गरेको दिनदेखि २०६० पुस ९ गतेसम्म निजको चिकित्सकसँग चेकजाँच समेत नगरेको भनी आयोग समक्ष प्रतिवेदन पेस भएको छ । पीडितले २०६९ असार २७ गते आयोग समक्ष उपस्थित भई दिएको बयानमा निजमाथि प्रत्येक दिन कुटपिट भएको, हिटर बालेर त्यसमाथि पिसाब फेर्न लगाउने गरेको, पैतालामा पिट्दा पिट्दा गरेर टेबलबाट हाम फाल्न लगाउने गरेको, पिटेर नाकको दाहिने प्वालको हड्डी नै भाँचिदिएको, हालसम्म पनि नाकको हड्डी नजोडिएको, अघाउने गरी खाना खान पनि दिएन । प्लास्टिकको पाइपको भित्र नाङ्गो तार र बक्सिङले समेत कुटपिट गरी प्रहरीको लुगा र गाडी धुन लगाएको भनी गरिदिएको बयानलाई पनि अन्य तथ्यहरूले पुष्टि गरिरहेको अवस्थामा अन्यथा भन्न सकिने देखिएन ।

१८. हालसम्म पनि वेलावेलामा निजको नाकबाट रगत बगिरहनु, चिसो भयो भने नाक अस्वाभाविक रूपमा दुख्नु, अहिलेसम्म पनि नाक पूर्वावस्थामा आउन नसक्नु, प्रस्टसँग कान राम्ररी सुन्न नसक्नु, सपनामा डर लाग्नु, पिटिरहेको देख्नु, भसड्ग ब्युँभन्नु जस्ता लक्षणहरूले पनि पीडितलाई गैरकानुनी रूपमा हिरासतमा राखिएको अवस्थामा यातना दिएको होइन भनी भन्न सकिने देखिएन ।

१९. निर्णय गर्नुपर्ने तेश्रो प्रश्नतर्फ विचार गर्दा माथि उल्लिखित तथ्य र विश्लेषणहरूको आधारमा आरोपीहरूबाट ... को मानव अधिकार उल्लङ्घन भएको होइन भनी भन्न सकिने अवस्था देखिएन । तत्कालीन नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा १४ ले कुनै पनि व्यक्तिलाई पक्राउ गर्दा पक्राउको कारण सहितको जानकारी गराउनु पर्ने, पक्राउ गरेको २४ घण्टाभित्र मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष उपस्थित गराउनु पर्ने तथा अनुसन्धान, तहकिकात वा पुर्पक्षको सिलसिलामा वा अरु कुनै किसिमले थुनामा रहेको कुनै पनि व्यक्तिलाई शारीरिक वा मानसिक यातना नदिइने, निर्मम, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार नगरिने भनी गरिएका मौलिक हक सम्बन्धी व्यवस्था विपरीत निजलाई गैरकानुनी रूपमा थुनामा राखी यातना दिने कार्यले निजको मौलिक तथा संवैधानिक हकमा प्रत्यक्ष असर परेको देखिन्छ । सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन २०४९ को दफा १४ ले कुनै पनि व्यक्तिलाई कुनै अपराधको सम्बन्धमा तहकिकात गर्ने प्रहरी

कर्मचारीले अपराधमा संलग्न रहेको शङ्का गर्नुपर्ने मनासिब कारण भएमा पक्राउ गर्न सक्ने र त्यसरी पक्राउ गरिएको व्यक्तिलाई पक्राउको कारण सहितको सूचना नदिई थुनामा राख्न नपाइने व्यवस्था प्रस्टरूपमा गरिरहेको सन्दर्भमा नेपाल प्रहरीबाट नै उक्त व्यवस्थाको खिल्ली उडाउने कार्य भएको छ । साथै दफा १५(१) मा कुनै पनि व्यक्तिलाई अपराधको तहकिकातको लागि चौबिस घण्टाभन्दा बढी थुनामा राख्न नहुने र राख्ने पर्ने भएमा पनि ऐ. दफाको उपदफा २ बमोजिम अदालतबाट म्याद थप गरी बढीमा २५ दिनसम्म मात्र थुनामा राख्न पाउनेमा यस उजुरीका पीडितलाई तिन महिनाभन्दा पनि बढी गैरकानुनी थुनामा राख्ने कार्यले निजको प्रचलित नेपाल कानूनले प्रदान गरेका मानव अधिकार सम्बन्धी अधिकारहरूको प्रचलन गर्ने कार्यमा गम्भीर आघात परी मानव अधिकार हनन भएको देखियो । साथै आरोपीहरूबाट भएको यस कार्यले सर्वोच्च अदालतबाट “२४ घण्टाभित्र म्याद थप नगरेको र पछि अदालतबाट पुर्पक्षका क्रममा थुनामा राख्ने आदेश भए पनि अधिको अवैध थुनाको निरन्तरता भएको हुँदा बन्दी प्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुने” (चैतन्य ब्रह्मचारी विरुद्ध जिल्ला प्रहरी कार्यालय धनुषा समेत, २०४७ सालको रिट नं. १३७५ (२०४८।१२।२४) भनी जारी भएको आदेशको समेत उल्लङ्घन हुन गएको देखिन्छ ।

२०. यसको साथै यातना विरुद्धको महासन्धि १९८४ मा यातना विरुद्ध गरिएका विभिन्न

व्यवस्थाहरू, नागरिक तथा राजनीतिक अधिकार विषयक अनुबन्ध १९६६ को धारा ७ र ९ मा भएका यातना र स्वेच्छाचारी पक्राउ तथा थुना सम्बन्धी व्यवस्थाहरू एवम् बाल अधिकार महासन्धि १९८९ को धारा ३७(क) र (ख) को प्रावधान विपरीत १५ वर्षको बालकलाई दिइएको यातना र स्वेच्छाचारी तवरले अपहरण गरिएको स्वतन्त्रताबाट निजको बाल अधिकारसम्बन्धी महासन्धिले प्रदान गरेको अधिकार समेत उल्लङ्घन भएको छ । यी महासन्धिमा उल्लेख भएका व्यवस्था विपरीतको आरोपीहरूको कार्यबाट नेपाल सन्धि ऐन २०४७ को दफा ९ को समेत उल्लङ्घन हुन गएको देखिन्छ ।

२१. निर्णय गर्नुपर्ने चौथो तथा अन्तिम प्रश्न, पीडितलाई क्षतिपूर्ति र दोषीलाई कानुनी कारवाही हुनुपर्ने हो, होइन भन्ने सन्दर्भमा विचारगर्दा माथि उल्लिखित तथ्यगत एवम् कानुनी विश्लेषणबाट निज ... लाई २०६० असोज १० गतेदेखि पुस १७ गतेसम्म यातना सहित गैरकानुनी थुनामा राखेको पुष्टि भएको देखिँदा निजलाई राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग (उजुरी, कारवाही तथा क्षतिपूर्ति निर्धारण) नियमावली २०५७ बमोजिम क्षतिपूर्ति भराउन सिफारिस गर्नुपर्ने देखिन आयो । साथै प्रस्तुत उजुरीको अनुसन्धानको क्रममा निजलाई गैरकानुनी पक्राउ गरी गैरकानुनी थुनामा राखी यातना दिने कार्यमा तत्कालीन प्रहरी निरीक्षक गङ्गा पन्तको मात्र नाम उल्लेख हुन आएको सन्दर्भमा पीडित ... लाई तिन वटा प्रहरी कार्यालयमा तिन महिनाभन्दा

बढी समय गैरकानुनी रूपमा थुनामा राखी यातना दिने कार्यमा निजको मात्र संलग्नता रहेको भनी भन्न सकिने अवस्था नभएकोले निज सहित उक्त घटनामा संलग्न अन्य प्रहरी कर्मचारीहरूको पहिचान गरी कानून बमोजिम कारवाही गर्नका लागि लेखी पठाउनु पर्ने देखिन्छ ।

२२. अतः जिल्ला सोलुखुम्बु ... गाविस वडा नं. ... स्थायी घर भई हाल काठमाडौं... वडा नं. ... मावि कक्षा ... मा अध्ययनरत वर्ष १५ का ... लाई मिति २०६०।६।१० गते सादा पोसाकमा आएका प्रहरीद्वारा पक्राउ गरी हनुमानढोकामा राखिएको र मिति २०६०।८।१३ गतेदेखि परिवारलाई भेटघाट गर्न नदिई कठोर शारीरिक यातना दिई नाकको हड्डी समेत भाँचिदिएको हुँदा जीवन रक्षाको लागि आवश्यक पहल गरी पाऊँ भनी मिति २०६०।८।१६ गते आयोगमा उजुरी दर्ता भएको देखियो । यसमा आयोगको अनुसन्धानबाट निज ... लाई मिति २०६०।६।१० गते तत्कालीन वडा प्रहरी कार्यालय महाराजगन्जले पक्राउ गरी तत्कालीन जिल्ला प्रहरी कार्यालय हनुमानढोकाको हिरासतमा राखी आँखामा पट्टी बाँधेर नाङ्गो तारले कुटपिट गर्ने, हिटर बालेर पिसाब गर्न लगाउने, करेन्ट लगाउने, पैतालामा पिटेर टेबल माथिबाट हाम फाल्न लगाउने, जहाँ पायो त्यहीं बक्सिडले हिकार्उने जस्ता कार्य गरेको, एक महिनापछि उक्त कार्यालयबाट तत्कालीन सोह्रखुट्टे प्रहरी कार्यालयको हिरासतमा एक हप्तासम्म खानपनि नदिई राखेको । त्यसपछि

पुनः हनुमानढोका प्रहरी हिरासतमा ल्याई प्रहरीको लुगा, गाडी धुन लगाई कुटपिट गरेको, त्यसपछि तत्कालीन बडा प्रहरी कार्यालय बौद्धको हिरासतमा लगी त्यहाँपनि प्रहरीको लुगा, गाडी धुन, कोठा सफा गर्न, जुत्तामा पोलिस लगाउने जस्ता कार्य गर्न लगाएको। मिति २०६०।१।१९ गते आयोगको अनुगमन टोलीले निजलाई भेटेपछि सोही दिन पुनः हनुमानढोकामा फिर्ता लगी मिति २०६०।१।१७ गते रिहा गरेको देखियो। निज ... लाई प्रहरीले पक्राउ गरी कानून बमोजिम कारवाही गर्नुको सट्टा प्रहरीको विभिन्न कार्यालयहरूमा ९७ दिनसम्म गैरकानुनी थुनामा राखी यातना दिने कार्य गरेकोले निजको मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन भएको देखियो। घटनामा संलग्न गैरकानुनी थुनामा राख्ने र यातना दिने प्रहरीहरूको पहिचान गरी कानून बमोजिम कारवाही गर्न र ... लाई चरम यातना दिएबापत राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग ऐन २०६८ को दफा १६(३) तथा राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग (उजुरीकारवाही तथा क्षतिपूर्ति

निर्धारण) नियमावली २०५७ को दफा १८ बमोजिम रू.७५०००।- र गैरकानुनी थुनामा ९७ दिनसम्म राखेको पाइएकोले ऐ. नियमावलीको नियम १९ बमोजिम प्रतिदिन रू. २००।- का दरले जम्मा हुन आउने रू.१९४००।- गरी जम्मा रू ९४,४००। क्षतिपूर्ति रकममध्ये क्षतिपूर्ति बापत रकम पाएको भए सो कट्टा गरी र अघि क्षतिपूर्ति रकम नपाएको भए सिफारिस भए बमोजिमको सम्पूर्ण रकम उपलब्ध गराउन नेपाल सरकारलाई सिफारिस गरी पठाउने ठहर्छ। प्रस्तुत उजुरीमा आयोगबाट भएको निर्णय नेपाल सरकारलाई लेखी पठाउनु। उजुरीकर्तालाई निर्णयको जानकारी दिई उजुरी फाइल अभिलेख शाखामा नियमानुसार बुझाईदिनु।

तयार गर्ने : श्यामबाबु काफ्ले, मानव अधिकार अधिकृत

.....	.....	.....
सदस्य	सदस्य	अध्यक्ष
इति संवत् २०६९ साल भदौ ११ गते रोज २ शुभम्....।		

श्री राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको

निर्णय

माननीय अध्यक्ष केदारनाथ उपाध्याय

माननीय सदस्य रामनगिना सिंह

माननीय सदस्य गौरी प्रधान

संवत् २०६५ सालको उजुरी नं :

८५४।१७७।०६५ के.का.

मानव अधिकार उल्लङ्घनको विषय:-

गैर कानुनी थुना ।

सुरूको पत्र र मितिमा १ गते पत्राउ गरेको तर्फ कुनै ब्यहोरा उल्लेख नगरी आयोगले दुई पटकसम्म ताकेता गरेपछि मात्र निज ...लाई १ गते पत्राउ गरी २ गते रिहा गरिएको भनिएको ती निकायहरूको जबाफ आफैमा बनावटी रूपमा तयार गरिएको देखिन्छ । निजलाई १ गते पत्राउ गरेर २ गते रिहा गरिएको भएमा आयोगका पछिल्ला पत्रहरूमा माग गरिए बमोजिम आरोपी निकायहरू दुवैले प्रमाण पेस गर्न नसक्नु पर्ने कुनै कारण देखिँदैन । प्रमाण पेस गर्न नसक्ने कुनै पनि कारण नदेखिएको सन्दर्भमा महानगरीय प्रहरी प्रभाग जावलाखेल र जिल्ला प्रशासन कार्यालय ललितपुरले निज ...लाई गैरकानुनी थुनामा राखेको होइन भनी तथ्यगत रूपमा विश्वास गर्न सकिने अवस्था देखिएन । (प्रकरण नं १०).

मिसिल संलग्न महानगरीय प्रहरी परिसरको अनुसन्धान अधिकृत

तोकिएको पत्रको मुद्दा शीर्षकमा चन्दा ऐनलाई काटी सार्वजनिक अपराध बनाइएको, सोही पत्रको मिति समेत सच्याएर १ गते जस्तो देखिने अङ्कलाई ३ गते बनाई सच्याइएको, महानगरीय प्रहरी परिसरले मेडिकल जाँचको लागि पाटन अस्पतालमा पठाएको पत्रको मितिलाई पनि १ गतेबाट सच्याई ३ गते बनाइएको, महानगरीय प्रहरी परिसरको प्रारम्भिक प्रतिवेदन पठाइएको सम्बन्धी पत्रको मितिमा पनि २ गतेलाई सच्याई ३ गते बनाइएको एवम् मुद्दाको नाम समेत केरमेट गरी नयाँ नाम दिइएको, १ गते र ३ गते पत्राउ गरिएको भनिएको स्थान एउटै देखाइएको जस्ता तथ्यहरूको आधारमा जिल्ला प्रशासन कार्यालय ललितपुर र महानगरीय प्रहरी परिसर जावलाखेलका माथि उल्लिखित आरोपीहरूले ...लाई दुवै निकायको संलग्नतामा मिति २०६८।१२।१ गते देखि २१ गते सम्म गैरकानुनी थुनामा राखेको देखियो । (प्रकरण नं ११).

माथि उल्लिखित उजुरीको सङ्क्षिप्त विवरण र उजुरी संलग्न कागजात तथा उजुरी उपर भएको कारवाहीको विवरण ब्यहोरायस प्रकार रहेछ ।

१. जि. सुनसरी धरान नपा. वडा नं. ... निवासी वर्ष ४७ का ... ले आफूलाई जिल्ला प्रशासन कार्यालय ललितपुरका तत्कालीन प्रमुख जिल्ला अधिकार चूडामणि शर्मा (हाल जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौं), महानगरीय प्रहरी परिसर जावलाखेलका प्रहरी उपरीक्षक

(एसपी) भोगबहादुर थापा र प्रहरी सहायक निरीक्षक दिपक आचार्य समेतले २०६८ साल चैत्र १ गतेदेखि २१ गतेसम्म महानगरीय प्रहरी परिसर जावलाखेलको प्रहरी हिरासतमा थुनामा राखेकोले दोषीलाई कारवाही गरी गैरकानुनी थुनामा राखिए बापत क्षतिपूर्ति समेत पाऊँ भनी यस आयोगमा २०६९ वैशाख २५ गते उजुरी दर्ता हुन आएको रहेछ ।

२. आयोगमा उजुरी दर्ता हुन आएपछि सो सम्बन्धमा के कसो भएको हो ? निजलाई गैरकानुनी रूपमा पक्राउ गरी २०६८ चैत्र १ गतेदेखि २१ गतेसम्म गैरकानुनी थुनामा राखेको हो, होइन ? सो सम्बन्धमा सात दिनभित्र जवाफ पठाउनु भनी जिल्ला प्रशासन कार्यालय, ललितपुर र महानगरीय प्रहरी परिसर जावलाखेल, ललितपुरमा २०६९ वैशाख २७ गते पत्राचार भएको पाइयो ।

३. माथि उल्लिखित पत्रको जवाफ महानगरीय प्रहरी परिसर जावलाखेलबाट २०६९ जेठ ८ गते आयोगमा प्राप्त हुँदा ... लाई २०६८ चैत्र ३ गते साँझ १८:०० बजे ललितपुर लगनखेल स्थित सार्वजनिक स्थानमा होहल्ला गरिरहेको अवस्थामा फेला पारी रितपूर्वकको पक्राउपुर्जी दिई नियन्त्रणमा लिई जिल्ला प्रशासन कार्यालय ललितपुरमा मानिस र मिसिल पेस गरी ऐ. ३ गतेबाट पहिलो पटक सात, ऐ. १० गतेबाट दोस्रो पटक सात र ऐ. १७ गतेबाट तेस्रो पटक पनि सात दिनको म्याद थप अनुमति लिई सोही म्यादभित्र सम्पूर्ण अनुसन्धान कार्य पुरा गरी ऐ. २१ गते जिल्ला प्रशासन कार्यालय ललितपुरमा मानिस र मिसिल पेस हुँदा जिल्ला प्रशासन

कार्यालयबाट रू. १९०००। धरौटी माग भएकोमा धरौटी दाखिल गरी निज ...तारिखमा रिहा भएको हुँदा निजलाई गैरकानुनी रूपमा पक्राउ गरी थुनामा नराखिएको व्यहोरा उल्लेख भएको रहेछ । यस्तै जिल्ला प्रशासन कार्यालयबाट २०६९।०।२११ गते जवाफ प्राप्त हुँदा ... लाई २०६८।१।२३ गते बेलुका करिब १८:०० बजे ललितपुर लगनखेल स्थित सार्वजनिक स्थानमा होहल्ला गरी सर्वसाधारण मानिसलाई डर-त्रास देखाइरहेको अवस्थामा प्रहरीले फेला पारी सम्झाई बुझाई गर्दा प्रहरी उपर नै बाधा विरोध गरी प्रहरीको काममा बाधा पुऱ्याएकोले निजलाई कानुन बमोजिम कारवाही गरी पाऊँ भन्ने महानगरीय प्रहरी परिसर जावलाखेलको प्रतिवेदनको आधारमा मिति २०६८।१।२३ गतेदेखि रित पूर्वकको पक्राउ पुर्जी र थुनुवा पुर्जी दिई सरकारी वकिल मार्फत मिति २०६८।१।२१ गते केही सार्वजनिक अपराध र सजाय ऐन २०२७ को कसुर मागदावी लिई अभियोग पत्र पेस भएकोले सोही दिन, पछि प्रमाण बुझ्दै जाँदा ठहरे बमोजिम हुने गरी मुलुकी ऐन अ.ब. ११८ को देहाय ५ बमोजिम रू. १९०००। धरौटी लिई तारिखमा रिहा गरिएको र उक्त मुद्दा विचाराधीन रहेको व्यहोरा उल्लेख भएको रहेछ ।

४. जिल्ला प्रशासन कार्यालय र महानगरीय प्रहरी परिसरको उल्लिखित व्यहोराको जवाफ प्राप्त हुन आएपछि उजुरवालाले उजुरी संलग्न पेस गरेका प्रमाण कागजातको अधारमा निज ... लाई आयोगमा प्राप्त अभिलेखबाट मिति २०६८।१।२०१ गते महानगरीय प्रहरी

प्रभाग ललितपुरका प्रहरी नायव निरीक्षक बलबहादुर बिस्टले पक्राउ पुर्जी दिई पक्राउ गरी सोही दिन निजलाई खानतलासी पुर्जी समेत दिएको एवम् २०६८।१२।०२ गते महानगरीय प्रहरी परिसर अपराध तथा कारवाही शाखा जावलाखेल ललितपुरका प्रहरी नायव निरीक्षक नरेशबहादुर शाहीले थुनुवा पुर्जी समेत दिएको पाइएको ब्यहोरा उल्लेख गरी सो सम्बन्धमा चैत्र १ गतेदेखि नै प्रहरी हिरासतमा रहेको व्यक्तिले ३ गते साँभू सार्वजनिक स्थलमा गई हो हल्ला गरेको भनी आयोगले विश्वास गर्ने आधार प्रमाण के छन् ? निजलाई तहाँ परिसरबाट गैरकानुनी थुनामा राखेको होइन भनी भन्न सकिने आधार प्रमाणहरू के छन् ? उल्लिखित सम्पूर्ण ब्यहोराहरूको जवाफ र आधार प्रमाण खुलाई पत्र प्राप्त भएको मितिले पाँच दिनभित्र यस आयोगमा जवाफ पठाई दिन भनी पुनः दुवै निकायमा मिति २०६९।२।२१ गते पत्राचार गरिएको रहेछ । पत्रको जवाफ तोकिएको समयमा प्राप्त हुन नआएपछि यस आयोगबाट पुनः मिति २०६९।२।३२ गते ताकेता गरिएको रहेछ ।

५. आयोगको ताकेतापछि महानगरीय प्रहरी परिसर ललितपुरबाट २०६९ असार ७ र जिल्ला प्रशासन कार्यालय ललितपुरबाट ऐ. ८ गते आयोगमा प्राप्त अर्को जवाफमा महानगरीय प्रहरी परिसरले निज ...लाई १ गते नै पक्राउ गरी महानगरीय प्रहरी परिसर जावलाखेलको हिरासतमा लिएको र सोही मितिमा आवश्यक कारवाहीको लागि जिल्ला प्रशासन कार्यालय पठाइएकामा निजको बयान

लगायतका कार्य नसकिएकोले २०६८ चैत्र २ गते पुनः जिल्ला प्रशासन कार्यालय ललितपुर पुऱ्याई सो कार्यालयको आदेशले सोही दिन रिहा गरेको भनी उल्लेख गरेको रहेछ । जिल्ला प्रशासन कार्यालय ललितपुरले निज ... ले शिव माउन्ट एभरेस्ट टेम्पल नामको रसिद प्याड आफूखुसी छपाई गरी काठमाडौं तथा ललितपुरको विभिन्न स्थानहरूमा अवैधानिक रूपमा सर्वसाधारणहरूबाट चन्दा उठाइरहेको अवस्थामा लगनखेलबाट प्रहरीले चैत्र १ गते पक्राउ गरी सोही दिन जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा पेस गरिएकोमा उक्त दिन समयभावको कारण बयान लिने समेतका कार्य बाँकी रहेकोले २ गते उपस्थित गराउने गरी महानगरीय प्रहरी परिसरमा फिर्ता पठाइएको र २ गते जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा उपस्थित गराई बयान लिने समेतका कार्य गरी सम्झाई बुभाई छाडिएको भन्ने ब्यहोराको प्राप्त जवाफ पनि मिसिल संलग्न रहेछ ।

६. उजुरवालाले उजुरीसाथ महानगरीय प्रहरी प्रभाग लगनखेलको २०६८ चैत्र १ गतेको पक्राउ र खानतलासी पुर्जी तथा ऐ. २ गतेको थुनुवा पुर्जी, महानगरीय प्रहरी परिसरको ऐ ३ गतेको पक्राउ र थुनुवा पुर्जी, ऐ. मितिको प्र.स.नि. दिपक आचार्यको आवश्यक कारवाहीको लागि मानिस दाखिल गरेको निवेदन, ऐ. मितिको घटनास्थल मुचुल्का, ऐ. मितिको भनिएको मेडिकल जाँच सम्बन्धी पत्र, ऐ. को अनुसन्धान अधिकृत तोकिएको पत्र, ऐ. मितिको भनिएको जिल्ला सरकारी वकिल

कार्यालय ललितपुरमा पठाएको प्रारम्भिक प्रतिवेदन, म्याद थप गरी पाऊँ भन्ने ऐ. ५ गतेको महानगरीय प्रहरी परिसरको पत्र, बयानको लागि सरकारी वकिलको पठाएको पत्र तथा उजुरवाला ... को महानगरीय प्रहरी परिसर र जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा गरेको बयान समेतका कागजातहरू समेत मिसिल संलग्न रहेछन् ।

७. उल्लिखित कागजातहरू अध्ययन गरी हेर्दा उजुरकर्ता ...लाई २०६८ चैत्र १ गते चन्दा ऐन र ३ गते केही सार्वजनिक अपराधको आरोपमा दुई पटक पक्राउ गरेको भनिएको देखिन्छ । मिसिल संलग्न जिल्ला प्रशासन कार्यालय ललितपुरको २०६९ असार ३ र महानगरीय प्रहरी परिसर जावलाखेलको ऐ. मितिका पत्रहरूमा उल्लेख भए बमोजिम निजलाई लगनखेलमा चन्दा उठाइरहेको अवस्थामा पक्राउ गरेको उल्लेख भएको रहेछ । जब कि यी दुवै कार्यालयबाट यसै उजुरी सम्बन्धमा २०६९ वैशाख २७ गते पठाइएको पत्रको जबाफमा निज ... मानवलाई २०६८ चैत्र ३ गते साँझ लगनखेल ललितपुरबाट सार्वजनिक अपराध मुद्दामा पक्राउ गरेको र निजलाई जिल्ला प्रशासन कार्यालय ललितपुरको २०६८ चैत्र २१ गतेको आदेशानुसार रु.१९०००। (उन्नाइस हजार) धरौटी माग गरी धरौटी दाखिला भएपछि रिहा गरिएको र गैरकानुनी रूपमा पक्राउ गरी गैरकानुनी थुनामा राखेको हैन भन्ने समेत ब्यहोरा उल्लेख भएको रहेछ ।

८. मिसिल संलग्न अभियोग पत्रमा निज ... ले २०६८ चैत्र ३ गते साँझ ६ बजे ललितपुर

उपमहानगरपालिका वडा नं. १२ स्थित लगनखेलमा सर्वसाधारणलाई डर त्रास देखाई गाली गलौज गरी कर्तव्य पालनामा बाधा अवरोध पुऱ्याएकोले सार्वजनिक (अपराध र सजाय) ऐन २०२७ को दफा २(क) र (ज) को कसुरमा ऐ. ऐनको दफा ६(१) बमोजिम सजायको मागदावी लिई अभियोग पत्र समेत दर्ता भएको रहेछ ।

९. यसरी उल्लिखित तथ्यहरूको आधारमा निजको थुना गैरकानुनी हो, होइन ? प्रस्तुत उजुरीमा उल्लेख भए बमोजिम निज ...लाई पक्राउ गरी हिरासतमा राख्ने कार्यले ...को मानव अधिकार उल्लङ्घन भएको हो, होइन ? र गैरकानुनी भएमा पीडितलाई क्षतिपूर्ति र दोषीलाई कारबाही हुनुपर्ने हो, होइन भन्ने विषयमा ठहर गर्नुपर्ने देखियो ।

१०. यसमा निर्णयतर्फ विचार गर्दा माथि उल्लिखित ठहर गर्नुपर्ने विषयहरू उजुरवालाको उजुरी ब्यहोरा र प्रहरी तथा प्रशासनको जबाफको आधारमा प्रस्तुत थुना गैरकानुनी हो, होइन भनी विश्लेषण गर्नुपर्ने देखिन्छ । यस आयोगले महानगरीय प्रहरी परिसर र जिल्ला प्रशासन कार्यालयलाई पहिलो पटक च.नं. ८९४ अनुसन्धान ID १३५२ मिति २०६९।१।२७ को पत्रमा प्रस्टरूपमा निजलाई २०६८ चैत्र १ गतेदेखि २१ गतेसम्म गैरकानुनी थुनामा राखेको सम्बन्धमा खुलाई पठाउन भनी अनुरोध गरी पत्राचार गरिएकोमा दुवै निकायले आयोगले उल्लेख गरेको चैत्र १ गतेको मितिलाई बिलकुलै बेवास्ता गरी ३ गते मात्र पक्राउ गरिएको भनी उल्लेख

गरेको देखिन्छ । त्यसपछि आयोगले पुनः निजलाई गैरकानुनी थुनामा राखेको आधार सहित ती दुवै निकायहरूमा च.नं. ८९४ अनुसन्धान ID १४३० मिति २०६९।२।२१ र च.नं. ८९४ अनुसन्धान ID १५२२ मिति २०६९।२।२२ मा दुईपटक ताकेता पत्रहरू पठाएपछि मात्र निज ... मानवलाई चैत्र १ गते पक्राउ गरी २ गते रिहा गरिएको भनी अत्यन्त प्राविधिक जवाफ पठाएको देखिन्छ । सुरुको पत्र र मितिमा १ गते पक्राउ गरेकोतर्फ कुनै व्यहोरा उल्लेख नगरी आयोगले दुई पटकसम्म ताकेता गरेपछि मात्र निज ...मानवलाई १ गते पक्राउ गरी २ गते रिहा गरिएको भनिएको ती निकायहरूको जवाफ आफैमा बनावटी रूपमा तयार गरिएको देखिन्छ । निजलाई १ गते पक्राउ गरेर २ गते रिहा गरिएको भएमा आयोगका पछिल्ला पत्रहरूमा माग गरिए बमोजिम आरोपी निकायहरू दुवैले प्रमाण पेस गर्न नसक्नु पर्ने कुनै कारण देखिँदैन । प्रमाण पेस गर्न नसक्ने कुनै पनि कारण नदेखिएको सन्दर्भमा महानगरीय प्रहरी प्रभाग जावलाखेल र जिल्ला प्रशासन कार्यालय ललितपुरले निज ...लाई गैरकानुनी थुनामा राखेको होइन भनी तथ्यगत रूपमा विश्वास गर्न सकिने अवस्था देखिएन । यस आयोगले निज ...को पक्राउ मिति २०६८ चैत्र १ गते भएको भनी जिल्ला प्रशासन कार्यालय ललितपुर र महानगरीय प्रहरी परिसर जावलाखेलमा २०६९।१।२७ गते पक्राउ मिति किटान गरी पत्र पठाएकोमा ती दुवै निकायहरू २०६८ चैत्र १ गतेको पक्राउ मितिको सम्बन्धमा मौन रही बनावटी मिति कायम गरी आयोगलाई गलत तथ्य पठाउने

कार्यमा संलग्न रहेको देखियो । यसबाट दुवै निकायको मनसाय सही नभएको सहजै अनुमान गर्न सकिन्छ । यदि ती निकायहरूको मनसाय गलत नभएको भए आयोगको पहिलो पत्रमा नै प्रस्टरूपमा पक्राउ मिति उल्लेख भएको अवस्थामा ताकेतापछि प्राप्त भएको जवाफमा उल्लेख भएको व्यहोरा उल्लेख नहुनु पर्ने कुनै कारण देखिँदैन । साथै निजलाई मिति २०६८।१।२१ गते नै चन्दा सङ्कलनको आरोप भनी महानगरीय प्रहरी प्रभाग लगनखेलका प्र.ना.नि. बलबहादुर बिस्टले दिएको पक्राउ पुर्जी र खानतलासी पुर्जी एवम् २०६८।१।२२ गते गते महानगरीय प्रहरी परिसर जावलाखेलका प्र.ना.नि. नरबहादुर शाहीले चन्दा ऐन सम्बन्धी मुद्दामा भनी दिएको थुनुवा पुर्जीले पनि महानगरीय प्रहरी परिसर र जिल्ला प्रशासन कार्यालयको जवाफलाई आफै खण्डन गरिरहेको छ । यसबाट पीडित उजुरवाला चैत्र १ गतेदेखि नै आरोपीहरूको गैरकानुनी हिरासतमा निरन्तर रहेको देखिँदा यस घटनामा पीडित ...लाई गैरकानुनी थुनामा राखेको स्वतः पुष्टि भइरहेको देखियो ।

११. मिसिल संलग्न कागजातहरूमा चैत्र १ गते पक्राउ गरेर चैत्र २ गते रिहा गर्ने व्यक्तिलाई रिहा भएको भनिएको दिन नै थुनुवा पुर्जी दिएको देखिनु, आयोगलाई समयमा नै सही जवाफ नदिई गलत सूचना प्रवाह गर्नु, सम्पूर्ण पुर्जीहरूमा चन्दा सम्बन्धी आरोप लगाइएको एवम् निजको जिल्ला न्यायाधिवक्ता समक्ष भएको बयानको स.ज. ९ मा समेत चन्दा सम्बन्धी विषय समावेश भएको, मिसिल संलग्न महानगरीय प्रहरी

परिसरको अनुसन्धान अधिकृत तोकिएको भनी प्र.ना.नि. नरबहादुर शाहीलाई दिइएको पत्रको मुद्दा शीर्षकमा चन्दा ऐनलाई काटी सार्वजनिक अपराध बनाइएको, सोही पत्रको मिति समेत सच्याएर १ गते जस्तो देखिने अङ्कलाई ३ गते बनाई सच्याइएको, महानगरीय प्रहरी परिसरले मेडिकल जाँचको लागि पाटन अस्पतालमा पठाएको पत्रको मितिलाई पनि १ गतेबाट सच्याई ३ गते बनाइएको, महानगरीय प्रहरी परिसरको प्रारम्भिक प्रतिवेदन पठाइएको सम्बन्धी पत्रको मितिमा पनि २ गतेलाई सच्याई ३ गते बनाइएको एवम् मुद्दाको नाम समेत केरमेट गरी नयाँ नाम दिइएको, १ गते र ३ गते पक्राउ गरिएको भनिएको स्थान एउटै देखाइएको जस्ता तथ्यहरूको आधारमा जिल्ला प्रशासन कार्यालय ललितपुर र महानगरीय प्रहरी परिसर जावलाखेलका माथि उल्लिखित आरोपीहरूले ...लाई दुवै निकायको संलग्नतामा मिति २०६८।१२।१ गते देखि २१ गते सम्म गैर कानुनी थुनामा राखेको देखियो ।

१२. यसरी गैरकानुनी रूपमा निजलाई थुनामा राख्ने कार्यबाट नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ को धारा २४(३) ले प्रदान गरेको मौलिक हक, सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन २०४९ को दफा १५(१), नागरिक अधिकार ऐन २०१२ को दफा १५ (१) र (२) र सर्वोच्च अदालतबाट “२४ घण्टाभित्र म्याद थप नगरेको र पछि अदालतबाट पुर्पक्षका क्रममा थुनामा राख्ने आदेश भए पनि अधिको अवैध थुनाको निरन्तरता भएको हुँदा बन्दी प्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुने” (चैतन्य ब्रह्मचारी विरुद्ध जिल्ला प्रहरी

कार्यालय धनुषा समेत, २०४७ सालको रिट नं. १३७५ (२०४८।१२।२४) भनी जारी भएको आदेशको समेत उल्लङ्घन हुन गएको देखिन्छ । यसको साथै नागरिक तथा राजनीतिक अधिकार विषयक अनुबन्ध १९६६ को धारा ९ मा उल्लिखित स्वतन्त्रता र सुरक्षा तथा धारा १४ मा गरिएको निष्पक्ष पुर्पक्षको अधिकार सम्बन्धी व्यवस्थाको पनि उल्लङ्घन हुन गएको देखिँदा यस घटनामा निज ... लाई पक्राउ गरी हिरासतमा राख्ने कार्यले निजको नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ लगायत माथि उल्लिखित कानूनहरू, सर्वोच्च अदालतको आदेश र नेपाल पक्ष भएका संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय मानव अधिकार सम्बन्धी अनुबन्ध (नागरिक तथा राजनीतिक) ले प्रदान गरेको स्वतन्त्र, सुरक्षा तथा निष्पक्ष र पुर्पक्षको अधिकारविपरीत मानवअधिकारको समेत उल्लङ्घन भएको देखियो ।

१३. माथि उल्लिखित तथ्यगत एवम् कानुनी विश्लेषणबाट निज ...लाई २०६८ चैत्र १ गतेदेखि २१ गतेसम्म राखिएको थुना गैरकानुनी भएको हुँदा निजको मानव अधिकार उल्लङ्घन भएको विषयमा निजले क्षतिपूर्ति पाउनु पर्ने देखियो । क्षतिपूर्तिर्तर्फ विचार गर्दा राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग ऐन २०६८ को दफा १६ र राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग (उजुरी, कारवाही तथा क्षतिपूर्ति निर्धारण) नियमावली २०५७ को नियम १९ बमोजिम निजले प्रतिदिन रु. २००। (दुई सय) का दरले चैत्र १ गतेदेखि २१ गतेसम्म दिन २० गैरकानुनी हिरासतमा बसे बापत नेपाल सरकारबाट जम्मा रु. ४०००। (चारहजार रुपियाँ) क्षतिपूर्ति भराई

श्री राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको

ठहर

माननीय अध्यक्ष श्री केदारनाथ उपाध्याय

माननीय सदस्य रामनगिना सिंह

माननीय सदस्य गौरी प्रधान

संवत् २०५५ सालको उजुरी नं ५०२ के.का. ।

विषय: न्याय प्रशासन । (आत्महत्या सम्बन्धमा)

चलचित्र नायकको नग्न फोटो पत्रिकाले प्रकाशित गरेको विषयले कुनै चर्चा नपाउनु तर नायिका श्रीषा कार्कीको नग्न फोटोको चर्चा हुनु, सोही कारण निजको सामाजिक प्रतिष्ठामा आँच आई आत्महत्या गर्नुपर्ने अवस्था आएको देखिएकोले यसलाई महिलाप्रतिको हिंसा भन्न मिल्ने ।

(प्रकरण नं. १४)

सार्वजनिक पत्र पत्रिकाहरूले निश्चित सिमामा रही समाचार सम्प्रेषण गर्नुपर्ने हुन्छ । सार्वजनिक विषय वस्तुका सम्बन्धमा बाहेक कुनै समाचार सम्प्रेषण गर्दा कुनै व्यक्तिको जीवन, स्वतन्त्रता, मर्यादा, नैतिकता, चरित्रमा गम्भीर आँच आउने प्रकारबाट समाचार सम्प्रेषण गर्न मिल्दैन । यसरी गरिएको समाचार सम्प्रेषणलाई पित पत्रकारिताको श्रेणीमा राख्न मिल्ने हुन्छ । कुनै निजी जीवनसँग सम्बन्धित भिडियो, आवाज, तस्बिर आदि सार्वजनिक गर्दा व्यक्तिलाई आघात पुग्न सक्नेतर्फ पत्रकार सचेत हुनु पर्दछ । (प्रकरण नं. १७)

आचार सहिता पालना गर्नु प्रत्येक पत्रकार तथा सञ्चार माध्यमहरूको नैतिक धर्म हो । राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय स्तरबाट जारी भएका आचारसहिताहरूले पत्रकारिता जगत्लाई मर्यादित बनाउँदछन् । यदि आचार सहिताको पालना नगर्ने हो भने पत्रकारिता क्षेत्र अमर्यादित भई गलत ढङ्गबाट समाचार सम्प्रेषण गर्दै जान सक्छन् । यसको परिणाम समाज, राष्ट्र र स्वयं पत्रकारिता क्षेत्रको नै वदनाम हुन जान्छ । त्यसैले आचार सहिताको पत्रकार र यस जगतबाट अनिवार्य पालनाको अपेक्षा गरिन्छ । (प्रकरण २०)

विधी शास्त्रमा ढिला न्याय प्रदान गरिनु न्याय नदिनु सरह मानिन्छ । यस घटनामा महान्यायाधिवक्ताले मुद्दा नचलाउने निर्णय गरेकोले प्रहरीद्वारा अनुसन्धान हुन नसकेको र मृतकका परिवारले न्याय पाउन नसकेको देखिएकोले न्यायमा इन्कारी गरिएको पनि देखिन्छ । यसले कानुनी राज्य, न्यायका अगाडि समानता जस्ता अवधारणाहरूलाई समेत चुनौती दिएको देखियो । समयमै न्याय प्रदान गर्न नसके बापत मृतकका परिवारलाई राज्यका तर्फबाट उचित क्षतिपूर्ति दिनुपर्ने हुन्छ । (प्रकरण २१)

सञ्चार र अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताको उपभोग गर्दा अन्य व्यक्तिको मर्यादा, गोपनीयता, सम्मानपूर्वक बाँच्न पाउने हकको सम्मान गर्नु समग्र सञ्चार माध्यमको दायित्व हो । (प्रकरण नं २४)

१. मिति २०५९।६।२८ गते ...श्रीषा कार्की राजधानीबाट प्रकाशित जनआस्था साप्ताहिकका सम्पादक किशोर श्रेष्ठ, समाचार सम्प्रेषकद्वय विश्वमणि सुवेदी र यादव पाण्डे समेतको संलग्नतामा सामाजिक, नैतिक रूपमा गम्भीर प्रश्न चिन्ह उठाई बेइज्जति गर्दै समाचार प्रकाशित गर्ने र निजहरूले टेलिफोनबाट बारम्बार धम्कीपूर्ण व्यवहार गरी मानसिक एवम् शारीरिक यातना समेत दिइएकाले उनले आत्महत्या गर्न बाध्य भएकोले हत्या प्रकरणमा संलग्न अपराधीहरू माथि कानुनी कारबाहीको लागि मैले जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा मिति ०५९।७।५ मा जाहेरी दरखास्त दर्ता गराउँदा दोषीहरू पक्राउ गरी आवश्यक कारबाही समेत नभएकोले अपराधीहरू माथि आवश्यक कारबाही गरी क्षतिपूर्ति समेत दिलाई पाउँ भन्ने समेतको ब्यहोरा उल्लेख गरी मिति २०५९।७।२९ मा आयोगमा ... को नामबाट दर्ता भएको उजुरी ।
२. यसै विषयमा राष्ट्रिय महिला आयोग, मानव अधिकार तथा शान्ति समाज, मानव अधिकार संगठन, माइती नेपाल, सिभिकट यातना पिडित सरोकार केन्द्र (सिभिकट), अनौपचारिक क्षेत्र सेवा केन्द्र (इन्सेक) मा अपराधीहरूमाथि आवश्यक कारबाही गराउन र क्षतिपूर्ति दिलाउन आवश्यक सहयोग पाउँ भन्ने समेतको ब्यहोरा उल्लेख गरी पेश गरिएको निवेदन ।
३. मिति २०५९।७।४ मा आयोगबाट च.नं. २६४ संरक्षण ४२३ मार्फत बोधार्थ प्रहरी प्रधान कार्यालय, नक्साल, काठमाडौंमा दिई गृह मन्त्रालय सिंहदरवार, काठमाडौंमा पत्राचार गरी नेपाली चलचित्रकी नायिका श्रीषा कार्कीको मृत्यु सम्बन्धमा आवश्यक विवरण उपलब्ध गराउनु भन्ने समेत ब्यहोरा उल्लेख गरिएको पत्र मिसिल संलग्न रहेको देखियो ।
४. मिति २०६१।१।३ मा आयोगबाट च.नं. ५०२ संरक्षण १५८१ मार्फत २०५९।६।२९ गते बिहान ८ बजे नेपाली चलचित्रकी नायिका श्रीषा कार्कीको मृत्यु भएको भन्ने घटनाको सम्बन्धमा तहाँ कार्यालबाट कर्तव्य ज्यान मुद्दा अन्तर्गत अनुसन्धान प्रक्रिया अगाडि बढाउनुका साथै अभियुक्तहरूको खोजतलास तदारुकताका साथ जारी राखिएको र भए गरेको विस्तृत विवरण पछि जाहेर गरिने भन्ने खुल्न आएको देखिँदा प्रस्तुत मुद्दा हाल कुन चरणमा रहेको छ सो को जानकारी यथाशीघ्र आयोगमा उपलब्ध गराइदिनु भन्ने समेतको ब्यहोरा उल्लेख गरी प्रहरी प्रधान कार्यालय नक्साल, काठमाडौंमा गरिएको पत्राचार मिसिल संलग्न देखियो ।
५. उल्लिखित प्रकरण १ र २ अनुसार पत्राचार गरिएका निकायहरू मध्ये प्रहरी प्रधान कार्यालय नक्साललाई सम्बोधन गरी गृह मन्त्रालयको मिति २०५९।७।६, च.नं. १५३३ मार्फत आयोगलाई बोधार्थ जबाफ प्राप्त भएको देखियो । उक्त पत्रमा नेपाली चलचित्रकी नायिका श्रीषा कार्कीको मृत्यु सम्बन्धमा आयोगद्वारा माग गरिएको विवरण शीघ्र उपलब्ध गराउनु भन्ने समेतको ब्यहोरा उल्लेख भएको पाइयो ।
६. घटनाका सम्बन्धमा प्रहरी प्रधान कार्यालयबाट मिति २०५९।७।१३ च.नं. ३१७ मार्फत आयोगलाई प्राप्त भएको पत्रमा अभिनेत्री श्रीषा कार्कीले आफ्नै घरको

सिँढीको माथि पट्टिबाट निस्केको फलामको रडमा पासो लगाई मृत्यु भएको सम्बन्धमा मृतकको ... ले भुन्डी आत्महत्यामा दिनु भएको जोहेरी दरखास्त अनुसार यस कार्यालयबाट अनुसन्धान भई रहेकोमा ... श्रीषा कार्कीको मिति २०५९।६।२३ गतेको जनआस्था पत्रिकामा फिल्म नगरीको रंगीन रात शीर्षक दिएर नग्न फोटो प्रकाशित भएको कारणले मानसिक यातना सहन नसकी सोही पिडाले आफू मर्नु सिबाय अरु कुनै बाटो देख्न नसकी आफ्नो ज्यान गुमाउन बाध्य भएकी हुँदा त्यस प्रकारको षड्यन्त्रपूर्ण तरिकाले प्रकाशित गर्ने सोही पत्रिकाका सम्पादक किशोर श्रेष्ठसमेतलाई पक्राउ गरी मुलुकी ऐन ज्यान सम्बन्धी महल अनुसार कारवाही गरी पाऊँ भन्ने ब्यहोराको मृतकको ... ले यस कार्यालयमा किटानी जाहेरी दरखास्त प्रस्तुत गर्नु भएको हुँदा मिति २०५९।६।२८ गते यस कार्यालयमा मु.द.नं. ३८० मा दर्ता भएको भुन्डी आत्महत्या भन्ने मुद्दा शीर्षक परिवर्तन गरी कर्तव्य ज्यान मुद्दामा परिणत भएको हुँदा यस कार्यालयबाट गहन अनुसन्धान प्रक्रिया अधि बढाउनुका साथै उल्लिखित अभियुक्तहरूको खोज तलास तदारुकताका साथ जारी राखिएको र भए गरेको विस्तृत विवरण पछि जाहेर गरिने ब्यहोरा समेत अनुरोध गरिएको छ भन्ने समेतको ब्यहोरा उल्लेख भएको देखियो ।

७. ...श्रीषा कार्कीको मिति २०५९।६।२३ गतेको जनआस्था पत्रिकामा फिल्म नगरीको रंगीन रात शीर्षक दिएर एनिमेसन गरी नग्न फोटो प्रकाशित भएको कारणले निजले मानसिक

यातना सहन नसकी सोही पीडाले आफू मर्नु सिबाय अरु कुनै बाटो देख्न नसकी आफ्नो ज्यान गुमाउन बाध्य भएकी हुँदा त्यस प्रकारको षड्यन्त्रपूर्ण तरिकाले प्रकाशित गर्ने सोही पत्रिकाका सम्पादक किशोर श्रेष्ठ समेतलाई पक्राउ गरी मुलुकी ऐन ज्यान सम्बन्धी महल अनुसार कारवाही गरी पाऊँ, यस कार्यले महिला अधिकार, गोपनीयताको अधिकार, बाँच्न पाउने अधिकार लगायतका मानव अधिकारहरूको उल्लङ्घन भएको भन्ने समेतको ब्यहोरा उल्लेख गरी मृतकको ... ले जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा २०५९ कार्तिक ५ गते दर्ता गराएको किटानी जाहेरी दरखास्तमा उल्लेख भएको देखियो ।

८. नेपाली चलचित्रकी नायिका श्रीषा कार्कीको मृत्यु सम्बन्धमा ... को जाहेरीले श्री ५ को सरकार प्रतिवादी जनआस्था पत्रिकाका सम्पादक समेत भएको कर्तव्य ज्यान मुद्दा हाल कोही कसै उपर मुद्दा नचलाउने गरी सम्माननीय श्री महान्यायधिवक्ताज्यूबाट मिति २०६०।१०।२९ गते आदेश, निकाशा भएको तथा उक्त कर्तव्य ज्यान मुद्दा नचल्ने गरी निर्णय भएकोले प्रतिवादीहरूलाई कानुन बमोजिम हाजिर जमानीमा कागज गराई छाडिएको भन्ने समेतको ब्यहोरा उल्लेख गरी मिति २०६१।१२।३०, च.नं. ३९३ मार्फत प्रहरी महानिरीक्षकको सचिवालय, मानव अधिकार इकाइबाट आयोगको नाममा प्रेषित गरिएको पत्रमा उल्लेख भएको पाइयो ।

९. उजुरीका सम्बन्धमा विचार गर्दा पत्राचार, उजुरीमा निवेदकले जिकिर गरेको विषय वस्तु मानव अधिकारको विषय वस्तु

हो, होइन ? भन्ने कुरामा विचार गर्नुपर्ने देखियो । निवेदकले आयोगमा दर्ता गराएको निवेदनले जनआस्था साप्ताहिकका सम्पादकले सामाजिक, नैतिक रूपमा गम्भीर प्रश्न चिन्ह उठाई बेइज्जती गर्दै समाचार प्रकाशित गर्ने र निजहरूले टेलिफोनबाट बारम्बार धम्कीपूर्ण व्यवहार गरी मानसिक यातना दिएकाले श्रीषा कार्कीले आत्महत्या गर्नु परेको कुरा उल्लेख भएको छ । पत्राचार घटनाले व्यक्तिको जीवन, स्वतन्त्रता, मर्यादा, गोपनीयता माथि आँच आएको देखिएकोले यसलाई मानव अधिकारको विषय वस्तु मान्नुपर्ने हुन्छ ।

१०. मूलतः यसको विषय वस्तुका रूपमा सार्वजनिक पत्र पत्रिकामा प्रकाशित नग्न तस्वीर रहेको छ । मानव अधिकार संरक्षण सम्बन्धी कार्यहरू पीडितमुखी हुनु पर्दछ । पत्राचार विषयमा पत्रिकामा प्रकाशित भएको तस्वीर नग्न भए तापनि प्रविधिको प्रयोग गरी अन्य व्यक्तिको नग्न शरीरलाई श्रीषा कार्कीको टाउको हालेर प्रकाशित गरेको भन्ने जाहेरी दरखास्तमा उल्लेख गरिएको पाइयो । यसमा प्रहरीले गहन अनुसन्धान गर्नुपर्नेमा सो गरेको पाइएन । यदि उक्त तस्वीर निज श्रीषा कार्कीले खिचाएकै रहेछ भने पनि कुनै सार्वजनिक स्थलमा खिचाई सामाजिक मूल्य मान्यता विपरीत सामाजिक व्यवस्थालाई नकारात्मक असर पर्न सक्ने गरी खिचे खिचाएको हो भनी प्रमाणित गर्ने आधारहरू देखिँदैन । कुनै व्यक्तिले समाजलाई असर नपर्ने गरी स्वेच्छाले गोप्य रूपमा खिचाएको तस्वीर नितान्त निजी र गोप्य विषय वस्तुको रूपमा

रहन्छ । नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ ले स्वतन्त्रताको हक र गोपनीयताको हकलाई संरक्षण गरेको पाइन्छ । कुनै गोप्य स्थानमा कसैलाई असर नपर्ने गरी खिचाइएको तस्वीर निजी स्वार्थको लागि कोही कसैले पनि प्रकाशित वा प्रसारित गर्न मिल्दैन । यस सम्बन्धमा प्रहरीले प्रभावकारी अनुसन्धान गर्नुपर्ने हुन्छ । यसरी अनुसन्धान गरी कानून बमोजिम महान्यायाधिवक्ता समक्ष पेस गरेकोमा उक्त कार्यालयले मुख्य विषय वस्तुमा प्रवेश नै नगरी मुद्दा नचलाउने गरी निर्णय गरेको देखियो ।

११. नागरिक तथा राजनीतिक अधिकार विषयक महासन्धिको धारा १७ मा गोपनीयताको अधिकारको व्यवस्था गरिएको छ । उक्त व्यवस्थाको व्याख्या गर्दै मानव अधिकार समितिले गरेको सामान्य टिप्पणी (general comment) नं. १६, १९८८ मा व्यक्तिगत गोपनीयताको विषयवस्तुहरूलाई कुनै विद्युतीय, टेलिफोन, टेलिग्राफ र अन्य कुनै स्वरूपबाट रेकर्ड गर्न वा प्रसारण, प्रकाशन गर्न प्रतिबन्ध गरिएको छ ।

यस्ता गोपनीयताको विषयवस्तु निश्चित प्रयोजनको लागि नियन्त्रणमा लिनका लागि राज्यले उचित कानून मार्फत गर्नुपर्ने उल्लेख गरिएको छ । निश्चित प्रयोजनका लागि व्यक्तिगत गोपनीयताका विषयवस्तुहरू नियन्त्रणमा लिनका लागि कानूनले व्यवस्था गरेका संस्था वा अधिकारीहरू मात्र सक्षम हुन सक्दछन् ।

१२. उक्त टिप्पणीको व्याख्या अनुसार यदि कसैद्वारा व्यक्तिगत गोपनीयता उल्लङ्घन

हुने काम कारवाही गर्दछ भने त्यस्तो कार्य सम्बन्धित व्यक्तिको गोपनीयता माथि गरिएको आक्रमण हुने देखिन्छ । यस प्रकारको कार्य रोकथामको लागि राज्यले कानून नभए कानून निर्माण गर्नुपर्ने, भएका कानूनहरू संशोधन गर्नुपर्ने भएमा संशोधन गर्नुपर्ने तथा कानून मार्फत उचित संयन्त्रहरूको निर्माण गर्नुपर्ने हुन्छ । नेपाल नागरिक तथा राजनीतिक अधिकार विषयक महासन्धिको पक्ष राष्ट्र भएकोले उक्त सन्धिको प्रावधानहरूको पालना गर्नुपर्ने दायित्व सरकारको हुन जान्छ । मानव अधिकार समितिले यस महासन्धिको प्रावधानहरूको सम्बन्धमा गरेको सामान्य टिप्पणी पनि स्वतः यस सन्धिको कार्यान्वयन गर्ने सन्दर्भमा लागु हुन्छ ।

१३. यसै सन्दर्भमा अन्नपूर्ण राणाको पाठेघर जाँच गराउनको लागि जिल्ला अदालत, काठमाडौं र पुनरावेदन अदालत, पाटनले दिएको आदेशका विरुद्ध सर्वोच्च अदालतले यो विषय व्यक्तिगत स्वतन्त्रता र गोपनीयताको विषयवस्तु भएकोले सुरु अदालतहरूको आदेश बदर गरिदिएको फैसलालाई यस घटनाका लागि सन्दर्भ विषयवस्तुको रूपमा लिन सकिन्छ । यस निर्णयले कुनै व्यक्तिको शरीर र चरित्रलाई व्यक्तिगत गोपनीयताको विषय वस्तु हो भनी निर्णय गरेकोले यस घटनामा श्रीषा कार्कीको चरित्र र जीवनमा आँच आउने नग्न फोटो प्रकाशित भएकोले यस्तो कार्य निजको गोपनीयताको विषय वस्तु हो भन्ने तथ्यमा विवाद रहन सक्तैन ।

१४. यसैगरी पत्राचार घटना महिलाहरूमाथि गरिएको हिंसाको रूपमा पनि लिन सकिने देखियो । यस्ता नग्न तस्वीरहरू पुरुषले पनि खिचाएका घटनाहरू नेपालमा सुनिएका छन् । एक पटक चलचित्र नायक ... को नग्न फोटो समेत पत्र पत्रिकाले प्रकाशित गरेको थियो । त्यस विषयले कुनै चर्चा नपाउनु तर श्रीषा कार्कीको नग्न फोटोको चर्चा हुनु, सोही कारण निजको सामाजिक प्रतिष्ठामा आँच आई आत्महत्या गर्नुपर्ने अवस्था आएको देखिएकोले यसलाई महिलाप्रतिको हिंसा भन्न मिल्ने हुन्छ । मानव अधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्र, १९४८ को धारा २ मा उल्लेख भएको सबै अधिकार र स्वतन्त्रताहरू विना भेदभाव सबैले समान रूपमा उपभोग गर्न पाउने कुरा उल्लेख गरिएकोमा यस घटनामा श्रीषा कार्कीको गोपनीयताको अधिकारको उल्लङ्घन भएको देखिएकोले उक्त धारामा लेखिएको प्रावधानको समेत उल्लङ्घन भएको देखिन्छ । सार्वजनिक पत्र पत्रिकामा निजको फोटो प्रकाशित गरिनुले पनि यसलाई महिलामाथि गरिएको विभेद भनी बुझ्न सकिन्छ । महिला अधिकार र लैंगिक समानता कायम गर्न नेपालले महिला विरुद्ध हुने सबै किसिमका भेदभाव उन्मूलन सम्बन्धी महासन्धि (CEDAW), बेइजिङ घोषणापत्र तथा सोको पुनरावलोकन दस्तावेज लगायत अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार सम्बन्धी अन्य दस्तावेजहरू लागु गर्न प्रतिबद्धता व्यक्त गरेको पाइन्छ ।

१५. यौनजन्य दुर्व्यवहारले व्यक्तिको शारीरिक, मानसिक, सामाजिक आर्थिक रूपमा

नकारात्मक असर पर्दछ, भन्ने तथ्यलाई सहजै स्वीकार गर्न सकिन्छ । यस घटनामा श्रीषा कार्कीको ... ले जिल्ला प्रहरी कार्यालय, काठमाडौंमा पेस गरेको जाहेरी दरखास्तमा श्रीषा कार्कीको नग्न तस्वीर प्रकाशित भएपछि निराश, हतास भएको, एकलै कोठा थुनेर बसिरहने, रोइरहने, खाना नखाने जस्ता क्रियाकलाप गरेको भन्ने समेत खुलाइएको पाइएकोले निजलाई मानसिक पीडा भएको बुझिन्छ । पत्रिकामा नग्न फोटो छापिनु अघि पनि पटक पटक फोन गरी धम्क्याएर पैसा मागेको तथ्य समेत सोही जाहेरीमा खुलाइएकोले निजलाई आर्थिक शोषण गर्न खोजिएको पनि देखिन्छ ।

१६. मानव अधिकार सम्बन्धी युरोपियन महासन्धिको धारा ८ मा निजी जीवनसँग सम्बन्धित अधिकारहरूलाई सम्मान र सुनिश्चित गरिएको पाइन्छ । मानव अधिकार सम्बन्धी युरोपियन अदालतले गोपनीयताको अधिकार सुनिश्चित गर्नका लागि बृहत् विधिशास्त्रीय अध्ययन गर्ने संरचनाको निर्माण गरेको पाइन्छ । युरोपेली सङ्घले सन् १९९५ मा Directive 95/46/EC on the protection of personal data मार्फत व्यक्तिगत गोपनीयता सम्बन्धी अधिकारको संरक्षणका लागि सबै सदस्य राष्ट्रहरूले आवश्यक कानुनी संयन्त्र निर्माण गरी नागरिकहरूलाई प्रत्याभूति गर्नुपर्ने उल्लेख गरिएको पाइन्छ । यस्तो निर्देशनात्मक आदेशको कार्यान्वयन बेलायत, फ्रान्स लगायतका मुलुकहरूमा भइरहेको अध्ययनबाट देखिन्छ । गोपनीयता सम्बन्धी

अधिकारको संरक्षणको लागि अमेरिका, क्यानडा र अस्ट्रेलिया लगायतका मुलुकहरूमा आवश्यक कानुनी संयन्त्रको निर्माण भएको पाइन्छ । नेपालको सन्दर्भमा नेपाल अधिराज्यको संविधान र वर्तमानमा नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ मा गोपनीयताको अधिकारको उल्लेख गरिएको छ । संविधानमा प्रावधान गरिएका यस्तो अधिकारको विस्तृत व्याख्या गर्ने गरी वा यस्तो अधिकारको उपभोग गर्न, अधिकार उल्लङ्घन भएमा हुने कारबाहीको सम्बन्धमा ऐन, नियमहरूको अभाव रहेको देखियो । यसतर्फ सरकारले आवश्यक कारबाहीअगाडि बढाउनु पर्ने समेत देखिन्छ ।

१७. यस बाहेक सार्वजनिक पत्र पत्रिकाहरूले निश्चित सीमामा रही समाचार सम्प्रेषण गर्नुपर्ने हुन्छ । सार्वजनिक विषय वस्तुका सम्बन्धमा बाहेक कुनै समाचार सम्प्रेषण गर्दा कुनै व्यक्तिको जीवन, स्वतन्त्रता, मर्यादा, नैतिकता, चरित्रमा गम्भीर आँच आउने प्रकारबाट समाचार सम्प्रेषण गर्न मिल्दैन । यसरी गरिएको समाचार सम्प्रेषणलाई पित पत्रकारिताको श्रेणीमा राख्न मिल्ने हुन्छ । कुनै निजी जीवनसँग सम्बन्धित भिडियो, आवाज, तस्वीर आदि सार्वजनिक गर्दा व्यक्तिलाई आघात पुग्न सक्नेतर्फ पत्रकार सचेत हुनु पर्दछ । यस घटनामा जनआस्था साप्ताहिक संवेदनशील बनेको देखिएन । संवैधानिक हक अधिकारको संरक्षण गर्ने कार्यमा पत्रकारिता जगत्को दायित्व महत्त्वपूर्ण हुने कुरामा विवाद रहँदैन ।

१८. छापाखाना र प्रकाशन सम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा १४ को (ड) बमोजिम सर्वसाधारण

जनताको सदाचार, नैतिकता र सामाजिक मर्यादामा आघात पर्न जाने विषयवस्तुहरू किताब वा पत्रपत्रिकाहरूमा प्रकाशित गर्न नपाइने स्पष्ट व्यवस्था गरिएको छ । कसैले उल्लिखित प्रतिबन्ध लगाइएको कुरा प्रकाशन गरेमा त्यस्तो प्रकाशक वा सम्पादकलाई सो काम गरे बापत प्रचलित कानूनले कुनै सजाय हुने रहेछ भने सोही बमोजिम सजाय हुनेछ र सो नभएमा दस हजार रुपियाँसम्म जरिवाना वा एक वर्षसम्म कैद वा दुवै सजाय हुने व्यवस्था उल्लिखित ऐनको दफा २७ मा गरिएको छ । यस प्रकार यस घटनामा श्रीषा कार्कीको नैतिकता र सामाजिक मर्यादामा आघात पुग्ने कार्य पत्रकारबाट भएको देखिन्छ ।

१९. उत्तरदायित्व, प्रेष स्वतन्त्रता, इमानदारिता, निष्पक्षता, स्वच्छता, भद्रता जस्ता विषय वस्तुहरू पत्रकारहरूको आचार संहिताभित्र पर्दछन् । सन् १९९१ मा प्रेस मर्यादा र नैतिकता विषयक स्टकहोम सम्मेलनले जारी गरेको International codes of ethics मा गोपनीयता कायम राख्नुपर्ने, अश्लील र अशिष्ट भाषा प्रयोग गर्न नहुने, गोप्यता भङ्ग गर्न नहुने, चित्र र नाम प्रयोग गर्दा सावधानी अपनाउनुपर्ने समेतका प्रावधानहरू उल्लेख भएको पाइन्छ । नेपालको सन्दर्भमा प्रेस काउन्सिल ऐन २०४८ को दफा ७(ख) बमोजिम पत्रकार आचार संहिता २०६० जारी गरिएको पाइन्छ । उक्त आचार संहिताको दफा ३ मा पत्रकार तथा सञ्चारमाध्यमले गर्नुपर्ने कर्तव्य र दफा ४ मा गर्न नहुने कार्यहरू उल्लेख गरिएको छ । दफा ३ बमोजिम मानवीयता, मानव अधिकार र

अन्तरराष्ट्रिय सम्बन्धको सम्मान गर्नुपर्ने, सम्पादक उत्तरदायी बन्नुपर्ने, गोपनीयताको हकको सम्मान गर्नुपर्ने समेतका प्रावधानहरू छन् भने दफा ४ बमोजिम सञ्चारमाध्यम वा पत्रकारले प्रकाशन वा प्रसारण वा समाचार सामग्रीका रूपमा वितरण गर्ने उद्देश्यले लिइएका सूचना सामग्री सार्वजनिक प्रयोग नगरी व्यक्ति वा संस्थाको निजी स्वार्थपूर्तिका लागि प्रयोग गर्न नहुने, पीडितलाई थप पीडा पुग्ने गरी सूचना सम्प्रेषण गर्न नहुने, यौनजन्य अपराध र सामाजिक अपहेलना एवम् घृणाजन्य घटना वा सन्दर्भमा पीडित व्यक्तिहरूको समेत स्वीकृतिविना नाम, ठेगाना र पहिचान खुल्ने गरी समाचार, तस्वीर र दृश्य प्रकाशन, प्रसारण गर्न नहुने, समाजमा नैराश्य, घृणा, सन्त्रास, उत्तेजना फैलाउने किसिमका नग्न, क्षतविक्षत र वीभत्स दृश्य एवम् तस्वीरहरू असान्दर्भिक, अश्लील र उत्तेजना फैलिन सक्ने प्रकारले प्रस्तुत गर्न नहुने समेत उल्लेख गरिएको छ । कुनै पनि व्यक्तिको इज्जत, सम्मान, मर्यादा तथा व्यक्तित्वमा चोट पुर्याउने कार्य गर्नुलाई पत्रकारितामा गाली बेइज्जती मानिन्छ । गाली बेइज्जती तथा सजाय ऐन, २०१६ मा कसैको व्यक्तित्व र मर्यादामा जानाजान वा नियतवश हानि पुर्याउने उद्देश्यले कुनै व्यक्तिले कुनै सूचना वा विवरण आमसञ्चारका माध्यमबाट प्रकाशन वा प्रसारण गर्ने कुरालाई गाली बेइज्जती मानिने उल्लेख गरिएको पाइन्छ । कसैले कुनै व्यक्तिको चरित्र वा सामाजिक प्रतिष्ठामा आघात पार्ने उद्देश्यले अक्षर, सङ्केत, चित्र, तस्वीर वा ग्राफको प्रकाशन वा प्रसारण गर्छ

भने त्यो व्यक्तिलाई रु. ५ हजार जरिवाना वा ६ महिनादेखि २ वर्षसम्म कैद वा दुवै सजाय हुन सक्ने व्यवस्था गरिएको पाइन्छ ।

२०. उल्लिखित प्रावधानहरूलाई हेर्दा श्रीषा कार्कीको नग्न तस्वीर प्रकाशित हुनुले पत्रकारिता जगत् र पत्रकारले पालना गर्नुपर्ने आचार संहिताको ठाडो उल्लङ्घन भएको देखियो । यसै गरी यस घटनालाई गाली बेइज्जती मुद्दाको रूपमा लिन सक्ने स्पष्ट आधार पनि देखियो । आचार संहिता पालना गर्नु प्रत्येक पत्रकार तथा सञ्चार माध्यमहरूको नैतिक धर्म हो । राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय स्तरबाट जारी भएका यस्ता आचारसंहिताहरूले पत्रकारिता जगत्लाई मर्यादित बनाउँदछन् । यदि आचार संहिताको पालना नगर्ने हो भने पत्रकारिता क्षेत्र अमर्यादित भई गलत ढङ्गबाट समाचार सम्प्रेषण गर्दै जान सक्छन् । यसको परिणाम समाज, राष्ट्र र स्वयं पत्रकारिता क्षेत्रको नै वदनाम हुन जान्छ । यसैले आचार संहिताको पत्रकार र यस जगतबाट अनिवार्य पालनाको अपेक्षा गरिन्छ । यसैगरी कुनै समाचार कुनै गल्तीका कारण प्रकाशन भै हालेमा सम्बन्धित समाचार माध्यम र पत्रकारले तुरुन्त सच्याउन तत्परता देखाई जिम्मेवारी लिनु पर्दछ । यस घटनामा भूल सच्याउने आश्वासन पत्रकार किशोर श्रेष्ठबाट श्रीषा कार्कीका ... लाई प्राप्त भएकोमा भूल सच्याइएको भन्ने मिसिलबाट खुलेको देखिदैन । यसबाट सम्बन्धित पत्रिका र पत्रकारले जिम्मेवारीपनबाट पन्छिएर उत्तर दायित्व निर्वाह नगरेको देखियो ।

२१. विधी शास्त्रमा ढिला न्याय प्रदान गरिनु न्याय नदिनु सरह मानिन्छ । यस घटनामा

महान्यायाधिवक्ताले मुद्दा नचलाउने निर्णय गरेकोले प्रहरीद्वारा अनुसन्धान हुन नसकेको र मृतकका परिवारले न्याय पाउन नसकेको देखिएकोले न्यायमा इन्कारि गरिएको पनि देखिन्छ । यसले कानुनी राज्यको अवधारणा, न्यायका अगाडि समानता जस्ता अवधारणाहरूलाई समेत चुनौती दिएको देखियो । समयमै न्याय प्रदान गर्न नसके बापत मृतकका परिवारलाई राज्यका तर्फबाट उचित क्षतिपूर्ति दिनुपर्ने हुन्छ ।

२२. यस प्रकार यस घटनामा निम्न लिखित संविधान, नियम, कानून र अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि सम्झौतालाई मध्यजनर राख्नु पर्दछ ।
- तत्कालीन नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को गोपनीयता सम्बन्धी हक सम्बन्धी प्रावधान, नागरिक तथा राजनीतिक अधिकार सम्बन्धी महासन्धिको धारा १७ मा गोपनीयताको हक सम्बन्धी प्रावधानहरू,
  - छापाखाना र प्रकाशन सम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा १४ को (ड) बमोजिम सर्वसाधारण जनताको सदाचार, नैतिकता र सामाजिक मर्यादामा आघात पर्न जाने विषयवस्तुहरू किताब वा पत्रपत्रिकाहरूमा प्रकाशित गर्न नपाइने भन्ने समेतका प्रावधानहरू,
  - गाली बेइज्जती तथा सजाय ऐन, २०१६ मा उल्लेख भएका प्रावधानहरू,
  - प्रेस काउन्सिल ऐन २०४८ को दफा (७) ख बमोजिम जारी भएको पत्रकार आचार संहिता २०६० दफा ३ र दफा ४ मा उल्लेख भएका प्रावधानहरू ।
  - मानव अधिकार समितिले गरेको जनरल कमेन्ट नं. १६, १९८८ मा व्यक्तिगत

श्री राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको

निर्णय

माननीय अध्यक्ष श्री केदारनाथ उपाध्याय

माननीय सदस्य श्री रामनगिना सिंह

माननीय सदस्य श्री गौरी प्रधान

माननीय सदस्य श्री डा.के.वी. रोकाया

संवत् २०६८ सालको उजुरी नं ६३१ के.का.।

उजुरकर्ता

विषय:घरेलु हिंसा ।

राती निन्द्रामा चिच्याएर कराउने, आफूलाई नै पिट्ने, सासुलाई मारेर मात्र म मर्छु भन्ने, अँध्यारोमा चिच्याएर भागेर आउने, बारम्बार रुने ... सङ्केतहरूले मानसिक रूपमा तनाव भैरहेको तथ्यहरूलाई सङ्केत गर्दछन् । कुनै जटिल कारण परिस्थिति सिर्जना नभईकन कुनै व्यक्ति मानसिक रूपमा तनावग्रस्त हुँदैनन् । घरका सदस्यहरूबाटै यस्तो कार्य हुनु घरेलु हिंसा (कसुर र सजाय) ऐन, २०६६ बमोजिम घरेलु हिंसा हुने । (प्रकरण नं २७)

रोग नलाग्नु मात्र स्वस्थ हुनु होइन, पूर्ण रूपमा शारीरिक, मानसिक र सामाजिक रूपमा स्वस्थ रहन सक्ने अवस्थाको सिर्जना गरे मात्र स्वास्थ्यको अधिकार संरक्षित हुने । (प्रकरण नं. २८)

आरोपित पक्षका परिवारहरूले गर्भ परीक्षण (Pregnancy test) गराउने भनी राखेको प्रस्ताव मानव अधिकार र कानूनको दृष्टिले महिलामाथि गरिएको यौनजन्य हिंसा हो भनी मान्न सकिने देखियो । कुनै महिला घरमा तनाव भै माइतीको संरक्षणमा केही समय बसेको समयमा आफ्नै घरको सदस्यको चरित्र खराब भएको भनी लगाएको आरोप पुष्टि हुने कुनै आधार र प्रमाणहरू पाइँदैन । चरित्रको विषय नैतिकता, परम्परासँग गाँसिएको र यस सम्बन्धमा कानुनी प्रावधानहरू भएको पाइँदैन । (प्रकरण नं.२९)

कुनै व्यक्तिको शरीर र चरित्रलाई व्यक्तिगत गोपनीयताको विषय वस्तु हो भनी निर्णय गरेकोले यस उजुरीका पीडित भनिएकी ... को गर्भ परीक्षण गराउनुपर्ने भन्ने प्रस्ताव निजको गोपनीयताको विषय वस्तु र बारम्बार मानसिक रूपमा अनुचित दवाव दिनु महिलामाथिको हिंसा हो भन्ने तथ्यमा विवाद नरहने (प्रकरण नं. ३०)

वर्तमान सन्दर्भमा महिला विरुद्धको हिंसा ज'नस'कै स्थलमा भए पनि त्यसलाई मानव अधिकारको म'ददाको रूपमा स्वीकार्न थालिएको पाइन्छ । कैयौं देशहरूका सरकारले कान'न, नीतिमा परिमार्जन समेत गरेको पाइन्छ । महिला विरुद्ध ह'ने सबै प्रकारका हिंसाहरू सबै नागरिकहरू, विशेष गरी महिलाहरूले समानता

प्राप्त गर्ने अवसरको बाधक तत्त्व हो । (प्रकरण नं.३८)

कुनै व्यवसाय, पेसा, रोजगार गर्न पाउने अधिकार आर्थिक अधिकार अन्तर्गत पर्दछ र यस्तो व्यवसाय, पेसा वा रोजगार गर्न नदिनु स्वतः आर्थिक हिंसा अन्तर्गत पर्दछ । ... परिवारका सदस्यहरूले रोजेको पेसा, व्यवसाय गर्न स्वीकृति नदिनु निज उपरको आर्थिक हिंसा हो । (प्रकरण नं.३९)

१. ... को १८ डिसेम्बर २००९ मा ललितपुर कुपन्डोल बस्ने ... सँग मागी विवाह भई उल्लिखित ठेगानामा सगोलमै बस्दै आएका छन् । ... बाट कुनै जायजन्म भएको छैन । विवाह हुनु अगाडि दुवै परिवारबिच कुराकानी हुँदा ... को तर्फबाट निजका बुवा आमा लगायत परिवारजनले कुनै दाइजो दिन नसक्ने कुरा राख्दा मन्जुरी भई चित्त बुझी विवाह भएको हो । केटा र केटीको पनि कुराकानी भई चित्त बुझेको थियो । तथापि विवाहमा हामीले आफ्नो गच्छे अनुसार सकेको दाइजो दिएका थियौं । हामीले ... लाई दिएको केही नगद पनि सोही समयमा निजहरूले नै नियन्त्रणमा लिई हाल व्यक्तिगत आवश्यकता परिपूर्ति गर्नको लागि कुनै पनि रकम नदिएको ।
२. विवाह भएको ४ दिन पछाडि... की सासू...ले प्रशस्त दाइजो नल्याएको, ल्याएको दाइजोले नपुगेको भनी विभिन्न गालीगलौज गरी मानसिक यातना दिँदै आउनु भएको छ । दाइजोको निहुँमा नै ... का पति ...

समेतले निजको आमाको कुरामा सही थापेर विभिन्न शारीरिक र मानसिक यातना दिँदै आउनु भएको छ । विपक्षीहरूबाट मेरो .. लाई घरबाट बाहिर निस्कन नदिने, कहीं कतै उजुरबाजुर गर्न नदिने, आफन्तहरूसँग नियमित भेटघाट गर्न नदिने, श्रीमान् श्रीमतिलाई सासू आमाले सँगै सुत्न नदिने तर बच्चा नभएको भन्ने आरोप लगाउने, टेलिफोनको लाइन काटिदिई सम्पर्क विहीन बनाइदिने, ... लाई भित्र राखी बाहिरबाट ताल्चा लगाइदिने समेतका अमानवीय एवम् अशोभनीय कार्यहरू गर्दै आएका छन् । ... को श्रीमान्सँग कहिलेकाहीँ शारीरिक सम्पर्क हुने गरेको तर सोको भोलिपल्ट नै गर्भ निरोधक औषधी जबरजस्ती सेवन गराउने गरेकोले गर्भ रहन नसकेको भन्ने ... बाट जानकारी हुन आएको ।

३. दाइजोको कारण विभिन्न यातना दिएको सम्बन्धमा ... ले हामी माइती पक्षलाई जानकारी गराएपछि यस्तो क्रियाकलाप नगर्न, ... को स्वतन्त्रतालाई नदवाउन, मिलिजुली बस्नको लागि पटक पटक आग्रह, अनुरोध गर्दै आएका छौं । तर हामीबाट मेलमिलापका लागि गरिएका पहल कदमीहरू समेत निष्क्रिय बन्न गएको छ । २०६८ वैशाख १ गते बिहानकरिव ५-६ बजेको समयमा दुवै जना विपक्षी भएर ... लाई दाइजोकै निहुँमा कुटपिट भएको कुरा निजमार्फत हामीलाई जानकारी हुन आयो । ...ले श्रीमान्को माया नपाएको, विभिन्न यातना पाएको, विभिन्न स्वतन्त्रताहरूको हरण भएकोले उक्त घरमा अर्थात् निज लोग्ने र

सासूसँग बस्न नसक्ने भएको हुँदा सम्बन्ध विच्छेदको लागि समेत तयार रहेकोले सोको लागि आवश्यक सहयोग गर्नु पर्यो भनेकीले हामीले हिन्दू परम्परा अनुसार सम्बन्ध विच्छेद असामान्य विषय भएको, सकेसम्म मिलेरै बस्नु पर्छ भन्ने समेतको सल्लाह दिँदा ... ले पनि उक्त सल्लाह सहर्ष स्वीकार गरेकी छन् । कुटपिटपछि आफ्नो भएको सामान लिएर निस्केर जा भनी घरतर्फका व्यक्तिहरूबाट भनिएकोले घरमा बस्न नसक्ने वातावरण सिर्जना भएको छ । सुरुका दिनहरूमा ससुराले सहयोग गरे पनि हाल आएर उनीहरूकै पक्ष लिने गरेको ।

४. विपक्षी ... लाई विवाह दर्ता गराइदिनको लागि पटक पटक ... ले अनुरोध गरेकोमा कुनै सहयोग नगरी हालसम्म विवाह दर्ता हुन नसकेको अवस्था समेत विद्यमान छ । कानूनत : विवाह दर्ता गराउनु पर्नेमा निजहरूको असहयोगकै कारण दर्ता गराउने प्रक्रियामा जान नसकिएको, यसले भविष्यमा समेत अनेकौं कानुनी बाधा अड्चनहरू सामना गर्नुपर्ने हुन सक्छ भन्ने समेतको व्यहोरा उल्लेख गरी श्रीमान् श्रीमतीबिचको सम्बन्ध सुमधुर बनाउन र यातना मुक्त भई बाँच्ने वातावरणको सिर्जना गर्न आवश्यक पहल गरीपाऊँ भन्ने मुख्य माग दावी सहित राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगमा ... को नामबाट ... मा उजुरी दर्ता भएको ।

५. प्रस्तुत उजुरीका सम्बन्धमा आयोगबाट गरिएका काम कारवाहीहरू मिसिल संलग्न देखियो । आयोगका काम कारवाहीहरूलाई

समाविष्ट गरी पेस गरिएको प्रतिवेदन समेत पेस भएको देखियो । प्रतिवेदनमा खुलाइएका सारभूत तथ्यहरू देहाय बमोजिम रहेको देखियो ।

- उजुरीकर्ताहरू... आयोगमा आई उजुरीकर्ताको ... र निजका श्रीमान् ... पति पत्नीबिच सामान्य सम्बन्ध नरही विभिन्न समस्या आउनुका साथै पारिवारिक रूपमै विवाद बढ्दै आएको र ... ले विभिन्न शारीरिक र मानसिक यातना पाएकोले दुवैबिच रहेको वैवाहिक सम्बन्ध विच्छेद गर्नका लागि के कस्तो सहयोग प्राप्त गर्न सकिन्छ भन्ने जिज्ञासा प्रस्तुत भएको ।

- आयोगका तर्फबाट सम्बन्ध विच्छेद गर्नुपूर्व मेलमिलाप गर्न सकिने लगायतका अन्य विकल्पहरू प्रयोग गर्न सुझाव दिइएको ।

- आयोगका तर्फबाट उजुरीकर्तालाई राष्ट्रिय महिला आयोग, स्थानीय प्रहरी र जिल्ला प्रशासन कार्यालय, ललितपुरमा निवेदन दिनको लागि सुझाव दिइएको ।

- आयोगले मिति २०६८।१।२०, च.नं. ९११ मार्फत जिल्ला प्रशासन कार्यालय, ललितपुर र महानगरीय प्रहरी परिसर, ललितपुरलाई पत्र लेखी पीडित भनिएकी व्यक्तिको शान्ति सुरक्षाको विशेष ख्याल गरी बुझ्नुपर्ने व्यक्तिहरूसँग बुझी उपयुक्त कारवाहीका लागि सहयोग गरिदिनका लागि पत्राचार गरिएको ।

६. आरोपित व्यक्तिहरू..., निजकी आमा र बुवा तिनै जना २०६८।१।२६ मा राष्ट्रिय मानव

आयोगको कार्यालयमा आएकोमा आयोगका सम्बन्धित अधिकृतसँग छलफल गरेको । छलफलका क्रममा ... को कमी कमजोरी रहेका विषय वस्तुहरूको बारेमा मौखिक जानकारी प्राप्त गरेको । यसरी दुवै पक्षबाट प्राप्त भएका जानकारीका आधारमा मेलमिलाप गर्न उपयुक्त हुने देखि दुवै पक्षलाई जिल्ला प्रशासन कार्यालयले बोलाएको मितिमा उपस्थित भई विवाद समाधान गरे पश्चात् आयोगमा उपस्थित हुन आग्रह गरिएको ।

७. मिति २०६८।२।१९ र तत्पश्चात् ४ पटकसम्म उजुरीकर्ताका परिवार र पीडित भनिएकी ... सँग भेटघाट गरी परामर्श प्रदान गरिएको । मिति २०६८।३।२९ मा राष्ट्रिय महिला आयोगका सदस्य मोहना अन्सारी र महिला आयोगकै कानुन शाखासँग छलफल गरी दुवै आयोगहरूले आरोपित पक्षका ... लाई परामर्श दिने, कानुनी व्यवस्थाका बारेमा जानकारी गराउने र मनोपरामर्श केन्द्र (CMC) मा पठाउने निष्कर्षमा पुगिएको ।
८. मिति २०६८।९।१९ मा CMC का तर्फबाट मनोपरामर्शकर्ता डा.करुणा कुँवरलाई आयोगमा अनौपचारिक रूपमा बोलाई छलफल गरिएको । सुरुमा परामर्शका लागि गएको भए तापनि ताकेतामा आरोपित व्यक्ति ... परामर्शका लागि नआएको, पीडित भनिएकी व्यक्तिसँग पनि सम्पर्क नभएकोमा केही समयपछि सम्पर्कमा आएको, दुवै पक्षको मिल्न नसक्ने विषयवस्तुहरू नरहेकोले निजहरूलाई मनोपरामर्श कै जरुरी रहेको देखिएको, आरोपित व्यक्तिले दुवै

आयोगहरूलाई हेर्ने दृष्टिकोण नकारात्मक भएको हुन सक्ने समेतका भनाइहरू निजबाट प्राप्त भएको ।

९. आरोपित व्यक्तिलाई पटक पटक फोन सम्पर्क गर्दा फोन ग्रहण (Phone received) नगरेकोमा २०६०।१०।१२ मा ... को जेठाजु नाता पर्ने भनी परिचय दिएर एक व्यक्तिले फोन (call back) गरी ..., ... सँगको विवादका कारण र ... ले खाना पकाउँदा बढी चिल्लो र पिरो हाल्ने गरेकोले पेटमा गडबडी भएकोले उपचारको लागि भारत गएको, फर्किएपछि आयोगमा सम्पर्कका लागि पठाउने भन्ने जानकारी दिएको ।
१०. मिति २०६८।१०।१२ मा उजुरीकर्ताका परिवारलाई भेटी राष्ट्रिय महिला आयोग र मनोपरामर्श केन्द्र (CMC) सँग समन्वय गरी थप परामर्श लिन सल्लाह दिएको । २०६८।११।१७ मा ... भारतबाट फर्की कुपन्डोल स्थित घरमा फर्किएको जानकारी पाएपछि १९ गते ... घरमा गएकोमा सुरुमा घरभित्र पस्नका लागि ढोका नखोलिदिएको र ... का सामानहरू फ्याँकिदिएको भनी आयोगमा फोन मार्फत जानकारी प्राप्त भएकोले सो घटनाका सम्बन्धमा आयोगले के कस्तो सहयोग, सल्लाह वा सुझाव दिन सक्छ भनी आयोगका मा. अध्यक्ष र मा. सदस्य श्री गौरी प्रधानसँग छलफल गर्दा अनुगमन गर्न जाने मौखिक निर्देशन प्राप्त भएको र घटनाको अनुगमन गर्न आयोगबाट अधिकृतहरू सम्मिलित टोली ... को घरमा गएको ।
११. अनुगमन गर्दा ...को घरमा निजका परिवारका सबै सदस्यहरू, निजका तर्फबाट

एक जना बाहिरी व्यक्ति (...), राष्ट्रिय महिला आयोगका सदस्य श्री मोहना अन्सारी, उजुरीकर्ताका तर्फबाट २ जना दाइहरू र ... का बाबुको उपस्थिति रहेको । दुवै पक्षका सबै सदस्यहरूले एकअर्काप्रति आरोप प्रत्यारोप लगाइरहेको, घरको मूल ढोकामा २ ओटा त्रिफकेसहरू फालिएको अवस्थामा रहेको पाइयो ।

१२. स्थितिलाई शान्त बनाउन र विवादका विषयहरूमा सौहार्दपूर्ण तरिकाले वार्ता गर्न दुवै पक्षलाई आग्रह गरिएको । दुवै पक्षहरूले मर्यादामा आँच आउने प्रकारका शब्दावलीहरू प्रयोग गरेकोले संयमित भै मर्यादा विरुद्धहुने गरी नबोल्न आग्रह गरी क्रमशः आफ्ना कुराहरू राख्न अनुरोध गरिएको ।

१३. दुवै पक्षले एकअर्का विरुद्ध झुठा बोल्ने गरेको भन्ने साभ्ना आरोप लगाएको, माइती पक्षले आन्तरिक मामिलामा हस्तक्षेप गर्ने गरेको, ... ले सानातिना कुराहरूलाई ठूलो बनाएर निउँ खोज्ने गरेको, पारिवारिक अनुशासन उल्लङ्घन गर्ने गरेको समेतका आरोपहरू आरोपित पक्षले अनुगमन टोली समक्ष माइती पक्षलाई लगाएको र आरोपित पक्षले माया नगरेको, बाहिरी व्यक्तिलाई बोलाई आन्तरिक मामिलामा हस्तक्षेप हुँदै आएकोमा त्यसलाई वास्ता नगरेको, सानातिना विषय वस्तुहरूलाई भगडाको विषय वस्तु बनाएको, माइती पक्षलाई अनावश्यक रूपमा गाली गलौज गर्ने गरेको, ... लाई मानसिक यातना हुने गरी गाली गलौज गरेको भन्ने

समेतका आरोपहरू आरोपित पक्षलाई लगाएको अनुगमन टोलीले प्रत्यक्ष रूपमा सुनेको ।

१४. दुवै पक्षहरूका सबै सदस्यहरू एकै स्थानमा राखी छलफल गर्न असम्भव देखिएकोले दुवै पक्षमध्ये ..... र ... लाई छुट्टाछुट्टै राखी छलफल गरिएको, बाँकी सदस्यहरूलाई छलफलमा सहभागी नगराइएको । दुवै पक्षको सहमतिमा आन्तरिक छलफल र सुरक्षाका लागि उपयुक्त वातावरण तयार गर्ने मौका प्रदान गर्नका लागि उक्त दिन ... लाई माइतीमा गई बस्न सुझाव दिइएको ।

१५. आरोपित र पीडित भनिएका पक्ष तथा परिवारका सदस्यहरू तनावपूर्ण अवस्थामा रहेको देखियो । दुवै पक्षलाई २०६८/१९/२९ मा राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगमा उपस्थित हुने, त्यसपछि राष्ट्रिय महिला आयोगमा उपस्थित हुने सल्लाह दिइएको ।

१६. मिति २०६८/१९/२९ मा ... र ... लाई राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगमा उपस्थित हुन आग्रह गरिएकोमा दुवै जना आयोगमा उपस्थित भएको र मेलमिलापका लागि पहल गरिएको । सो क्रममा अवलम्बन गर्नुपर्ने मुख्य कार्यविधि र प्रक्रियाहरू अवलम्बन गरिएको । दुवै पक्षलाई सम्बन्ध सुधारका लागि अपनाउन आवश्यक व्यवहार, पालना गर्नुपर्ने आचरण र अन्य सम्भावित उपायहरूको बारेमा सुझाव दिइएको ।

१७. बुहारी... लाई गर्भ परीक्षण (pregnancy test) नगरी घरभित्र नलाने भन्ने ...का बाबुको भनाइ रहेको । ... आरोपित पक्षले Pregnancy test गर्नका लागि प्रस्ताव

गरेकोले प्रस्तुत विषय राज्य पक्ष संलग्न नरही व्यक्ति व्यक्ति विचको विवाद भएको र महिला माथिको हिंसा प्रमाणित हुनेविषय भएकोले महिला विरुद्ध हुने सबै किसिमका भेदभाव उन्मूलन गर्ने महासन्धि, १९७९ को विरुद्धको कार्य हुने भएको हुँदा यस्तो व्यवहारले मेलमिलाप पद्धतिमै असर पुग्ने भनी आयोगबाट राय प्रदान गरियो । ... ।

१८. सोही दिन साँझ ५ बजेसम्मको परामर्शपछि सम्बन्धित पक्षहरूको माग बमोजिम ७ दिनको समयवधि दिई २०६८।११।२८ मा दुवै पक्ष आयोगमा आउने समझदारी भएको, माइती या घरमा बस्ने विषयमा दुवै पक्षविच छलफल भई घरमै गएकोमा ...का बाबुले मोबाइल नम्बर ... बाट साँझ ५:३९ बजे फोन सम्पर्क गरी Pregnancy test नगराई घरभित्र नलैजाने र आयोगको तर्फबाट रोहवरमा बसी Pregnancy test गराउने व्यवस्था हुनु पर्यो भन्ने माग भएकोमा उक्त विषयमा ... जवरजस्ती यस्तो कार्य गरिए महिला हिंसाजन्य कार्य हुने भनी जानकारी गराइएको ।

१९. केही समय पश्चात् पुनः उल्लिखित नम्बरबाटै फोन सम्पर्क गरी ... लाई माइतीमै बस्ने सल्लाह दिन अनुरोध गरिएकोमा ... को कानुनी अधिकार उल्लङ्घन नगर्न सुभाव प्रदान गरियो । तर परिवारका सदस्यहरूविच सल्लाह भई माइतीमा बस्न गएमा आयोगलाई अमान्य नहुने भन्ने सम्बन्धित अधिकृतको सुभाव रहेको ।

२०. राष्ट्रिय महिला आयोगको सदस्य श्री मोहना अन्सारीलाई पनि ...का पिताले फोन गरी

Pregnancy test गराउनुपर्ने र उक्त परीक्षणका समयमा रोहवरमा बसिदिनका लागि आग्रह गरेको भन्ने बुझिएको । २०६८।११।२२ मा ...ले फोन मार्फत ...लाई आफ्नो परिवार बसेको घरको तल्लो तलामा रहेको छिमेकीको फल्याटमा सुत्न पठाएको, सासूले खाना बनाउन नदिएको, खानपिनको कार्य घरमै गरेको, Pregnancy test गर्न आफू तयार भएको र पति ...लाई test गराउन जाऊँ भनी भनेकोमा वास्ता नगरेको भन्ने जानकारी गराएको । तत्पश्चात्...लाई फोन सम्पर्क गरी सम्बन्ध सुधारका बारेमा र राष्ट्रिय महिला आयोगमा जाने वा नजाने योजनाका बारेमा जानकारी माग गरिएको । ...लाई आफ्नै घरमा राखेको र राष्ट्रिय महिला आयोगका सदस्य श्री मोहना अन्सारीको व्यस्तताका कारण महिला आयोगमा नजाने योजना रहेको भन्ने जानकारी प्राप्त गरिएको ।

२१. Pregnancy test का सम्बन्धमा ... ले स्वैच्छिक रूपमा सहमति दिएको बुझिएकोले यो विवादलाई टुङ्ग्याउन सुभाव दिइएकोमा test गराउने नगराउने सम्बन्धमा परिवारभित्र छलफल भै रहेको भन्ने समेतको जानकारी प्राप्त गरिएको ।

२२. आयोगबाट मिति २०७०।३।१२, च.नं. १२८३ मार्फत राष्ट्रिय महिला आयोगलाई प्रेषित पत्र मिसिल संलग्न देखियो । उक्त पत्रमा सम्बन्ध सुधारका लागि साथै यातनाजन्य काम कारवाहीबाट मुक्त भई बाँच्ने वातावरणको सिर्जना गर्न आवश्यक पहल गरीपाऊँ भन्ने मुख्य माग दाबी सहित राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगमा उजुरी दर्ता भएको

थियो । उक्त उजुरीलाई तत्कालै तहाँ राष्ट्रिय महिला आयोगमा समेत पठाइएको र समय समयमा दुवै आयोगबिच समन्वय भई समस्या समाधानमा तदारुकता देखाइएको ब्यहोरा स्मरण गराइन्छ ।

२३. हाल उक्त उजुरी उपर अनुसन्धान गरी राष्ट्रिय महिला आयोगले दुवै पक्षबिच आवश्यक सम्झौता गराएको भन्ने अनौपचारिक रूपमा बुझिन आयो । राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगमा दर्ता भएको उक्त उजुरी उपर अन्तिम निर्णयका लागि मिति २०७०।३।१३ मा आयोग समक्ष पेस गरिने भएको र तहाँ कार्यालयमा दुवै पक्षबिच भएको सम्झौता पत्रको आवश्यकता भएकोले उक्त सम्झौता पत्र शीघ्र सञ्चार माध्यमबाट राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगमा पठाइदिनु भन्ने समेतको ब्यहोरा उल्लेख भएको पाइयो ।

२४. उल्लिखित निकायबाट राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगलाई सम्बोधन गरी मिति २०७०।३।१३, च.नं. ११४१ मार्फत प्रेषित पत्रसाथ संलग्न गरिएको ... र ... भनिने ... बिचको सम्झौता पत्र समेत प्राप्त भयो । उक्त सम्झौता पत्रमा लिनुदिनुपर्ने सामानहरू फिर्ता लिनेदिने कार्य, रु.६५०,०००।-(रु. छ लाख पचास हजार) केटा पक्षले केटी पक्षलाई क्षतिपूर्ति दिनुपर्ने र सम्बन्ध विच्छेद गर्न दुवै पक्ष मन्जुर भएको उल्लेख भएको पाइयो ।

२५. उजुरीकर्ताले घरेलु हिंसाजन्य कार्य भएको र उक्त कार्यको रोकथाम गरी ... र ... बिच असल सम्बन्ध स्थापित गराउन सहयोग गरीपाऊँ भन्ने उजुरीकर्ताको मुख्य

माग रहेको देखिन्छ । भुठा कुरा बोल्ने र घर परिवारका सदस्यहरू उपर दुर्व्यवहार गर्ने भएकोले यो सम्बन्ध टिकाउ नहुने र यातनाजन्य कुनै कार्य नगरेको भन्ने आरोपित पक्षको भनाइ रहेको देखिन्छ ।

२६. उजुरी साथ संलग्न भएको निवेदनमा खुलाइएका तथ्यहरू, विवादित पक्षहरूबाट प्राप्त भएका जानकारी, राष्ट्रिय महिला आयोगसँग गरिएको छलफल, CMC सँग गरिएको छलफल, विवादित पक्षहरूलाई मेल मिलापका लागि बोलाइएकोमा सो समयमा गरिएको गहन छलफलबाट ... ले सम्बन्ध विच्छेद नभई आपसी मेलमिलापका लागि पहल गरिनु पर्ने भन्ने इच्छा व्यक्त गरेको पाइयो । निजले सामाजिक परम्परा अनुसार विवाह गरेकोले सम्बन्ध विच्छेद पछिको अवस्थाले परिवारमा गम्भीर असर पर्ने भनाइ राखेको र श्रीमानसँग माया, सद्भाव, विश्वास मात्र खोजेको भन्ने भनाइ राखेकोले समेत श्रीमान र परिवारका अन्य सदस्यहरूलाई दुःख दिने नियतले राष्ट्रिय निकायहरूमा सम्बन्ध सुधारको लागि निवेदन वा उजुरी दिएको भन्ने नदेखिने । परिवारका सदस्यहरूले यथोचित सहयोग, सद्भाव प्रकट गर्दा परिवारभित्र हुने ससाना विवादहरूको स्वतः समाधान हुने नै हुन्छ । ... ले उठाएका सवालहरू परिवारको अधिकार अन्तर्गत पर्ने सवालहरू देखिने । ... ले दुर्व्यवहार गरेको भनी आरोपित पक्षहरूले उठाएका सवालहरू पुष्टि हुने आधारहरू नदेखिने ।

२७. राती निन्द्रामा चिच्याएर कराउने, आफूलाई नै पिट्ने, सासूलाई मारेर मात्र

म मर्छु भन्ने, अँध्यारोमा चिच्याएर भागेर आउने, बारम्बार रुने भएकोले निजलाई मानसिक परीक्षण गर्नुपर्ने भन्ने समेत ...को भनाइ रहेको देखियो । यस्ता राती निन्द्रामा चिच्याएर कराउने, आफूलाई नै पिट्ने, सासूलाई मारेर मात्र म मर्छु भन्ने, अँध्यारोमा चिच्याएर भागेर आउने, बारम्बार रुने ... सङ्केतहरूले मानसिक रूपमा तनाव भैरहेको तथ्यहरूलाई सङ्केत गर्दछन् । कुनै जटिल कारण परिस्थिति सिर्जना नभईकन कुनै व्यक्ति मानसिक रूपमा तनावग्रस्त हुँदैनन् । घरका सदस्यहरूबाटै यस्तो कार्य हुनु घरेलु हिंसा (कसुर र सजाय) ऐन, २०६६ बमोजिम घरेलु हिंसा हुने । उल्लिखित सङ्केतहरूले मानसिक रूपमा तनाव भैरहेको तथ्यहरूलाई सङ्केत गर्दछन् । कुनै जटिल कारण परिस्थिति सिर्जना नभईकन कुनै व्यक्ति मानसिक रूपमा तनावग्रस्त हुँदैनन् । घरका सदस्यहरूबाटै यस्तो कार्य भएको बुझिन्छ । घरेलु हिंसा (कसुर र सजाय) ऐन, २०६६ ले यस्तो कार्यलाई घरेलु हिंसा भनी परिभाषित गरेको पाइन्छ ।

२८. रोग नलाग्नु मात्र स्वस्थ हुनु होइन, पूर्ण रूपमा शारीरिक, मानसिक र सामाजिक रूपमा स्वस्थ रहन सक्ने अवस्थाको सिर्जना गरे मात्र स्वास्थ्यको अधिकार संरक्षित हुन्छ, भनी ESCR General comment^८मा

^८ CESCR General comment 14 E/C.12/2000/4 :- The right to health is closely related to and dependent upon the realization of other human rights as contained in the International Bill of Rights including the rights to food housing work education:-human dignity life non-discrimination equality the prohibition against torture privacy access to information and the freedoms of association assembly and movement. These and other rights and freedoms address integral components of the right to health. In drafting article 12 of the Covenant the Third Committee of the United Nations General Assembly did not adopt the definition of health contained in the preamble

उल्लेख भएको पाइन्छ । सामाजिक परम्परा अनुसार पनि संरक्षकको हैसियतले ... लगायत निजको परिवारले ... लाई उपचार गर्ने प्रयत्न र प्रतिबद्धता गर्नुपर्नेमा अन्यथा विचार प्रकट गरेकोलाई स्वभाविक भन्न नमिल्ने ।

२९. आरोपित पक्षका परिवारहरूले गर्भ परीक्षण (Pregnancy test) गराउने भनी राखेको प्रस्ताव मानव अधिकार र कानूनको दृष्टिले महिलामाथि गरिएको यौनजन्य हिंसा हो भनी मान्न सकिने देखियो । कुनै महिला घरमा तनाव भै माइतीको संरक्षणमा केही समय बसेको समयमा आफ्नै घरको सदस्यको चरित्र खराब भएको भनी लगाएको आरोप पुष्टि हुने कुनै आधार र प्रमाणहरू पाइँदैन । चरित्रको विषय नैतिकता, परम्परासँग गाँसिएको र यस सम्बन्धमा कानुनी प्रावधानहरू भएको पाइँदैन । तर पनि मुलुकी ऐन, २०२० को लोग्नेस्वास्तीको महलको दफा १ अनुसार पति वा पत्निले परस्त्री वा परपुरुषसँग करणी गरेमा सम्बन्ध विच्छेद हुन सक्ने प्रावधान रहेको पाइन्छ । यस बाहेक चरित्र जाँच गर्ने कुनै कानूनहरू

to the Constitution of WHO which conceptualizes health as "a state of complete physical mental and social well-being and not merely the absence of disease or infirmity". However the reference in article 12.1 of the Covenant to "the highest attainable standard of physical and mental health" is not confined to the right to health care. On the contrary the drafting history and the express wording of article 12.2 acknowledge that the right to health embraces a wide range of socio-economic factors that promote conditions in which people can lead a healthy life and extends to the underlying determinants of health such as food and nutrition housing access to safe and potable water and adequate sanitation safe and healthy working conditions and a healthy environment. With a view to assisting States parties' implementation of the Covenant and the fulfilment of their reporting obligations this General Comment focuses on the normative content of article 12 (Part I) States parties' obligations (Part II) violations (Part III) and implementation at the national level (Part IV) while the obligations of actors other than States parties are addressed in Part V. The General Comment is based on the Committee's experience in examining States parties' reports over many years.

भएको पाइँदैन । गर्भ परीक्षण गर्नुपर्ने भन्ने आरोपित पक्षको भनाइले लोग्ने बाहेकको पुरुषसँग शारीरिक सम्बन्ध कायम गरेको छु भनी आशङ्का गरेकोमा उक्त आशङ्कालाई प्रमाणित गर्ने आधारहरू आरोपित पक्षले पेस नगरेको ।

३०. ... स्वयं राजी भईकन पनि २०६८।११।२२ मा गर्भ परीक्षण (Pregnancy test) गराउनका लागि निजको पति समक्ष आग्रह गर्दा कुनै वास्ता नगरिएबाट पनि आरोपित पक्षका सदस्यहरूले ... लाई नियतवस मानसिक यातना दिएको बुझिने । यसै सन्दर्भमा अन्नपूर्ण राणाको गुप्ताङ्ग जाँच गराउनको लागि जिल्ला अदालत, काठमाडौं र पुनरावेदन अदालत, पाटनले दिएको आदेशका विरुद्ध सर्वोच्च अदालतले यो विषय व्यक्तिगत स्वतन्त्रता र गोपनीयताको विषयवस्तु भएकोले सुरु अदालतहरूको आदेश बदर गरिदिएको फैसलालाई यस उजुरीको (Pregnancy test) लागि सन्दर्भ विषयवस्तुको रूपमा लिन सकिने देखिन्छ । सम्मानित अदालतको यस निर्णयले कुनै व्यक्तिको शरीर र चरित्रलाई व्यक्तिगत गोपनीयताको विषय वस्तु हो भनी निर्णय गरेकोले यस उजुरीका पीडित भनिएकी ... को गर्भ परीक्षण गराउनुपर्ने भन्ने प्रस्ताव निजको गोपनीयताको विषय वस्तु र बारम्बार मानसिक रूपमा अनुचित दवाव दिनु महिलामाथिको हिंसा हो भन्ने तथ्यमा विवाद नरहने ।

३१. मेलमिलापका लागि तयार रहेको भन्ने तर ... को रुने बानी, भुठ्ठा बोल्ने बानी कदापि

नहट्ने भन्ने ...को भनाइ रहेको तथापि सम्बन्ध सुधारको प्रयास थालनी भैरहेको समयमा कुनै व्यक्तिको भविष्यमा हुन सक्ने आचरणलाई अनुमानको भरमा ठोकुवा गर्नु सम्बन्ध सुधार गर्ने पक्षमा नरहेको बुझिने ।

३२. दाइजोको रूपमा आएका सामानहरूलाई फिर्ता गर्नुपर्ने वा बिक्री गर्नुपर्ने जस्ता प्रस्तावहरू...ले राखेकोले पनि निज मानसिक रूपमा मेलमिलापको लागि तयार नरहेको जस्तो बुझिने । ... सँगको विवादकै कारण ... को पेटमा गडबडी हुन गई उपचारको लागि भारत गएको भन्ने ...को तर्फबाट फोन गर्ने व्यक्तिले दिएको जानकारीलाई पुष्टि गर्ने आधारहरू समेत नरहेको । निजलाई नेपालमा उपचार हुनै नसक्ने गरी पेटको रोग लागेको भनी नेपालका चिकित्सकले सिफारिस गरेको र भारतमा गई उपचार गरेको भनी प्रमाणित हुन सक्ने चिकित्सकीय अभिलेखहरू समेत आरोपित पक्षले पेस नगरेको अवस्थामा यसलाई आधारहीन लाञ्छना लगाएको रूपमा बुझिने ।

३३. ... नाम गरेकी महिलासँग ...को सम्बन्ध रहेको विषयको उठान हुनु, ... र ... छुट्टाछुट्टै सुत्ने गरेकोले यौनको विषय वस्तु समेतले सम्बन्धमा सुधार आउन नसकेको बुझिने । तथापि यस विषय वस्तुको परीक्षण गर्ने विशेषज्ञताको अभावका कारण सम्बन्धित यौन मनोवैज्ञानिक वा फ्यामिली थेरापिस्टबाटै परीक्षण हुनु उचित हुने । यस्तै, ... नामकी महिलाले समेत मेलमिलापमा नकारात्मक भूमिका निर्वाह गरेको हुन सक्ने देखिन्छ । पारिवारिक निरन्तरता र सुमधुर

सम्बन्धका लागि श्रीमान् श्रीमती बिचमा यौन सम्बन्ध हुनु अत्यन्त स्वाभाविक र आवश्यक समेत हुन्छ । पीडित भनिएकी व्यक्ति ... र ... बिच विगत लामो समयदेखि शारीरिक सम्बन्ध नभएको भन्ने निजहरूबाटै बुझियो । यस विषयवस्तुमा विचार गर्दा जबरजस्ती यौन सम्बन्ध राख्ने पर्ने भन्ने नभए तापनि श्रीमान् श्रीमतीको बिचमा असल सम्बन्ध कायम राख्न अत्यावश्यक हुन्छ । श्रीमान् श्रीमती बिचमा यौन सम्बन्ध कायम नरहेमा के कस्तो सजाय वा कारवाही हुने वा कुनै दायित्व एकअर्काले व्यहोर्नुपर्ने कि नपर्ने भन्ने सम्बन्धमा नेपालमा कुनै प्रस्ट कानून वा नियमहरू रहेको नपाइए पनि फ्रान्सको नागरिक एवम् दण्ड संहितामा दम्पति बिच कानूनतः यौन सम्पर्क हुनु आवश्यक रहेको र दुवैले एकअर्काको चाहनाको सम्मान गर्नुपर्ने उल्लेख भएको देखिन्छ । ९

३४. मानव अधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्र, १९४८ को धारा १ मा सबै व्यक्तिहरू जन्मजात स्वतन्त्र हुन्, ती सबैको समान प्रतिष्ठा र अधिकार छ, भन्ने उल्लेख भएको, धारा २ मा सबै अधिकार र स्वतन्त्रताहरू विना भेदभाव सबैले समान रूपमा उपभोग गर्न पाउने कुरा उल्लेख भएको, धारा ५ मा कुनै व्यक्तिलाई पनि शारीरिक यातना दिइने छैन, क्रूर, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार गरिने छैन, धारा १२ मा कुनै पनि व्यक्तिको गोपनीयता, परिवार, घर वा पत्र

व्यवहारमा मनोमानी हस्तक्षेप गरिने छैन र कसैको सम्मान तथा प्रतिष्ठामा हस्तक्षेप गरिने छैन र त्यस्तो हस्तक्षेप वा प्रहारको विरुद्ध प्रत्येक व्यक्तिलाई कानुनी संरक्षणको अधिकार हुनेछ, भन्ने उल्लेख भएको, धारा १७ मा कसैलाई पनि मनोमानी ढङ्गले सम्पत्तिबाट वञ्चित गरिने छैन भन्ने उल्लेख, धारा १९ मा प्रत्येक व्यक्तिलाई विचार, स्वतन्त्रता र अभिव्यक्तिको अधिकार हुनेछ भन्ने उल्लेख भएको पाइन्छ । यस्तै धारा २३ मा प्रत्येक व्यक्तिलाई काम गर्ने, स्वेच्छाले रोजगारी रोज्ने र काम गर्नको लागि उचित र अनुकूल परिस्थिति प्राप्त गर्ने र बेकारीबाट सुरक्षा पाउने अधिकार रहेको उल्लेख भएको, धारा २९ मा व्यक्तिको समाजप्रतिको कर्तव्यका बारेमा उल्लेख भएको पाइन्छ ।

३५. ... ले उल्लिखित घोषणापत्रका प्रावधानहरूमा उल्लेख भएका अधिकारहरू निर्वाध रूपमा उपभोग गर्न नपाएको अवस्था देखियो भने ... को परिवारका एक सदस्यबाट पनि ... को परिवारप्रति अपमानजनक कार्य भएको अनुगमनका क्रममा देखिएको । तथापि यस कारणको उत्पत्ति स्वयं ... को परिवारको व्यवहारबाट तत्कालीन अवस्थामा आवेश प्रेरित अवस्थामा भएको हो भनी अनुमान लगाउन सकिने अवस्था देखिने ।

३६. महिला विरुद्ध हुने सबै किसिमका भेदभाव उन्मूलन गर्ने महासन्धि महिलाको मानव अधिकार संरक्षण गर्ने प्रमुख महासन्धि हो । महिला विरुद्ध हुने भेदभाव उन्मूलन गर्नु एवम् महिला र पुरुषबिच समानता

९. कान्तिपुर साप्ताहिक, २०६८ आश्विन ६ गते प्रकाशित एक समाचारमा उल्लेख भएको छ ।

कायम गर्नु सन्धिको मुख्य उद्देश्य रहेको पाइन्छ । उक्त सन्धिको धारा १ अनुसार महिला विरुद्धको भेदभाव भन्नाले राजनीतिक, आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, नागरिक वा अन्य कुनै पनि विषयमा वैवाहिक स्थिति जे जस्तो रहेको भए तापनि लैङ्गिकताको आधारमा कुनै पनि भेदभाव, बहिष्कार वा प्रतिबन्धलाई जनाएको पाइन्छ । उक्त सन्धिको धारा ६ मा यौन शोषण विरुद्धको अधिकार, धारा ११ मा रोजगारीको अधिकार, धारा १२ मा स्वास्थ्य सम्बन्धी अधिकार, धारा १३ मा आर्थिक तथा पारिवारिक लाभको अधिकार, धारा १६ मा विवाह तथा परिवारको अधिकारका बारेमा उल्लेख गरिएको पाइन्छ । यस उजुरीमा उजुरीकर्ताको दावी अनुसार जागिर खान अनुमति नदिने, पति पत्नीबिच शारीरिक सम्बन्ध नहुने भन्ने समेत उल्लेख भएको पाइन्छ । दुवै पक्षलाई आयोगमा उपस्थित गराई सूचना लिँदा उक्त कार्यहरू आंशिक रूपमा सत्य हुन सक्ने समेत देखिने ।

३७. महिला अधिकार र लैङ्गिक समानता कायम गर्न नेपालले महिला विरुद्ध हुने सबै किसिमका भेदभाव उन्मूलन सम्बन्धी महासन्धि (CEDAW), बेइजिङ घोषणापत्र तथा सोको पुनरावलोकन दस्तावेज लगायत अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार सम्बन्धी अन्य दस्तावेजहरूलागु गर्न प्रतिबद्धता व्यक्त गरेको समेत पाइन्छ ।

३८. वर्तमान सन्दर्भमा महिला विरुद्धको हिंसा जुनसुकै स्थलमा भए पनि त्यसलाई मानव अधिकारको मुद्दाको रूपमा स्विकार्न थालिएको पाइन्छ । कैयौं देशहरूका

सरकारले कानून, नीतिमा परिमार्जन समेत गरेको पाइन्छ । महिला विरुद्ध हुने सबै प्रकारका हिंसाहरू सबै नागरिकहरू, विशेष गरी महिलाहरूले समानता प्राप्त गर्ने अवसरको बाधक तत्त्व हो । महिला विरुद्धको हिंसाजन्य कामकारवाहीहरूलाई मापन गर्ने र पहिचान गर्ने तौरतरिकाहरू, सूचकांकहरूको राम्रो विकास नहुनुले महिला हिंसा रोक्न समस्या परिरहेको सन्दर्भ पनि उत्तिकै महत्त्वपूर्ण रहेको छ । यसर्थ महिलामाथि सासू, ससुरा, पति र घरका अन्य सदस्यहरूले हिंसाजन्य काम कारवाहीहरूको रोकथाम प्रभावकारी रूपमा हुन सकिरहेको छैन । दाइजोका विषयवस्तुहरू, यौन सम्बन्धी विषयवस्तुहरू लगायतका विषयहरूले महिलाहरू पीडित भैरहेका छन् । यस्ता कुराहरूलाई बेइजिङ+५ मा पनि उठाइएको पाइने ।

३९. घरेलु हिंसा (कसुर र सजाय) ऐन, २०६६ ले आर्थिक अधिकारलाई संरक्षित गरेको पाइन्छ । कुनै व्यवसाय, पेसा, रोजगार गर्न पाउने अधिकार आर्थिक अधिकार अन्तर्गत पर्दछ र यस्तो व्यवसाय, पेसा वा रोजगार गर्न नदिनु स्वतः आर्थिक हिंसा अन्तर्गत पर्दछ । ... तथा निजका परिवारका सदस्यहरूले ... ले रोजेको पेसा, व्यवसाय गर्न स्वीकृति नदिनुले निज उपर आर्थिक हिंसा भएको बुझियो ।

४०. मानव अधिकार सम्बन्धी युरोपियन महासन्धिको धारा ८ मा निजी जीवनसँग सम्बन्धित अधिकारहरूलाई सम्मान र सुनिश्चित गरिएको पाइन्छ । मानव अधिकार

सम्बन्धी युरोपियन अदालतले गोपनीयताको अधिकार सुनिश्चित गर्नको लागि बृहत् विधिशास्त्रीय अध्ययन गर्ने संरचनाको निर्माण गरेको पाइन्छ । युरोपेली सङ्घले सन् १९९५ मा Directive 95/46/EC on the protection of personal data मार्फत व्यक्तिगत गोपनीयता सम्बन्धी अधिकारको संरक्षणका लागि सबै सदस्य राष्ट्रहरूले आवश्यक कानुनी संयन्त्र निर्माण गरी नागरिकहरूलाई प्रत्याभूति गर्नुपर्ने उल्लेख गरिएको पाइन्छ । यस्तो निर्देशनात्मक आदेशको कार्यान्वयन बेलायत, फ्रान्स लगायतका मुलुकहरूमा भइरहेको अध्ययनबाट देखिन्छ । गोपनीयता सम्बन्धी अधिकारको संरक्षणको लागि अमेरिका, क्यानडा र अस्ट्रेलिया लगायतका मुलुकहरूमा आवश्यक कानुनी संयन्त्रको निर्माण भएको पाइन्छ । नेपालको सन्दर्भमा नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ मा गोपनीयताको अधिकारको उल्लेख गरिएको छ । परिवारका सदस्यहरूबिच सम्बन्ध राम्रो हुन नसकी माइत गई बसेको व्यक्तिलाई गर्भ परीक्षण गराउनुपर्ने भन्ने मागलाई प्रचलित संविधान एवम् कानून बमोजिम उचित भन्न मिल्ने देखिँदैन । संविधानमा प्रावधान गरिएका यस्तो अधिकारको विस्तृत व्याख्या गर्नेगरी वा यस्तो अधिकारको उपभोग गर्न, अधिकार उल्लङ्घन भएमा हुने कारबाहीको सम्बन्धमा ऐन, नियमहरूको अभाव रहेको देखियो । यसतर्फ सरकारले आवश्यक कारबाहीअगाडि बढाउनु पर्ने समेत देखिन्छ भनी प्रतिवेदनको विश्लेषण खण्डमा उल्लेख भएका कुराहरू नै निर्णयका लागि आधारभूत

पक्षहरू रहेको देखियो ।

४१. यस विषयमा राष्ट्रिय महिला आयोगको मुख्य क्षेत्राधिकार रहेको र उक्त आयोगमा समेत उजुरी दर्ता भई आवश्यक काम कारबाहीहरू हुँदै गरेकोमा आयोगको पहलमा २०७० साल वैशाख २ गते सर्त सहितको मिलापत्र सम्पन्न भएको देखियो ।
४२. यसमा निर्णयतर्फ विचार गर्दा ललितपुर जिल्ला ललितपुर उपमहानगरपालिका वडा नं. ... वस्ने ... सँग ...को १८ डिसेम्बर २००९ मा मागी विवाह भई उल्लिखित ठेगानामा सगोलमै बस्दै आएकोमा दाइजो नल्याएको भनी यातना दिने गरेकाले श्रीमान् श्रीमती बिचको सम्बन्ध सुमधुर बनाउन र यातनामुक्त भई बाँच्ने बातावरणको सिर्जना गर्न आवश्यक पहल गरी पाऊँ भनी मिति २०६८।१।१९ गते आयोगमा उजुरी दर्ता हुन आएको देखियो । यसमा आयोगबाट कारबाही हुँदा निजहरू बिच सम्बन्ध विच्छेद गर्नुपूर्व मेलमिलाप गर्न सकिने लगायतका अन्य विकल्पहरू प्रयोग गर्न सुझाव दिइएको । आयोगबाट मेलमिलापका लागि परामर्श दिइएकोमा सो अनुरूप विवादका पक्षहरूले मेलमिलाप गर्ने खालको आचरण प्रकट नगरेको । जबरजस्ती गराइएको सम्बन्धले पीडित देखिएका पक्षलाई अरू मानसिक तनाव हुन सक्ने, अप्रिय परिस्थिति सिर्जना हुन सक्ने देखिएकोले निजहरू बिचमा असल सम्बन्ध सुधार हुन नसक्ने देखि उजुरकर्तालाई राष्ट्रिय महिला आयोग, स्थानीय प्रहरी र जिल्ला प्रशासन कार्यालय, ललितपुर र अदालतमा निवेदन

दिनका लागि सुझाव दिइएको । यस विषयमा राष्ट्रिय महिला आयोगमा मिति २०७०।१।२ गते दुवै पक्षले मिलापत्र गरी सकेकोले उजुरीमा थप कारबाही गरिरहनु परेन । अतः प्रस्तुत उजुरीको लगत कट्टा गरी तामेलीमा राखिदिनु ।

तयार गर्ने : जीवन न्यौपाने, मानव अधिकार अधिकृत

..... —
सदस्य सदस्य सदस्य स द र य
अध्यक्ष

इति संवत् २०७० साल असार १३ गते रोज ५
शुभम् ...।

श्री राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको

ठहर

माननीय अध्यक्ष केदारनाथ उपाध्याय
माननीय सदस्य रामनगिना सिंह
माननीय सदस्य गौरी प्रधान
माननीय सदस्य डा. लीला पाठक
माननीय सदस्य डा. के.वि. रोकाया

संवत् २०६२ सालको उजुरी नं : ३०५७
के.का.।

विषय : सुरक्षाकर्मीद्वारा बेपत्ता तथा हत्या ।

व्यक्तिलाई गैरकानुनी रूपमा नियन्त्रणमा लिई हत्या गरी घटनालाई लुकाउन खोज्ने सुरक्षाकर्मीको नियतले मानव अधिकार उल्लङ्घनको गम्भीर अवस्था देखाउने । यस कार्यबाट राष्ट्रिय कानूनबाहेक नागरिक तथा राजनैतिक अधिकारसम्बन्धी अनुबन्ध १५६६ को धारा ६ ले प्रत्येक व्यक्तिको जीवनको अर्न्तनिहित अधिकार हुने र कानूनद्वारा यस्तो अधिकारको रक्षा गरिने तथा स्वेच्छाचारी किसिमले कसैको पनि जीवन हरण नगरिने भन्ने व्यवस्था र जेनेभा महासन्धिहरू १५४५ का साभ्ना धारा ३ को समेत उल्लङ्घन हुने । (प्रकरण नं. १९)

१. काभ्रेपलान्चोक जिल्ला फूलवारी गाविस वडा नं. ८ बस्ने हरिप्रसाद बोलखेलाई २०६०।९।१२ गते काभ्रेपलान्चोक जिल्लाको

बनेपाबाट सुरक्षाकर्मीद्वारा पक्राउ गरी बेपत्ता पारेकाले निजको अवस्था सार्वजनिक गरिदिनका लागि...को निवेदन २०६२।४।१९ समेतमा, सोही विषयमा ...को निवेदन २०६३।३।४ मा र नेपाल मानव अधिकार सङ्गठनले पठाएको निवेदन २०६३।३।१९ मा र पीडितका ... को निवेदन २०६३।३।१० मा प्राप्त हुन आएको देखियो ।

२. आयोगमा उजुरी प्राप्त भएपछि २०६२।४।३ गते श्री रक्षा मन्त्रालय र श्री गृह मन्त्रालयमा पत्राचार गरी सोको बोधार्थ एवम् कार्यार्थ नेपाली सेना मानव अधिकार इकाइ एवम् प्रहरी प्रधान कार्यालय मानव अधिकार इकाइमा पठाइएकोमा उक्त पत्रको जवाफमा गृह मन्त्रालयले निज हरिप्रसाद बोलखे आतङ्ककारी तथा विध्वंसात्मक कार्य (नियन्त्रण र सजाय) अध्यादेशअर्न्तगत नजरबन्दमा रहेकोमा २०६०।१।८ मा छाडिएको र निज मासिक रूपमा जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा हाजिर हुँदै आएकोमा २०६०।९।२४ मा हाजिर हुनुपर्नेमा हाजिर हुन नआएको भन्ने जिल्ला प्रशासन कार्यालय काभ्रेपलान्चोकको २०६१।६।६ को पत्रबाट जानकारी प्राप्त भन्ने राज्यद्वारा बेपत्ता पारिएका भनिएका व्यक्तिहरूको बारेमा छानबिन गरी यर्थाथ स्थिति पत्ता लगाई प्रतिवेदन प्रस्तुत गर्न गठित समितिले २०६१।६।२५ मा प्रस्तुत गरेको प्रतिवेदनमा उल्लेख भएको तथा निजलाई २०६०।९।१२ मा प्रहरीद्वारा पक्राउ गरिएको अभिलेखबाट देखिन नआएको भन्ने व्यहोरा उल्लेख गरेको रहेछ । यस सम्बन्धमा नेपाली सेनाले पठाएको पत्रमा निज हरिप्रसाद बोलखे

- २०६१।६।२६ बाट पक्राउ परेको वा अन्य कुनै घटनामा परेको सम्बन्धमा नेपाली सेनालाई कुनै जानकारी प्राप्त नभएको भन्ने उल्लेख भएको रहेछ ।
३. यस सम्बन्धमा आयोगको अनुसन्धान टोलीले २०६३।३।१३ गते स्थलगत अनुगमन गर्दा निजलाई सुरक्षाकर्मीले पक्राउ गरी काभ्रेपलान्चोक जिल्लाको विभिन्न स्थानमा घुमाउन लगेको र यस क्रममा २०६०।१।१४ मा जिल्लाको चलाल गणेशस्थान १ मा ल्याई मारी जङ्गलमा शव गाडेको भन्ने जानकारी प्राप्त हुन आएको आधारमा उक्त स्थानमा गई खोजी गर्दा जङ्गलको विचमा एउटा शव गाडेको अवस्थामा फेला परेको भन्ने अनुसन्धान टोलीको प्रतिवेदन रहेछ ।
४. आयोगको २०६३।३।१८ को निर्णय अनुसार फरेन्सिक विशेषज्ञ सहितको टोलीले २०६३।३।२० गतेदेखि २०६३।३।२१ गतेसम्म घटना स्थलको अवलोकन गर्ने, शव उत्खनन गरी अनुसन्धान गर्ने, घटनास्थलको अवस्था, शवको अवस्था समेतको मुचुल्का गर्ने, घटनाका जानकार व्यक्तिहरू सँग कागज गराउने र घटनाका बारेमा स्थानीय प्रशासन सँग जानकारी लिने तथा अनुसन्धानका बारेमा जानकारी गराउने कार्य समेत गरी अनुसन्धान भएको र उत्खनन गरिएको शव परीक्षण कार्य समाप्त भई २०६३।५।२८ मा उक्त शव त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षण अस्पताल महाराजगन्जबाट बुझिलिई पीडितका आफन्तलाई बुझाइएकोमा मृतक परिवारले मृतकले मान्दै आएको धर्म संस्कृति बमोजिम जिल्लाको फूलबारी गाविस वडा नं. ८ मा सोही दिन शवको अन्तिम संस्कार गरेका भन्ने प्रतिवेदन रहेछ ।
५. त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षण अस्पताल फरेन्सिक मेडिसिन विभाग महाराजगन्जले दिएको अटोप्सी रिपोर्टमा मृतकको मृत्युको कारण Gunfire injury to Pelvis भन्ने उल्लेख भएको रहेछ । उक्त विभागले दिएको Report of Atopsy मा पीडित भनी आशङ्का गरिएका व्यक्तिका ... तथा राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगबाट दिइएको History/exhumation findings तथा Autopsy findings का आधारमा प्राप्त मृत शरीर फूलबारी गाविस वडा नं. ८ बस्ने वर्ष ३५ का हरिप्रसाद बोलखेको भएको र मृत शरीरमा फेला परेका दुईवटा परिचयपत्रहरूले समेत मृतक व्यक्ति हरिप्रसाद बोलखे नै भएको प्रमाणित भएको भन्ने उल्लेख भएको रहेछ ।
६. शव परीक्षणका क्रममा फेला परेका गोलीका खोका र छर्छरी केन्द्रीय प्रहरी वैज्ञानिक प्रयोगशाला ब्यालेस्टिक डिपार्टमेन्टमा परीक्षणका लागि पठाउँदा उक्त कार्यालयबाट २०६३।५।५ मा आयोगमा पठाइएको रिपोर्टमा उक्त खोका र छर्छरीहरूमा SG (grain) size lead pellets of 12 bore shotgun cartridge and a wad (plastic cup) of bore shotgun cartridge भएको उल्लेख भएको रहेछ ।
७. ...जिल्ला.....नगरपालिका बस्ने...ले आयोगको अनुसन्धान टोली समक्ष दिएको बयानमा आफूलाई सुरक्षाकर्मीले २०६० साल कार्तिक महिनामा पक्राउ गरी पनौती ब्यारेकमा राखेकोमा हरिप्रसाद

बोलखेलाई सेनाको ड्रेस लगाएर ल्याएको र सोही दिनदेखि आफूसमेत निज हरिप्रसाद बोलखे र ... का ... लाई सैनिक पोसाक लगाई काभ्रेपलान्चोक जिल्लाको खोपासी, कामीडाँडा, फलामेटार, ढुङ्खर्क आदि ठाँउहरूमा घुमाउन लगेको, यसरी चार पाँच दिनसम्म घुमाएर अन्तिम रात ढुङ्खर्कमा रहेको तिनतले नयाँ घरमा सुताइएको, भोलिपल्ट बिहान हिँड्दा आफूहरूमध्ये तिनै जनालाई छुट्याएर हिँडाइएको, ढुङ्खर्कको ओरालोमा आएपछि गोली चलेको सुनेको, सुरक्षाकर्मीले खोपासीसम्म गोली चलाउँदै आएका, ... लाई पनौतीमा ल्याएर छाडिदिएको तर हरिप्रसाद बोलखेसँग भेट नभएको, सुरक्षाकर्मीलाई सोध्दा छाडेको भनेको, सुरक्षाकर्मीले आपसमा कुरा गरेको सुन्दा एक जनालाई उतै छाडेर आइयो भनेको सुनिएको । व्यारेकमा ल्याए पछि मलाई बोलखेलाई खाना खुवाउन जान्छस् भने मैले जान्छु भनँ, तिमीहरू भगडा गछौँ जानु पर्दैन भने; मलाई मारियो भन्ने लाग्यो भन्ने व्यहोरा उल्लेख गरेको रहेछ ।

८. ... जिल्ला ..... बस्ने वर्ष ... को ... ले आयोगको अनुसन्धान टोलीसमक्ष गरेको कागजमा २०६० फागुन ४ गते बिहान ६:३० बजेतिर म घर लिप्टै थिएँ; ढ्याड-ढ्याड गरेको आवाज आयो; पछि धारामा गएको वेलामा घर अगाडिको बाटामा एकैथरीको हरियो ड्रेस लगाएका सुरक्षाकर्मीहरू तलतिर भर्दै थिए । उनीहरू आफ्नो बाटो गए । त्यस घटनामा के कसो भयो थाहा भएन भन्ने व्यहोरा उल्लेख गरेको रहेछ ।

९. यसैगरी ... जिल्ला ... बस्ने ... ले आयोगको अनुसन्धान टोली समक्ष गरेको कागजमा घटना भएको दिन म मुख धुन घरबाट बाहिर थिएँ; गाँउमा सुरक्षाकर्मी आएको कुरा सुनेँ, केही माथि आएपछि ड्रेसमा हतियार सहितका सुरक्षाकर्मीहरू बाटामा देखेँ । सङ्ख्या पचास-साठीभन्दा माथि थियो । उनीहरू माथि मूल खोलाबाट गणेशस्थान तर्फ जाँदै थिए । ढल्योढल्यो भनेको सुनियो; फायरिङ रोकिएपछि उनीहरू माओवादी भेटियो भने खबर गर्नु; बिहानै यसरी पुरपार गरेर हिँडनुपर्छ भन्दै गणेश स्थानतर्फ गए । त्यस घटनामा एक व्यक्तिको मृत्यु भएको र सल्लाको फेद भन्ने जङ्गलमा शव गाडिएको भन्ने कुरा गाँउमा चलेको थियो भन्ने व्यहोरा उल्लेख गरेको रहेछ ।

१०. ... जिल्ला ..... बस्ने वर्ष ... को ... ले आयोगको अनुसन्धान टोलीसमक्ष लेखाइदिएको कागजमा घटना भएको दिन बिहान ६ बजेतिर लड्कु र ढुङ्खर्कतिरबाट सत्तरी-असी जनाको सङ्ख्यामा ड्रेस लगाएका हतियारसहितका सुरक्षाकर्मीहरू पार्थली भन्ज्याङमा आएका रहेछन् । म ... जान घरबाट त्यहाँ आएको थिएँ । सुरक्षाकर्मीहरू सरासर गणेश स्थानतर्फ गए; म बसमा ... तर्फ जाँदा ... खड्गीचौरमा पुगेपछि गोली चलेको आवाज आयो; बसमा चढेका हामीहरूले माओवादी मारिए भन्ने आशङ्का गर्थ्यौँ; गाडी रोक्यौँ । पाँच मिनेटपछि गाडी अगाडि बढाई चलाल गणेशस्थान १ स्थित ... को घरनजिक पुग्दा सुरक्षाकर्मीले गाडी रोकेर चेक गरे; गाडी छोडेपछि म ... गएँ;

मूलखोलास्थित सल्लाको फेद भन्ने स्थानमा बाटाको माथि महिलाको सल देखिएको थियो; त्यहाँ बाहिरको मान्छे मारियो भन्ने सुनियो भन्ने व्यहोरा उल्लेख गरेको रहेछ ।

११. ... जिल्ला ..... बस्ने ... ले आयोगको अनुसन्धान टोली समक्ष बयान गरी निजलाई पनौतीस्थित सेनाको गोरखनाथ गुल्मले तारिखमा राखेको कारण २०६० साल माघ महिनाको अन्तिम साता तारिखका लागि बिहानै जान लागेको थिएँ । सेनाले घरमै आएर बेलुका आउनु भने; म बेलुका ५ बजेतिर गएँ; ६ बजेतिर त्यहीं खाना खान दिए; त्यहाँ ... थुनामा नै थिए; अर्का एक व्यक्ति पनि थिए; कुनै बन्दी रहेछन् भन्ने सोचें; उनलाई मैले चिनेको थिइनँ; बेलुका ८ बजेतिर म, ... र ती नयाँ बन्दीलाई सेनाले मिसनमा लगे; हामी तिन जनालाई सेनाको ड्रेस लगाएर आर्मीको भोला बोकाएर लगियो ।

१२. बिहान ४ बजेतिर कामीडाँडा पुगेपछि ती व्यक्तिसहित सुरक्षाकर्मीले दिउँसो सम्म चौरमा त्यहीं राखे । दिउँसो हरि बोलखे भनी बोलाएको सुनेपछि नाम थाहा भयो । कामीडाँडाका शिक्षकहरूलाई सुरक्षाकर्मीले पक्राउ गरी पछि छाडे । त्यहीं एक स्थानीय ४२ वर्ष जतिकी ... महिलालाई कुटपिट पनि भयो । तिनै महिलाको घरमा खाना खाएर माथि महाभारतको लेकको टुप्पोमा बास बसियो । कामीडाँडामा माओवादीले बम पड्काए; माओवादी भागेपछि माओवादीले ल्याएको बम भनी हामी तिन जनाको बिचमा ल्याई लेफ्टिनेन्टले फालिदिए तर बम पड्किएन । पछि ... लाई जबरजस्ती बम पड्काउन लगाए; हामीलाई

काभ्रेपलान्चोक जिल्लाको फलामेटार लगियो; बिहानको खाना त्यहीं खायौँ र तालढुङ्गा स्कूल अगाडिको घरमा बास बस्यौँ; भोलिपल्ट बाटोमा माओवादीले बनाएका गेट भत्काउँदै लगे । वाग्मतीको किनारामा तिन जनाले चामल बोकेर ल्याउँदै रहेछन्; सुरक्षाकर्मीले माओवादीलाई ल्याएको चामल भनी खोसेर खाए; चामल बोक्नेलाई कुटेर छाडिदिए । त्यहाँबाट माझीगाँउ भन्ने स्थानमा लगियो ।

१३. त्यहाँ लेफ्टिनेन्ट र प्रहरीले ... खाए । त्यसपछि मिल्ने लगियो । त्यहाँ स्थानीय केटीहरूलाई नराम्रो व्यवहार गरियो । सिपाहीहरूले ... खाएका थिए । राति मिल्ने स्कूलमा राखियो । राति २ बजेतिर हिँडाएर बिहान एउटा घरमा ढोका खोल्न लगाए । माओवादी को को आउँछन् भनी सोधपुछ गरे । हामीलाई च्याम्राडबेंसी भन्ने स्थानमा पुर्याइयो । त्यहाँबाट बेलुका ५ बजेतिर हिँडेर राति ११ बजे ढुङ्खक भन्ने स्थानमा पुगियो । त्यहाँ बाटोमा छेउमा रहेको बोर्डिङ स्कूलमा बास बसियो । बिहान ३:३० बजेतिर उठाएर ५ बजे पार्थली पुर्याइयो । हामीलाई सल्लाघारीबाट तलतिर लगियो; तल ... को घरमा ल्याएर ... र मलाई राखियो । माथि जङ्गलतिर गोली चलेको आवाज आयो । धेरै राउन्ड गोली चलेको सुनियो । जङ्गल पुरै सेनाले घेरेका थिए, हरिप्रसाद ढुङ्खकदेखि नै हामीसँग थिएनन्; सेनाले गोली खोपासीसम्म चलाएका थिए; लेफ्टिनेन्टले गोली चलाउने आदेश दिएका थिए । सल्लाको फेद भन्ने स्थानमा ... को घरमा आएर लेफ्टिनेन्टले लसुन साँधेर ... खाए । त्यो घटना बिहान

७ बजेतिर भएको थियो; बिहान १० बजेतिर भीमसेन स्थानमा ल्याएर मलाई सेनाको ड्रेस खोल्न लगाएर बेलुका आउनु भनी छोडिदिए । बेलुका ५ बजेतिर गोरखनाथ गणमा गएर तारिख लिएर घर आएँ । मैले हरि प्रसादलाई पहिले चिनेको थिइनँ; सँगै मिसनमा हिँडाएपछि चिनेको हो ।

१४. मिल्चे स्कूलमा पुर्याएपछि लेफ्टिनेन्ट बाबुराम थापाले के काम गर्नुहुन्छ भनी सोध्दा निजले क्रिस्चियनको प्रचार गर्छु; तलब ७ हजार छ; आइएसम्म पढेको छु भनेका थिए । माओवादीमा किन लागेको भन्दा माओवादीले दबाव दिएकाले एक-दुईवटा सङ्गठन गरेको भन्ने । कसरी पक्राउ परेको भन्दा शत्रुहरूले पक्राउ गर्न लगाए भने । त्यहाँ ऊसँग हामीले पनि कुरा गर्ने अवसर पायौँ । उसले गाँउकै आफन्त मान्छेले पक्रायो; पहिले पनि उसैले पक्राएको र जग्गाको विवाद छ भनेको थियो । ढुङ्खर्कमा बास बस्दासम्म हामीसँगै थियौँ तर त्यसपछि हाम्रो भेट भएन । पछि गोरखनाथ ब्यारेकमा तारिखमा जाँदा सुरक्षाकर्मीले हरिप्रसाद भेट्न नजाने ? भेट्न जाने भए लगिदिन्छु भन्थे । मलाई लेफ्टिनेन्टले नै यस्तो कुरा गरेका हुन् भन्ने समेत ब्यहोरा उल्लेख गरेको रहेछ ।

१५. सेनाको शत्रुमर्दन गुल्म बाह्रबिसे सिन्धुपाल्चोकमा कार्यरत लेफ्टिनेन्टसँग आयोगको अनुसन्धान टोलीले घटनाका बारेमा जानकारी माग गर्दा २०६० साल माघ महिनाको अन्तिम सातादेखि फागुनको पहिलो हप्तामा तत्कालीन शाही नेपाली सेनाका पैतिस जना र प्रहरीका पाँच जनाको संयुक्त सुरक्षाफौजको गस्ती टोली

६ दिन काभ्रेपलान्चोक जिल्लाका विभिन्न गाविसहरूमा गएको, त्यस संयुक्त फौजको नेतृत्व आफूले गरेको, प्रहरीतर्फको नेतृत्व सई मानबहादुर गुरुडले गरेको, यस क्रममा थुनामा रहेका ... र काभ्रेपलान्चोकका ... लाई माओवादी चिनाउन मिसनमा सँगै लिएको, यस क्रममा कामीडाँडा भन्ने स्थानमा माओवादीसँग भिडन्त भए पनि क्षति नभएको, दुई जनालाई पक्राउ गरी छाडिएको, कामीडाँडा बाहेक अन्य कतै पनि भिडन्त नभएको, सुरक्षाफौजको टोली कामीडाँडा, डाँडापानी, फलामेटार, तालढुगा, मिल्चे, खजुरी, नारायणस्थान, ढुङ्खर्क हुँदै पनौती आएको, अन्तिम रात ढुङ्खर्कमा बसेको, कामी डाँडाबाहेक कतै भिडन्त नभएको र गोली पनि नचलाएको र हरि प्रसाद बोलखेलाई पक्राउ गरेको वा निजको मृत्यु भएको सम्बन्धमा आफूलाई जानकारी नभएको भन्ने उल्लेख गरेको रहेछ ।

१६. प्रहरी हवलदार खड्गराज लामासँग आयोगको टोलीले घटनाका सम्बन्धमा जानकारी माग गर्दा घटना भएको समयमा आफू जिल्ला प्रहरी कार्यालय काभ्रेपलान्चोकमा कार्यरत रहेको र ड्युटी घुमुवाको रूपमा रहेको, प्रहरी नायब उपरीक्षक केशरीराज घिमिरे रहेका र मेजर कृष्णध्वज थापा रहेका, आफूलाई हरिप्रसाद बोलखेलाई पक्राउ गरेको आरोप लगाई पत्रपत्रिकामा नाम छापिएको रहेछ; हरिप्रसाद बोलखेको ...ले बोलखेलाई निकाल्न सहयोग गर्नु पर्यो भनी अनुरोध गरेकी तर मैले काम गर्न नसकेकोले गर्दा ... ले आफूलाई आरोप लगाएकी, पक्राउ गर्दा र बुभाउँदा पुर्जी हुन्थ्यो; त्यो नभएकाले पनि पक्राउ गरेको होइन भन्ने पुष्टि हुन्छ; घटना

भएको समयमा ड्युटी भएकाले बनेपामा गएको हो; घटनामा म संलग्न छैन भन्ने उल्लेख गरेको रहेछ ।

१७. आयोगबाट शवोत्खनन गर्नु भन्दा पहिला लिइएको एन्टिमोर्टम डाटा तथा शवोत्खनन प्रतिवेदन र पोस्टमार्टम प्रतिवेदन समेतका आधारमा काभ्रेपलान्चोक जिल्ला चलाल गणेशस्थान गाविस १ बाट २०६३ पौष २१ गते उत्खनन गरिएको शव काभ्रेपलान्चोक जिल्ला फूलवारी गाविस ८ बस्ने हरिप्रसाद बोलखेको नै भएको पुष्टि हुन आएको छ । ... समेतले दिएको किटानी उजुरी, अनुसन्धानको क्रममा बुझिएका घटनाका प्रत्यक्षदर्शी एवम् जानकार व्यक्तिहरूको भनाइ तथा आरोपित व्यक्तिहरूको भनाइ समेतको आधारमा निज हरिप्रसाद बोलखेलाई २०६० पौष १२ गते सादा पोसाकका सुरक्षाकर्मीद्वारा पक्राउ गरी नेपाली सेनाको शत्रुमर्दन गुल्म धुलिखेलमा कसैसँग पनि भेटघाट एवम् सम्पर्क गर्न नदिई गैरकानुनी रूपमा बेपत्ताको अवस्थामा थुनामा राखिएको र २०६० साल माघ महिनाको अन्तिम साता काभ्रेपलान्चोक जिल्लाको पनौतीमा रहेको सैनिक ब्यारेकमा लगेको र त्यहाँबाट २०६१ साल माघ महिनाको अन्तिम सातादेखि फागुन महिनाको पहिलो सातासम्म खटिएको नेपाली सेना र नेपाल प्रहरी सम्मिलत सुरक्षाकर्मीको टोली निज हरिप्रसाद बोलखे, ... समेत ३ जना गैर सैनिक व्यक्तिहरूलाई समेत लिई काभ्रेपलान्चोक जिल्लाको कामीडाँडा, डाँडापानी, फलामेटार, तालढुङ्गा, मिल्चे, खजुरी, च्याम्पाडबेसी, नारायणस्थान, ढुङ्खर्क लगायतका दुर्गम गाँउहरूमा ६ दिनसम्म घुमाउन लगेको र २०६०

फागुन ४ गते काभ्रेपलान्चोक जिल्लाको चलाल गणेशस्थान गाविस १ सल्लाको फेद भन्ने स्थानको जङ्गलको विचमा निज हरिप्रसाद बोलखेलाई मारेर खाल्डो खनी पुरेर व्यक्तिको मृत्यु भएको अवस्थामा गर्नुपर्ने कानुनी प्रक्रियासमेत पुरा नगरेको तथा सुरक्षा निकायको कुनै पनि रेकर्डमा घटना उल्लेख नगरी ढाकछोप गरेको तथा व्यक्तिको अवस्था बेपत्ता बनाएको देखिन आयो । उक्त घटनामा व्यक्तिलाई गैरकानुनी रूपमा पक्राउ गर्ने कार्यमा प्रहरी हवलदार खड्गराज लामा, व्यक्तिलाई गैरकानुनी रूपमा बेपत्ताको अवस्थामा थुनामा राख्ने नेपाली सेनाको शत्रुमर्दन गुल्म धुलिखेलका प्रमुखको रूपमा कार्यरत मेजर कृष्णध्वज थापा र गैरसैनिक व्यक्तिलाई सैनिक मिसनमा लिई घुमाउन लगी मार्नेसम्मको कार्य गर्ने सुरक्षाकर्मीको टोलीको नेतृत्व गर्ने तत्कालीन समयमा नेपाली सेनाको पनौतीस्थित गोरखनाथ गुल्ममा कार्यरत क्याप्टेन बाबुराम थापासमेत जिम्मेवार रहेको देखिन आयो । निजहरूले पदीय दायित्वअनुसार कानुन बमोजिम आफूलाई तोकिएको जिम्मेवारी पुरा गरी नागरिकको जिउज्यान सुरक्षित गर्नुपर्नेमा सो नगरी मानव अधिकार उल्लङ्घन कार्यमा संलग्न रहेको देखिन्छ ।

१८. उल्लिखित समेत आफ्नो नियन्त्रणमा लिएका व्यक्तिलाई मार्न निर्देशन दिने तथा त्यसको कार्यान्वयन गर्ने र घटनालाई ढाकछोप गरी व्यक्तिको अवस्था बेपत्ता बनाउने कार्यमा संलग्न थप सुरक्षाकर्मीको पहिचान गरी व्यक्तिगत जवाफदेहिताको आधारमा

कानून बमोजिम कारवाही गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

१९. नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा १२(१) को कानून बमोजिम बाहेक कुनै पनि व्यक्तिको वैयक्तिक स्वतन्त्रता अपहरण नगरिने व्यवस्था रहेको तथा अन्तरिम संविधान २०६३ को धारा १२ मा पनि सोअनुरूपको व्यवस्था भइरहेको देखिन्छ । यस घटनामा सुरक्षाकर्मीद्वारा नागरिक अधिकार ऐन २०१२ को दफा १२ मा उल्लिखित कानून बमोजिम बाहेक कुनै पनि व्यक्तिको ज्यान वा वैयक्तिक स्वतन्त्रता नहरिने व्यवस्थाको पनि उल्लङ्घन भएको देखिन्छ । व्यक्तिलाई गैरकानुनी रूपमा नियन्त्रणमा लिई हत्या गरी घटनालाई लुकाउन खोज्ने सुरक्षाकर्मीको नियतले मानव अधिकार उल्लङ्घनको गम्भीर अवस्था देखाएको छ । यस कार्यबाट माथि उल्लिखित राष्ट्रिय कानून बाहेक नागरिक तथा राजनैतिक अधिकार सम्बन्धी अनुबन्ध १९६६ को धारा ६ ले प्रत्येक व्यक्तिको जीवनको अर्न्तनिहित अधिकार हुने र कानूनद्वारा यस्तो अधिकारको रक्षा गरिने तथा स्वेच्छाचारी किसिमले कसैको पनि जीवन हरण नगरिने भन्ने व्यवस्थाको साथै जेनेभा महासन्धिहरू १९४९ का साभ्ना धारा ३ को समेत उल्लङ्घन भएको छ ।

२०. अतः काभ्रेपलान्चोक जिल्ला फूलवारी गाविस ८ बस्ने वर्ष ३६ का हरिप्रसाद बोलखेलाई २०६०।९।१२ मा सुरक्षाकर्मीबाट पक्राउ गरी सुरक्षाकर्मीको मिसनमा सँगै घुमाई हिँडाएको भन्ने प्रत्यक्षदर्शीहरू समेतको भनाइबाट समेत पुष्टि भई सुरक्षाकर्मीको कब्जामा रहेकै अवस्थामा निजको मृत्यु भएको देखिँदा उक्त घटनामा संलग्न सुरक्षा

निकायका प्रहरीहवलदार खड्गराज लामा, नेपाली सेनाका तत्कालीन मेजर कृष्णध्वज थापा र तत्कालीन क्यापटेन बाबुराम थापा समेतका व्यक्तिहरूलाई फौजदारी अभियोगमा कानून बमोजिम कारवाही गर्न नेपाल सरकारलाई लेखी पठाउने निर्णय गरियो । साथै राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग (उजुरी, कारवाही तथा क्षतिपूर्ति निर्धारण) नियमावली २०५७ को नियम १७ बमोजिम मृतकका आश्रित परिवारलाई रु.३,००,००० (अक्षरेपि तिन लाख रुपियाँ) क्षतिपूर्ति सिफारिस गर्न सकिने उल्लेख भए तापनि अन्य घटनामा परी मानव अधिकार उल्लङ्घन भई मृत्यु भएका व्यक्तिका आश्रित परिवारलाई नेपाल सरकारले उपलब्ध गराउँदै आइरहे सरहको रकम नै प्रस्तुत घटनाका पीडित परिवारले पाउनुपर्ने न्यायोचित र मानवोचित हुने हुनाले पीडितका आश्रित परिवारलाई सोही अनुसार क्षतिपूर्तिको रकम उपलब्ध गराउन नेपाल सरकारसमक्ष लेखी पठाउने ठहर्छ । यस निर्णयको जानकारी पीडित समेतलाई दिनु ।

तयारी गर्ने : वासुदेव बजगाई, मानव अधिकार अधिकृत

..... सदस्य
..... सदस्य
..... सदस्य
..... सदस्य
अध्यक्ष

इति संवत् २०६५ साल जेष्ठ २४ गते रोज ६ शुभम्...।

श्री राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको

निर्णय

माननीय अध्यक्ष श्री केदारनाथ उपाध्याय
माननीय सदस्य रामनगिना सिंह
माननीय सदस्य गौरी प्रधान

संवत् २०६६ सालको उजुरी नं. ट ६७/१४०८
क्षे.का., पोखरा ।

विषय : बाल दुर्व्यवहार ।

बालबालिका प्रति हुने गरेको दुर्व्यवहार, विद्यालयलाई दिएको धम्की लगायतका क्रियाकलापमा संलग्न दोषीलाई स्थानीय निकायले कारबाही गर्न सकेको छैन । ... पीडक, अभिभावक र विद्यालय बिच मेलमिलाप भएतापनि पुनः यस प्रकारका क्रियाकलाप दोहोरिन सक्ने भएकोले बाल अधिकारको हननकर्तालाई कानुन बमोजिमको कारबाही नगरिँदा दण्डहीनताले प्रश्रय पाउने । (प्रकरण नं. ६)

पीडक शिक्षक आफू अन्यायमा परेको सम्बन्धमा न्यायिक निकायमा नगई विद्यालय अशान्त बनाउने कार्यमा संलग्न रहेको हुँदा बाल अधिकारको हनन भएको देखिन्छ । (प्रकरण नं. ७)

लगायतका यौन दुर्व्यवहार गरेको कुरा विद्यार्थीहरूले मिति २०६६।३।१९ गते विद्यालय प्रशासनमा जानकारी गराएको र मिति २०६६।३।१० गते छात्रछात्राहरूका अभिभावकहरूबाट समेत निज शिक्षकमाथि कारबाहीको माग भई आएको र विद्यालय प्रशासनले समेत अभिभावक, शिक्षक र विद्यार्थीहरूको भेला गरी छलफल हुँदा निज शिक्षकले दुराचार र दुर्व्यवहार गरेको बुझिन आएकोले विद्यालय व्यवस्थापन समितिले निज शिक्षकलाई बरखास्त गरेको र यसै विद्यालयका अङ्ग्रेजी शिक्षक राजु शर्माले २०६६।३।१९ गते सम्पूर्ण शैक्षिक कार्यक्रम बन्द गराउने, दुराचार गरेका शिक्षक श्रीधर गिरीलाई पुनर्वाहाली गर्नुपर्ने, पीडित छात्रा विद्यार्थीहरूले उल्टै माफी माग्नुपर्ने जस्ता माग राखी आन्दोलन गर्ने कार्यक्रममा संलग्न रहेकोले विद्यार्थी, अभिभावकहरूको चर्को दबाव परेपछि विद्यालयले निज शिक्षक राजु शर्मालाई पनि सेवाबाट बरखास्त गरे पश्चात् विद्यालयमा धर्ना दिने जस्ता क्रियाकलाप गरी विद्यालयका छात्राहरूलाई घर घरमा गई निज शिक्षकले धम्क्याउने लगायत शैक्षिक वातावरण धमिल्याउने प्रयास गरेकोले विद्यालयमा सहजरूपमा पठन-पाठन गराउने विद्यार्थीहरूको मौलिक हकको प्रत्याभूति तथा आवश्यक सुरक्षाको लागि पहल गरिदिन भनी मिति २०६६।०४।२३ गते आयोगको क्षेत्रीय कार्यालय, पोखरामा उजुरी प्राप्त भई अनुसन्धान कारबाही अगाडि बढाएको देखिन्छ ।

१. कास्की जिल्ला, ...Academy... मा निमावि तहका शिक्षक श्रीधर गिरीले छात्राहरूमाथि आपत्तिजनक शब्दहरू प्रयोग गरी छात्राहरूको शारीरिक अङ्गहरूमा छुने

२. माथिको प्रकरणमा उल्लिखित घटना सम्बन्धमा आयोगको क्षेत्रीय कार्यालय,

पोखराबाट मिति २०६६।०।४।२५ मा जिल्ला प्रशासन कार्यालय, जिल्ला शिक्षा कार्यालय र जिल्ला बाल कल्याण समिति, पोखरालाई जानकारी उपलब्ध गराइदिने सम्बन्धी पत्र लेखी कारवाही अगाडि बढाएको देखिन्छ ।

३. जिल्ला बाल कल्याण समिति कास्कीको मिति २०६६।०।४।३० को पत्रानुसार “जिल्ला बा.क.स.का प्रतिनिधिहरूबाट मिति २०६६।०।४।१९ मा सो विद्यालयको स्थलगत अनुगमन गरी विद्यालय प्रशासन, अन्य शिक्षकहरू तथा पीडित भनिएका बालिकाहरूसँग सोधपुछ गरिएको । उक्त सोधपुछ कार्यबाट प्राप्त जानकारीका आधारमा बालिकाहरूमाथि गरिएको भनिएको दुर्व्यवहारका सम्बन्धमा स्पष्ट छानबिन तथा अधिकारको हनन सम्बन्धमा अनुगमन हुनुपर्ने ठहर भई बाल अधिकारको अनुगमन गरिदिनु हुनका लागि राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय कार्यालयमा मिति २०६६।०।४।२२ मा यस जि.बा.क.स.का तर्फबाट पत्र पठाइएको साथै विद्यालयमा अध्ययनको बाल मैत्री वातावरण निर्माणका लागि पहल गरि दिनको लागि अनुरोध गर्दै श्री जिल्ला शिक्षा कार्यालय कास्कीलाई मिति २०६६।०।४।२२ मा पत्राचार गरिएको” भन्ने ब्यहोराको जानकारी प्राप्त भएको । साथै जिल्ला शिक्षा कार्यालय, कास्कीको मिति २०६६।०।४।३२ को पत्रानुसार “निज शिक्षक श्रीधर गिरीलाई ... विद्यालय प्रशासनले सेवाबाट अवकाश गरी सकेको र सो कार्यसँग सम्बन्धित तथा शिक्षकहरूलाई सचेत समेत गराई सकिएको हाल उक्त विद्यालयको पठन पाठन कार्य नियमित

रूपमा सञ्चालन भइरहेको” जानकारी प्राप्त भएको मिसिल सलग्न रहेको देखिन्छ ।

४. मिति २०६६।०।५।०५ गते र मिति २०६६।०।५।१० गते यस कार्यालयबाट उक्त घटनाका सम्बन्धमा स्थलगत अनुगमन गरेको देखिन्छ । अनुगमनका क्रममा विद्यालयको मूल गेटमा ताला लगाएको, करिव ५०-६० जना अभिभावकहरू गेटमा उभिएर सोही विषयमा छलफल गरिरहेका, विद्यालय पछाडि पट्टिको पर्खालबाट विद्यालयभित्र अवलोकन गर्दा कक्षा कोठाहरूमा विद्यार्थीहरू पढिरहेका तर बाहिरको माहौलले उनीहरू अत्यन्त तनावमा रहेको, विद्यालयका प्रधानाध्यापकका अनुसार विहान वन्दकर्ताहरू त्यहाँबाट हिँडिसके पछि अभिभावक र विद्यालय प्रशासनले विद्यार्थीहरूलाई पर्खालबाट भित्र पसालेको स्थिति रहेको पाइयो भन्ने रहेको छ । यस्तै ... एकेडेमीका शिक्षक श्रीधर गिरीले मुख्य गरी छात्राहरूलाई दुर्व्यवहार गरेको र निजलाई विद्यालयबाट निष्कासित गराउँदा नेकपा (माओवादी)का भातृ सङ्गठन वाइसिएल लगायत नेकपा (माओवादी)का कार्यकर्ताहरू स्वयं स्कुलको गेटमा धर्ना बसी विद्यार्थीहरूको पढ्न, लेख्न पाउने अधिकारको हस्तक्षेप गरी विद्यार्थीको शान्तिपूर्ण रूपमा अध्ययन गर्न पाउने हक समेतमा आघात पर्न गएको, विद्यालयमा ताल्चा लगाइरहेको अवस्थामा अभिभावक र नेकपा (माओवादी) का कार्यकर्ताहरूबिच विद्यालय खोल्ने विषयमा भगडा भई हात हालाहाल गर्दा तथा “विद्यालयमा बम पड्काइदिन्छौं”

भनी विद्यालयमा सन्त्रास फैलाउँदा समेत प्रहरी प्रशासन मूकदर्शक भएकोले विद्यालय र विद्यार्थीको शान्तिसुरक्षा हुन नसकेकोले यस विवादलाई समाधान गर्न सहजकर्ताको भूमिका निर्वाह गर्ने र बालबालिकाको शिक्षाको अधिकारको संरक्षणका लागि यथाशीघ्र आवश्यक व्यवस्था मिलाउन नेपाल सरकारलाई सिफारिस गर्नुपर्ने देखिन्छ भन्ने अनुगमन टोलीको निष्कर्ष रहेको अनुगमन प्रतिवेदन मिसिलमा संलग्न रहेछ ।

५. "मिति २०६७/१०/११ गते ... स्कुलका प्रिन्सिपलसँग सम्पर्क गरी विद्यालयको हालको अवस्था बुझ्दा आरोपित शिक्षकलाई विद्यालयबाट कारवाही गरी निष्कासित गरिएको र विद्यालय, अभिभावक र आन्दोलनरत पक्ष (पीडक) बिच छलफल भई आपसी समझदारीमा विद्यालयको पठन पाठन सुरु भएको र हाल विद्यालयको वातावरण शान्त भएको साथै प्रिन्सिपल ... ले उजुरीका सम्बन्धमा थप कारवाही गरिरहन आवश्यक नपर्ने हाललाई टुङ्ग्याइदिनु भनी मौखिक सूचना दिएको मिसिल संलग्न देखिन्छ ।

६. आयोगको क्षेत्रीय कार्यालय, पोखराको अनुगमन प्रतिवेदन र मिसिल अध्ययनबाट... Accademy... का शिक्षक श्रीधर गिरीले विद्यालयका छात्राहरूलाई दुर्व्यवहार गरेको जानकारीमा आएको देखिन्छ र निज पीडक शिक्षकलाई विद्यालय प्रशासनबाट कारवाही भई शिक्षक पदबाट निष्कासित समेत गरेको देखिन्छ । निजलाई शिक्षक पदबाट बरखास्त गरेपछि निज पीडक र सोही विद्यालयका केही शिक्षक र शिक्षक सङ्घ सङ्गठनबाट

विद्यालयको निर्णय र छात्राहरूले शिक्षकलाई लगाएको आरोपको विरुद्ध विद्यालय बन्द गर्ने लगायत विद्यार्थीहरूलाई मानसिक डर, धम्की देखाउने कार्य गरेको देखिन्छ । आन्दोलनकर्ताहरूको यस प्रकारको कार्यले गर्दा विद्यालयका बालबालिकाहरूले शान्तपूर्वक शिक्षा आर्जन गर्न पाउने अधिकारको हनन भएको छ भने बालबालिका प्रति हुने दुर्व्यवहार, धम्की र डरत्रासले बालबालिकामा मानसिक असर परेको देखिन्छ । बालबालिका प्रति हुने गरेको दुर्व्यवहार, विद्यालयलाई दिएको धम्की लगायतका क्रियाकलापमा संलग्न दोषीलाई स्थानीय निकायले कारवाही गर्न सकेको छैन । ... पीडक, अभिभावक र विद्यालयबिच मेलमिलाप भएतापनि पुनः यस प्रकारका क्रियाकलाप दोहोरिन सक्ने भएकोले बाल अधिकारको हनन कर्तालाई कानून बमोजिमको कारवाही नगरिँदा दण्डहीनताले प्रश्रय पाउने र यसबाट पीडक पक्ष, अभिभावक र विद्यालय बिच मेलमिलाप भई विद्यालयको वातावरण शान्त बनाए तापनि पुनः यस प्रकारका क्रियाकलाप दोहोरिन सक्ने देखिन्छ ।

७. पीडक शिक्षक आफू अन्यायमा परेको सम्बन्धमा न्यायिक निकायमा नगई विद्यालय अशान्त बनाउने कार्यमा संलग्न रहेको हुँदा बाल अधिकारको हनन भएको देखिन्छ ।

यसरी कास्की ... एकेडेमी ... का कक्षा ... मा अध्ययनरत २० जना छात्राहरूलाई सो विद्यालयका शिक्षक श्रीधर गिरीबाट कक्षा कोठामा दुर्व्यवहार

गर्ने, संवेदनशील अङ्गहरू छुने तथा यातना दिने जस्ता कार्य हुँदै आएकोमा विद्यालय प्रशासनले निज शिक्षकलाई निष्कासन गरेकोमा केही अन्य शिक्षकबाट पीडित छात्राहरूलाई मानसिक यातना दिने गरेकाले घटनाको छानबिन गरी पाऊँ भनी मिति २०६६।४।२३ गते आयोगमा उजुरी दर्ता भएको देखियो । यसमा आयोगको अनुसन्धानबाट दोषी शिक्षक श्रीधर गिरीलाई प्रशासन सेवाबाट अवकाश दिई अन्य शिक्षकहरूलाई सचेत गराई सकिएको । हाल विद्यालयको पठनपाठन कार्य नियमित रूपमा सञ्चालन भैरहेको देखियो । तर, छात्राहरूलाई आपत्तिजनक शब्दहरू प्रयोग गरी छात्राहरूको शारीरिक अङ्गहरू छुने लगायतका यौन दुर्व्यवहार गर्ने गरेको शिक्षक श्रीधर गिरीको आचरणले गर्दा विद्यालयको वातावरण अशान्त हुन गएको देखियो । आपसी कुराकानीको आधारमा मिलापत्र भई समस्या समाधान भए पनि विद्यालय

मन्दिर जस्तो पवित्र ठाउँमा यस प्रकारको घटना गुरुजनबाट हुनु शोभनीय भएन । त्यसका लागि बालसंरक्षण नीति लागु गर्न मिति २०६७।१।११ गते आयोगबाट नीतिगत निर्णय गरी श्री प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, काठमाडौँलाई च.नं. ७५४ मिति २०६७।१।१४ गते सिफारिस गरिसकेकाले बालसंरक्षण नीति तत्काल लागु गर्न नेपाल सरकार शिक्षा मन्त्रालयलाई जानकारी गराउन नेपाल सरकारलाई सिफारिस गर्ने निर्णय गरियो ।

तयार गर्ने : यशोदा बज्जाड, मानव अधिकार अधिकृत

.....
सदस्य सदस्य सदस्य सदस्य अध्यक्ष

इति संवत् २०६८ साल आषाढ ३१ गते रोज ६ शुभम् ...।

केन्द्रीय कार्यालय

हरिहरभवन, ललितपुर
पो.ब.न. १९८२, काठमाडौं
इमेल nhrc@nhrcnepal.org
फोन ०१ ५०१००१५, १६, १७, १८
वेबसाइट www.nhrcnepal.org
फ्याक्स ०१ ५५४७९७३, ५५४७९७५
हटलाइन ५० १० ०००

क्षेत्रीय कार्यालयहरू

विराटनगर, बरगाछी चोक
फोन ०२१ ४६१९३१, ४६१०९३
फ्याक्स ०२१ ४६११००

जनकपुर, देवीचोक
फोन ०४१ ५२७८११, ५२७८१२
फ्याक्स ०४१ ५२७२२५०

पोखरा, जनप्रिय मार्ग
फोन ०६१ ४६२८११, ४६३८२२
फ्याक्स ०६१ ४६५०४२

नेपालगञ्ज, शान्तिनगर
फोन ०८१ ५२६७०७, ५२६७०८
फ्याक्स ०८१ ५२६७०६

धनगढी, उत्तर बेहेडी
फोन ०९१ ५२५६२१, ५२५६२२
फ्याक्स ०९१५२५६२३

उपक्षेत्रीय कार्यालयहरू

खोटाङ्ग, दिक्तेल, फोन ०३६ ४२०२८४
रूपन्देही, बुटवल, फोन ०७१ ५४६९११
जुम्ला, खलङ्गा, फोन ०८७ ५२०२२२

Selected Decisions of The National Human Rights Commission, Nepal

Part 1

Baisakh, 2073 B.S

Vol 1

The government should not make plea of “IF & BUTs” in executing the orders or directives issue by the National Human Rights Commission or to implement its opinion and recommendations made in regard to the protection of human rights.

(Supreme Court writ No 3081 year 2062. Date of order 2064/9/2/2)

National Human Rights Commission

Harihar bhawan, Lalitpur

Selected Decisions
of
The National Human Rights Commission, Nepal

Part 1

Baisakh, 2073 B.S

Vol. 1

The government should not make plea of “IF & BUTs” in executing the orders or directives issue by the National Human Rights Commission or to implement its opinion and recommendations made in regard to the protection of human rights.

(Supreme Court writ No 3081 year 2062. Date of order 2064/9/2/2)

Publisher:
National Human Rights Commission
Harihar Bhawan, Lalitpur

The Officials of the Commission

Hon'ble Anup Raj Sharma, Chairperson

Hon'ble Prakash Osti, Member

Hon'ble Sudip Pathak, Member

Hon'ble Mohana Ansari, Member

Hon'ble Govinda Sharma Poudyal, Member

Secretary

Bed Prasad Bhattarai, Secretary

Editing /Coordination

Shyam Babu Kafle
Human Rights Officer
Legal Affairs Division
National Human Rights Commission

Collection

Divye Kumar Jha
Human Rights Officer
Legal Affairs Division
National Human Rights Commission

Publication

National Human Rights Commission
Legal Affairs Division
Harihar Bhawan, Lalitpur

Translator

Bhim Prasad Ghimire

All rights reserved: National Human Rights Commission

This publication shall not be preserved by re-production and published without prior permission of this commission. Necessary parts can be confiscated for intellectual and educational purpose with the resource been mentioned.

Date of publication: 2073 Baisakh

Date of English publication: 2073 Kartik

Number of copies: 1000

Publication No. : NHRC HQ. 208

Printed by: Simon Printers & Traders, Anamnagar, Kathmandu

Phone No. : +977-1-5260030, 9851069520

Note: The book has been translated from original source of document in Nepali Language.

Acknowledgement

Constitution of Nepal, Article 249(1) states the duty of National Human Rights Commission shall be to respect, protect and promote Human Rights and to ensure its effective implementation. A same provision is mentioned in the preamble of National Human Rights Commission Act, 2068. Plenty of decisions are delivered by The Commission in respect to any complaints registered regarding Human Rights violation or in respect to an investigation, monitoring or research conducted by The Commission itself. Unfortunately, these decisions are not reachable to the concerned person, researchers, intellectual community, justice bodies and international community. As a result, feedbacks are unable to be collected on the decisions as well; judicial and quasi- judicial bodies are also unable to cite the decisions.

Supreme Court has already ordered by its verdict (Writ no. 3081 of 2062 BS on 2064/9/2/2) which states as "...Like as government has to follow the order and direction of the court, same as government has to follow the suggestion and direction issued by the commission for effective protection and implementation of Human Rights. Supreme Court has also ordered in the same verdict of same writ petition, which states as, "...for the protection of Human Rights, any order or direction issued by National Human Rights Commission or any given recommendation or suggestion shall be implemented by the government without **"if and buts"**".

In this context, to create an environment for the information and for the beneficiary of the concerned people and also as a resource for the judicial and quasi- judicial procedure, this first publication has been published as a compilation of the important decisions made by the commission as a Human Rights Precedent.

I believe that, this publication will be helpful to the judicial and quasi-judicial bodies and to the national and international organizations as well to the every concerned parties, in course to acknowledge the decision made by National Human Rights Commission and to implement it in their procedural activities.

Anup Raj Sharma
Chairperson

Content

<u>S.N.</u>	<u>Content</u>	<u>Page</u>
1.	Petition No. 4127, of the Year 2064 BS, Head office,	1
2.	Petition No: 3057 of the year 2061 BS	14
3.	Petition No: 3367/119/069 of the year 2062, Head Office	18
4.	Petition No: 4346/811/069 of the year, 2064 BS, Head Office	23
5.	Petition No: 206/99/069 of the year 2060 BS, Head Office	28
6.	Petition No: 894/177/069 of the year 2069 BS, Head Office	37
7.	Petition No: 502 of the year 2059 BS, Head Office.	44
8.	Petition No: 931 of the year 2068 BS, Head Office	53
9.	Petition No: 3057 of the Year, 2062 BS Head Office	64
10.	Petition No: 867/408 of the year 2066, Regional Office, Kaski	72

National Human Rights Commission Decisions

Hon'ble Chairperson Mr. Kedar Nath
Upadhyaya

Hon'ble Member Mrs. Ram Nagina
Singh

Hon'ble Member Gauri Pradhan

Petition No. 4127, of the Year 2064 BS,
Head office,

Subject matter of human rights violation: Abduction and First taken
hostage and later murder by Royal Nepali
Army.

- The act of state authorities to arrest any person and kill, then prepare documents that the death was occurred in confrontations and cause to disseminate news accordingly ipso facto unlawful. (Para 21)
- Following the arrest of any person, certain liabilities would be created in the part of security workers. Not only in Terrorists ordinance, but also in the current Nepal law and international human rights laws, it is a legal duty of the concerned security officials or institutions to present the detainee before the concerned judicial authority or body hearing the case within the prescribed time limit. The authority vested with right to arrest shall have no right to use lethal force. (Para 22)
- In circumstances where the lethal force is used by the law implement

authorities, international law necessitates for an effective, comprehensive, independent, prompt as well as transparent investigation. Moreover, as per the UN principle on the effective control and investigation of arbitrary killings, no actions taken by the government to maintain domestic political stability can be used to prove the rationality of such killings. (Para 25)

- The meaning of an effective investigation of the incident is to explore the real fact by going through the bottom of the case in a free and fair manner not being inducted with particular faith and without fear or threat or biases in full compliance of law and produce the same to judicial body. Since the truth here comes to reveal that the dead body recognizance which was necessary to be prepared by police was prepared in the direction of army and created by putting fabricated chain of events and the people in recognizance were made to sign using threat. All this portrays clear picture that the police was acted under the direct influence or pressure of the army, and, therefore, an effective investigation of the incident almost became impossible through the involvement of both actors. (Para 26)
- In relation to the application of international treaties and agreements to which Nepal is a

party, Section 9 of Nepal Treaty, Act, 2047 (1990) provides that if any Nepal law contradicts with International Treaties and Agreements the later will prevail to the extent of contradiction, and, thus the international treaties and agreements are given preference. Now therefore, the provisions laid in Geneva Conventions together with all international protocols to which Nepal is a party are equally binding for Nepal, hence, any action done or taken contrary to the norms and values spirits of those treaties and agreements will be unlawful. (Para 32)

□ Knowing fairly well the fact that the National Human Rights Commission is the one and only body to conduct inquiry and recommend about whether or not the human right is violated, it is absolutely an act of irresponsibility to give reply describing in the letter. The matter that the information concerning the deployed commander is highly sensitive and there is a trend to make such information available only to the limited agencies and concerned officials. (Para 44)

Deurali VDC, who was walking along the way free of arms killed by firing bullet after sustaining him inhumane torture, hence, the action against the guilty be initiated and the victim's family be repaired. It was reported in the commission through a complain letter, on 2064/2/6.

2. A letter dated 2064/12/14, with dispatch No 1632 sent by the commission to Defense Ministry, Home Ministry, Nepal Army and the Police Headquarter in reference to the above mentioned incident is found enclosed with the case-file, the letter was sought explanation about the content of the incident, time and circumstance of the occurrence of death. if any, and to send reply mentioning all the details as soon as possible. No reply is found received from any of the agencies corresponded as above.
  3. The case file also consists of a letter sent from the commission on 2066/8/19, through dispatch No. 887 to the District Administration Office, Kavrepalanchok, District Police Office Kavrepalanchok and a copy there of for an acknowledgement and action to Defense Ministry, Home Ministry and the police Headquarter, Naxal, Kathmandu. The letter has sought a detail information of the incident and any investigation made in that regard.
  4. Among the institutions stated above, a letter dated 2066/9/13, with dispatch
1. ANCP (Maoists) cadre Punya Prasad Gautam, resident of Pokhari Chauri VDC ward No. 3, district Kavrepalanchok is arrested by armed troops in 2060/2/25 from Birta

No. 1850 is received from the District Police Office, Kavrepalanchok states that there is no record with it about the incident. Since no information of the incident is collected from the relevant agencies the commission deputed a team to work for a period ranging from 2067/11/14 to 11/21 and the report of a team submitted after study is found enclosed in the case file. The essence of findings as mentioned in the report is as follows:

- When inquired Punya Prasad Gautam's co-workers and close comrades he is a resident of Pokharichauri VDC of Kavrepalanchok district. He was an active maoist worked at the time. Before his joining in NCP (Maoists) and passing underground life, he used to drive pushcart, tempo and taxi and was lived on it.
  - Punya Prasad Gautam, on 24th Jestha 2060, was taken shelter in a house situated in Gothapani VDC, and was arrived in Birta Deurali VDC on 25th of Jestha, in course of party affairs. He was accompanied also with a maoist cadre who was from ward No..., of...VDC. On 25th Jestha at least 300 army men, in uniform were heading to Deulali VDC via Gothpani VDC in patrol. According to eye-witness some of them went to a house near VDC to ask for a cauldron to boil chouchou (noodles) and four to buy noodles in nearby shop.
- Some soilders and the two Maoists workers including Punya Prasad encountered at the rear of a house of local residence. The Maoists ran away but Punya Prasad came under army control and get searched. In course of search, the army recovered some maoist documents and cash money from Punya Prasad and arrested him immediately. Army fired some round of bullets to fleeing Maoist cadre but failed. These were the statements recorded from the eye-witnessess.
- The army, after arrest of Punya Prasad kicked him with boots and gun mallet, tortured and made to wander around the village; force to eat dog's left over stuff. Punya Prasad prayed the army not to kill him rather keep in jail because his involvement in Maoists party was due to his poverty and inability to afford his wife and children. The army did not heard his plea but given torture continuously. Some of the armies were given order to kill him, some said he should be killed in long remorse. During night, he was shut up in a local school. The torture sustained to him was inhumane and terrifying. The affidavit of the eye-witnesses is recorded as above.
  - It was about six o'clock in the morning of 26th Jestha, 2060, the army was taken him towards Thanti Pipal tree located at ward

No.6, of Deurali VDC, was tied his both legs and dragged, fired bullet from 300 meters distance and killed. The army forced the passers by and local people to dig trench and crushed severely by boots on the corpse since the ditch was narrower than what was needed and urinated the corpse in the name of offering him last salute. This was stated in the affidavit of 3 eye-witnesses. Thereafter, the army prepared recognizance describing the fact that a Maoist cadre was killed in confrontation retaliated between a number of Maoists and army and made to sign them there forcefully. After one week of his assassination, Maoists cadres came and erected party flag over his grave and returned.

- After his demise his family received Rs 1,00,000 /- as compensation, his wife provided widow-allowance as per rules from the District Development Committee, Red Cross offered Rs. 1000 as financial assistance and invested those amount in rearing goats.
- Financial condition of the family of the demised is poor, nominal land for agriculture and no source of income. The essence part of the study-report is mentioned as such.
- In this case, the army arrests Punya Prasad Gautam on 24th Jestha, 2060 illegal assassins him by firing bullet after series of other severer

inhumanely treatment. Post-murder treatment also revealed brutish, the study team concludes in the findings part of the reports.

5. In the above mentioned incident it is mentioned int he suggestion and recommendation part of the study report that which of the units or barracks of then Royal Nepali Army or any others agency has had the army mobilized and which level (rank) of officer was there to head the mission correspond letters requiring to send all the details, indentify the guilty and initiate case in the civil court in accordance with law. The lawful heirs of the deceased be provided Rs 3 Lakh as compensation.
6. The file of the case is enclosed also with a letter sent from the commission to Defense Ministry, Nepali Army, Human Rights Directorate, office of the Prime Minister and the council of Ministers through dispatch No 1075, dated 2068/3/1 as suggested and contains the particular that which unit or barrack of Nepali Army or any other agency had mobilized the Army and what rank of officer has headed the mission? Within 15 (fifteen) days of receiving the particular thereof, the commission be informed of the matter and cooperate in the task of protecting human rights.
7. There is a letter enclosed in the case file bearing date and dispatch No. 2068/4/16, 101 respectively, sent to the office of Prime Minister

and council of Ministries, Defense Ministry and Nepali Army requesting to forward if any comment if any reserved in the findings of the investigation report because no reply of the letter mentioned in No.6 above is received within the time limit.

8. Among the institutions so far corresponded, a letter is found received from the Defense Ministry, dated 2068/4/8, dispatch No. 11. The letter, giving reference of Nepali Army, has mentioned the fact that the place where the army is stationed, the troop mobilization, army operation order and the information in regard to the commander deployed in briefing are the most sensitive information which can be made available only to the neediest agency and officials which is an established practice also of the advanced democratic countries of the world.
9. There are letters, dated 2068/4/23 and 2068/4/32 of Nepali Army, division commander, Human Rights Directorate enclosed in the file of the case which states the matter that there in no record in regards to the incident.
10. The officer concerned with the subject is found made his opinion and suggested the matter that since the Army is found involved in the violation of human rights, therefore, it is to identify the guilty soldier, prosecute him in criminal charge in civil court as provided in law and recommend the government of Nepal to allocate Rs 3 lakh as reparation to the legal heirs of the deceased.
11. On the basis of the letter received from the security agencies, investigation report, affidavit of the eye-witnesses and the opinion and suggestion made by the officer of relevant subject, it has been necessary to be analyzed whether or not the human rights of Punya Prasad Gautam, a maoist worker, has been violated.
12. While considering upon the fact, the following human rights issues are required to be analyzed:
  - Whether or not the army has inflicted physical torture to Punya Prasad Gautam?
  - Whether or not he was unlawfully murdered?
  - Whether or not the corpse is treated inhumanely?
  - What legal status the recognizance prepared by the army deserves?
13. It has been clear from the assertion made by the eye-witnesses inquired in course of investigation that at least 300 uniformed army men lashed with arms were heading towards Deurali VDC in patrol through Gothpani VDC on 25th Jestha, 2060.
14. While the said number of army men were moving in groups some military men and 2 Maoists workers including Punya Prasad met incidentally in the rear of a local house, the maoist cadre succeeded to run away and

Punya Prasad is taken in hostage and searched. In course of search some Maoists documents possessed by him were seized along with cash money. Punya Prasad, after arrest, was made wander the village, beaten by boots and mallet and inflicted severer pain. The statement recorded from the eye witnesses is found mentioned in the factual part itself.

15. On 26th Jestha, 2060 he was brought under the tree of Thanti Pipal dragging and tying his both legs and killed there. No reply, reaction or protest in that connection is received from any government institutions associated to it. Hence, the conclusion could be derived on the basis of the statement of the eye-witnesses that he was assassinated after taking hostage inflicting severer physical torture.
16. While considering upon the above questions, at the time of incident, the country, was passing through an emergency period and the armed rebellion NCP Maoists was declared terrorists by the government and has brought into effect the Terrorists and Destructive Ordinance (TADO) to bring about law and order situation in the country. The ordinance has empowered then Royal Nepali Army also to work for the maintenance of peace and security, and therefore, the security measures to be adopted by Royal Nepali Army and any other security agency could not be questioned. The Royal Nepal Army

wad empowered by the ordinance to arrest any group or Maoists cadres involving in illegal activities and to initiate legal action in accordance with law. Section 9 of the said Act has provided also for solitary confinement.

17. It is the assigned duty of the police to keep up law and order, however, this Act provides such duty also to other security agencies. In this context, the role to be played by any other security agency cannot be termed as otherwise. However there is also no dispute on the fact that any security agency while exercising its duty and power should exercise it remaining under the authority of law.
18. Even though law itself provides the army right to arrest Punya Prasad Gautam, however, it has come to reveal from affidavit of eye-witnesses that they thrashed him even by boots despite his request not to take life rather agreed to live in jail because he had no option other than joining in Maoists for the sustenance of his wife and young children. To strike by boots as in football, beaten by gun-mallet, made to walk around the village, made to eat dog's left over stuff, dragged in rope for about 300 meters tying both legs, a terrifying situation even to see by naked eyes as stated in the disposition of eye-witnesses, Punya Prasad Gautam is afflicted severer inhumanely physical torture. There is a legal provision that

nobody should suffer acute pain after arrest. Articles 4 of the covenants against Torture and other Inhumane Treatment or punishment, 1984 compels all the signatory nations to mention in their criminal law every such torturous acts and made them punishable enacting appropriate law by taking into account also the nature of such offense.

19. Since the affidavit signed by the eye-witnesses is recorded the fact that Punya Prasad was tied his both legs by a band rope and taken beneath the Thanti Piapl tree by dragging and killed there, to make dig a trench narrower than what is needed even by the passers by headed for Kathmandu and crushed the corpse by boots, urinated over the corpse in the name of his last salute, and used much slenderer words. This suggests that there has been inhumane and torturous act over the dead body of Punya Prasad. Such act of armies appears unlawful, inhumane as well as reproachable.
20. The recognizance was prepared after assassination and when attempted to have out signature by force, one among the diggers of the pit demanded to read it out but he was threatened by slanderous words though read it out later. The said recognizance contains the matter that one was killed in confrontation and others succeeded to flee. The said people were made to sign in the recognizance by threat. No other Maoists is arrested at that time by the army. Punya Prasad was arrested in front of the eye-witnesses on 25th Jestha. No confrontation was taken place on 26th as mentioned in affidavits of eye-witnesses who saw him dragging. By this act, it has been clear that the army attempts to justify its wrong as right, which is an unlawful act. Since the person who signs in recognizance describes in the affidavit made before investigation team that the signature was made to put forcefully, such an act is in itself an unlawful act.
21. Hence, the act of state authorities to prepare documents and cause it to publish explaining that was the death occurred in confrontation in spite of killing of a person after arrest is ipso facto unlawful.
22. Following the arrest of any person, certain liabilities would be created in the part of security workers. Not only in Terrorists ordinance, but also in the current Nepal law and international human rights laws, it is a legal duty of the concerned security officials or institutions to present the detainee before the concerned judicial authority or body hearing the case within the prescribed time limit. The authority vested with right to arrest shall have no right to use lethal force.

23. Human Rights Committee, in its general comments No. 13 provides that if the state parties, at the time of public crisis mentioned in Article 4 of International Conventions on Civil and Political Rights, would like to refrain from procedure that is the general procedure provided in Article 14, it is ensured that such restriction shall not be imposed more than what is demanded by the existing situation¹. Human Rights Committee has further stressed the matter that other conditions mentioned in Article 14 (1) shall be paid due regard and the right to be heard from a fair judicial authority without exception, is fully an independent right.
24. What is cleared from the above's comments is that the state parties should make guaranty every citizen that no restriction more than what is essential for free and fair justice is ensured. In the present case, it is understood that the lawful right of the state to arrest and carry necessary investigation is abused. That means his right to receive free and fair justice is abridged and the security organ has violated human rights.
25. In circumstances where the lethal force is used by the law implement authorities, international law necessitates for an effective, comprehensive, independent, prompt as well as transparent investigation. Moreover, as per the UN principle
26. The meaning of an effective investigation of the incident is to explore the real fact by going through the bottom of the case in a free and fair manner not being inducted with particular faith and without fear or threat or biases in full compliance of law and produce the same to judicial body. Since the truth here comes to reveal that the dead body recognizance which was necessary to be prepared by police was prepared in the direction of army and created by putting fabricated chain of events and the people in recognizance were made to sign using threat. All this portrays clear picture that the police was acted under the direct influence or pressure of the army, and, therefore, an effective investigation of the incident almost became impossible through the involvement of both actors.
27. The locals and eye-witnesses say that the news coverage released soon after the occurrence of incident briefed that the incident is a confrontation. Proof and evidences mentioned in the fact part suggest first hostage taking and then murder by firing

1. UN Compilation of General comments, Page 1 2 3, page 4.

bullet. Medias made to announce the case as confrontation. Through the investigation conducted by the commission upon various complaints filed against the army alleging extra-judicial killings surfaced during country's uneven situation, almost all cases of killings are found given the name of confrontation and disseminated the news accordingly. Hence, this incident also bears characteristics of the continuity of the past.

28. Now, while dealing with the question about whether this case has complied with the prevailing national and international law, it will be expeditious to look into the picture illustrated above. From above's analysis, no incidents of confrontation could be established. Mr. Gautam was first abducted, sustained severe pain, mistreated his corpse, did not hand over dead body to the family to perform his last rites, maintained fabricated record of case history etc corroborates the fact that it has acted contrary to many national and international treaties, agreements and principles pertaining to human rights. By killing persons after arrest, the security organ has violated the national and international human rights provisions and not given the treatment him at least worthy of a man.
29. Article 3 of Universal Declaration of Human Rights, 1984, ensures every person right to life, freedom and security which is violated in this incident. Right to life is inherent to every person as provided in Article 6.1 of the Convention on Civil and Political Rights, 1966. This right can be protected by enacting laws. It is mentioned that no person shall arbitrarily be deprived of his right to life. In this proviso, arbitrarily means a special circumstance. It seeks reasons and rationality of taking someone else life. In this case, the strength used on Punya Prasad Gautam is not rational. His right to freedom and security provided by Article 9 of the Convention on Civil and Political Rights is infringed.
30. Under general comment adopted by Human Rights Committee on Civil and Political Rights. It is not the state to look into only one preventing or investigating the breach of right to life come to happen through criminal activities but to act also in narrowing down the act of arbitrary abuse of right to life committed by state authorities. It is argued that they should not be given such power in an unlimited manner.
31. Article 3 of Geneva Convention is applicable when there is a situation of armed conflict. It provides that the parties involved in war, either internal or external, are bound to comply with the minimum standard of human treatment. Persons not taking part in war actively, armed troops laying

down the arms, persons separating from war by whatsoever reasons, wounded or sick captured or taken in hostage shall not be discriminated on the ground of race, religion, faith, sex etc rather given respect to their human rights at any cost, injured or sick are needed to be cared, they must not be killed, impaired, tortured and taken hostage-no derogatory or likely behavior harming personal dignity, no punishment should be ordered or executed without the decision of a court established under law.

32. In relation to the application of international treaties and agreements to which Nepal is a party, Section 9 of Nepal Treaty, Act, 2047 (1990) provides that if any Nepal law contradicts with International Treaties and Agreements the later will prevail to the extent of contradiction, and, thus the international treaties and agreements are given preference. Now therefore, the provisions laid in Geneva Conventions together with all international protocols to which Nepal is a party are equally binding for Nepal, hence, any action done or taken contrary to the norms and values spirits of those treaties and agreements will be unlawful.
33. By this act, not only various international laws but are violated also that the prevailing Nepalese constitution and other Nepal laws as well as the fundamental rights and freedoms stipulated in the Constitution of the kingdom of Nepal,

2047 (1990), No. 1 of Chapter on Murder of Muluki Ain, 2020, which provides that no person, without the authority of law, shall be taken or caused to be taken his life. Moreover, the relevant provisions contained in the Local Administration Act, 2028, and Civil Rights Act, 2012 also are the other examples of violation.

34. Every nation establishes security organ for the protection of human rights. It is the duty of the security agency to maintain law and order situation and foster a sense of rule of law. It is to arrest persons involved in illegal activities and initiate legal action against them in accordance with law. Royal Nepali Army was mobilized during armed insurgency and all the troops deployed in warfare were issued human rights directives and commitment made towards protection of human rights. It would be proper have to further generalize this pledge. Directive says to treat also an enemy on humanity's ground, observing, speak truth, put the law above oneself and comply with it, and protect human rights while following the rules of war. These key mantras are determined by the army.²
35. Likewise, the army regards human rights and humanitarian laws as the law of army.³ It has mentioned

2. Direction on the observance of human rights and humanitarian law during conflict period, 2061, publisher: Nepali Army, Last cover page.

3. Direction on the observance of human rights and humanitarian law during conflict period, 2061, publisher: Nepali Army, Last cover page

- that the army should comply with the various international laws and Human Rights laws to which Nepal is a party. It reflects the commitment of army towards the protection and promotion of human rights.
36. The said Publication⁴ of army contains the procedure of arrest and the method to be adopted while making arrest. As mentioned in the publication, the force to be used should in lowest possible degree, make sure about whether holding arm or not, and disarm if any, and take in control, suspected spot be carefully escorted or locked, information along with the reason of arrest be served to his relatives or family, obtain order letter from the concerned local administrative authority to keep in solitary confinements, prepare inventory of goods recovered, maintain record there of safely, arrested persons be treated in humanitarian ground, and the matters there of be reported and forward actions accordingly.
37. It is equally important in this incident about whether the security workers have used excessive force or not? Various international norms and practices want to limit the use of force and weapons. UN Principles seeks clear identity while assigning in duty and issue warning prior to firing bullets.⁵
38. The provision stipulated in No. 9 of the said principle is highly important and contemplative also in respect to this incident. The person of authority can fire bullet in case there arises a risk of death or serious harm. In otherwise case, it would be inappropriate to fire bullet, the principle suggests.⁶
39. The number of persons arrested and the number of security force, the arms possessed by the person arrested and the arms possessed by security force should be taken as the main basis about whether the security force has used lethal arms or not in this incident. One side retaliation of army has injured a commoner and four Maoists cadres and were arrested in the wounded condition. Since these matters are already established in principle 9, law enforcement officials shall identify themselves as such and give a clear warning of their intent to use firearms, with sufficient time for the warning to be observed, unless to do so would unduly place the law enforcement officials at risk or would create a risk of death or serious harm to other persons, or would be clearly inappropriate or pointless in the circumstances of the incident.
6. Law enforcement officials shall not use fire arms against person except in self defense or defense of others against the imminent threat of death or serious injury, to prevent the perpetration of particularly serious crime involving grave threat to life or, to arrest a person presenting such a danger and resisting their authority, or to prevent this/her escape, and only when less extreme means are insufficient to achieve these objectives. In any event, intentional lethal use of firearms may only be made when strictly unavoidable in order to protect life. Adopted by the 8th UN Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, Havana, Cuba 27 August to 7 September 1990.
- No 6.
4. Direction on the observance of human rights and humanitarian law during conflict period, 2061, publisher: Nepali Army, Last cover page No 9 and 13.
5. In the circumstances provided for under

the foregoing paragraphs, the fact of using excessive force is evident.

40. The Guidelines pertaining to the use of arms by army⁷ has stipulated that the arms shall be used only when there arrives an uncontrolled situation, the arms shall be used for the protection of persons or the property of one's custody, warning shall be given only if the captive is likely to escape, the arms shall be used if he discards the order and escapes, while using force, the minimum possible force shall be used.
41. In this way, the guidelines is issued for the use of minimum possible force as far as possible. However, the army is found to have used excessive force and killed him contrary to its own Guidelines.
42. While considering upon the decision to be reached in this case it seems appropriate to concentrate mainly on two things. First: Compensation to the victim as demanded by the complainants and action against security official; Second: In regard to a letter sent to the commission by Defense Ministry.
43. As we would go through the first question, Punya Prasad Gautam on the basis of the Commission finding is, known to have remained a NCP (Maoists) worker in the past. Following his arrest, the army,

7. Direction on the observance of human rights and humanitarian law during conflict period, 2061, publisher : Nepali Army, Last cover page No. 17.

- instead of taking him in control and initiate action in accordance with law, tied up with a rope, dragged until he is killed by firing bullet is an act of extra-judicial killing and violation of his human rights of right to life. Now therefore, recommend to the government of Nepal for identification of the guilty security official involved in the incident and initiate legal action under Chapter on Murder of Muluki Ain (Country Code) as well as for making the legal heirs of the deceased available the compensation amount of Rs 3,00,000/- after deducting the amount obtained earlier, if any, pursuant to Section 16 (3) of the Human Rights Commission Act, 2068.
44. The second question concerns with the letters of Defense Ministry, Legal 068/069 dated 2068/4/8 that refers to a letter dated 2068/4/3 of commander division, Human Rights Directorate, with dispatch No. 14644/3/A, 2068/069/01/20 which replies, - "the place where the army is stationed, the mobilized troops, army operation order and briefing thereof and the information regarding deployed commander are regarded the highly sensitive information and such information are shared only to the neediest agency and institution which is recognized also in the practice of the advanced democratic countries of the world." In this context, the security organ,

whom the law of the country itself confers power to fire arms in order to maintain law and order, if violated the citizen's human rights of right to life while exercising such power and it is the known fact that there has been established a National Human Rights Commission as Constitutional body to look into such incidents and recommend necessary action against the security officials involved in such act. Knowing fairly well the fact that the National Human Rights Commission is the one and only body to conduct inquiry and recommend about whether or not the human right is violated, it is absolutely an act of irresponsibility to give reply describing in the letter. The matter that the information concerning the deployed commander is highly sensitive and there is a trend to make such information available only to the limited agencies and concerned officials. Attention is also drawn to make the name of the officials or the institution public as human rights violator who do not assist in the incident of human rights violation a mentioned in articles 132 (1) (h) of the constitution and the name of person, agency or official who do not assist to the commission shall be made public as human rights violator as mentioned in section 7 (1) of the Human Right Commission.

Now therefore, it is also decided so as to recommend the government of Nepal

to maintain the name record of the then office chief of Human Rights Directorate of army who responds the commission in the breach of responsibility.

45. Notify the concerned agency and individuals including the Ministry of Defense of the decision and handed over the case file to the Record Section.

Prepared by: Jeevan Neupane,
Human Rights Officer,

.....	.....	.....
Member	Member	Chairperson

Done on this Day of 31stBaisakh,
2069 BS

National Human Rights Commission Decisions

Honorable Chairperson Kedar Nath
Upadhyaya

Honorable member Ram Nagina Singh
Honorable member Gauri Pradhan
Honorable member Dr. Leela Pathak
Honorable Dr. K.B Rokaya

Petition No: 3057 of the year 2061 BS
Subject matter of human rights

violation: Abduction and Murder by
NCP (Maoists)

□ On the basis of the investigation conducted by the investigation team of the commission, the responses of the government agency, statement of the NCP (Maoists) and the report of the expert all this has come to reveal that Mr. Dekendra was killed after abduction. It is the gross violation of fundamental rights provided for in Article 12 (1) of the constitution of the Kingdom of Nepal, 2047 (1990) and Article 12 of the Interim Constitution of Nepal, 2063 which stipulates that no person shall be prevented from his personal liberty except in the manner provided by law. This also contravenes Section 12 of the Civil Rights Act, 2012 which states that no person shall be deprived of his life and liberty except in the manner provided in law. This act has not only violated the national laws but also Section 6 of Convention on Civil and Political

Rights, 1966 which provides every person right to life as an inherent right and protected such rights as provided in law together with prohibition on taking life without the authority of law, arbitrary killings as well as the rights of abducted persons as stipulated in common Article 3 of Geneva convention. (Para 7)

1. Mr. Dekendra Thapa, journalist, Radio Nepal, Dailekh, resident of Naryan Municipality Ward No. 1 abducted by NCP (Maoists) on 2061/3/12 and killed on 2061/4/27 and kept his corpse in disguise. A complaint is filed by ... on 2061/5/18 with the commission requesting search and inquiry and identification. Nepal Journalist Association, Dailekh Chapter conducted field based study and reported the finding that he was possibly murdered by NCP (Maoists) and found buried about 150 meter away from a proposed middle school situated at Dwari VDC. There is a petition from Nepal Journalist Association for digging out the grave and carry investigation into it from the side of commission on 2067/3/2.
2. A notification issued by party secretary Ranjit in the name of NCP (Maoists) Dailekh is found stated the matter that he was arrested on 2061/4/27 after further inquiry. Referring the incident NCP (Maoists) in charge of the central-west command Diwakar is found mentioned in a notification

published in 2061/5/5 that this incident is against party policy and instructed the concerned committee for investigation and expressed his commitment not repeating such incidences.

3. In response to a letter of the commission sent by District Administration Office, Dailekh had a mention that after Dekendra is murdered by NCP (Maoists) the security forces carried the search around the suspected VDCs but could not be traced out. No information is received from Maoists side about handing over of the corpse. Deceased relatives have started his death rituals from 2061/5/5 in Dailekh Bazar as per their customs and tradition. After Dekendra was killed by Maoists, the government has made available Rs. 2,25,000/- as compensation to the deceased family through the said office to the ... of the victim.
4. The report submitted by an investigation team deputed by the commission on 2061/5/11 had a mention that Dekendra was killed by NCP (Maoists) after his hostage taking and no information is found given to the aggrieved family about his dead body.
5. NCP(Maoists) has publicly confessed its mistake that DekendraThapa, a Radio Nepal Journalist, resident of Narayan Municipality Ward No. 1, Dailekh was abducted on 2061/3/12 and murdered on 2061/4/27. As per

the decision of the commission an investigation team consisting of Forensic Specialist of TU Forensic Department unearthed a corpse from Ward No. 1 of Dwari VDC, Dailekh district on 2065/3/11, the facts stated in the ante-mortem obtained from the commission prior to the exploration of the corpse are resembled with the above, and Nepal Journalist Association, in its application has confirmed the fact that the said corpse is of DekendraThapa, NCP (Maoists), District secretary also has notified that the corpse is of Dekendra Raj Thapa, the local people and the police team deputed in the place of occurrence are of the view that the said corpse is of Dekendra Raj Thapa and since the report submitted after expert investigation have concluded that the corpse is of Dekendra Raj Thapa, the unearthed corpse is therefore, the corpse of Dekendra Raj Thapa. What the local people say and what was witnessed during excavation of the corpse as well as at the time of Post-mortem the hands and legs of the aggrieved were in broken condition and the cause of death as per the expert report has stated multiple blunt force injuries to the chest and extremities, substantiates the fact that the deceased before his death was severely beaten by Maoists workers. Here, the Maoists cadres abducted a person without arm and killed after counts of severer beatings. Such an act of NCP (Maoists) is a gross

violation of right of personal freedom articulated in the same vigor both in Article 12 of the Constitution of Kingdom of Nepal, 2047 (1990) and in the Interim Constitution of Nepal, 2063. Since the said act has gone against the spirit of the common Article-3 of Geneva Convention as well as commitment shown by Maoist Party time and again toward the compliance of human rights and humanitarian law, it is essential to recommend to the government of Nepal to carry necessary investigation into the incident and inflict punishment on criminal liability against NCP (Maoists), Dailekh Secretary Ranjit including those involved in the incident on the basis of individual accountability in accordance with current Nepal law and after the identification of the corpse it seems necessary to hand over the corpse to aggrieved family as soon as possible to perform the funeral rites, the investigation team report of the commission is stated as such.

6. In skeletal Remains examination report furnished after unearthing of the corpse by TU Forensic Medicine Department had a mention that the corpse so unearthed is the corpse of Dekendra Raj Thapa and the cause of death is Multiple Blunt Force injuries in chest and extremities. The report further contains the fact that there have been witnessed blunt force

injuries in various parts of the body.

7. In regard to a complaint filed alleging NCP (Maoists) as the murder of Dekendra Raj Thapa, resident of Narayan Municipality ward No. 1 Dailekh, the investigation conducted by the investigation team of the commission, responses of the investigation team of the commission, responses of the government agency, statement of the NCP (Maoists) and the report of the expert all this suggests that Mr. Dekendra was killed after abduction. It is the gross violation of fundamental rights provided for in Article 12 (1) of the constitution of the Kingdom of Nepal, 2047 (1990) and Article 12 of the Interim Constitution of Nepal, 2063 which stipulates that no person shall be prevented from his individual freedom except in the manner provided in law. This also contravenes Section 12 of the Civil Rights Act, 2012 which states that no person shall be deprived of his life and personal freedom except in the manner provided in law. This act has not only violated the national laws but also Section 6 of Convention on Civil and Political Rights, 1966 which provides every person right to life as an inherent right and protected such rights as provided in law together with prohibition on taking life without the authority of law, arbitrary killings as well as the rights of abducted persons as stipulated in common Article 3 of Geneva convention.

8. Hence, the evidences accompanied with the case file of Petition No 1994, dated 2061/4/21 suggests that Dekendra Raj Thapa, resident of Narayan Municipality Ward No. 1, district Dailekh, the Journalist of Radio Nepal was abducted by NCP (Maoists) on 2061/3/12 and killed on 2061/4/27, and on the basis of such information, his family has performed his last rites and has received Rs. 2,25,000/- from the Government of Nepal as compensation, however, his corpse was not recovered. For the recovery of the corpse, a petition was filed with the commission and investigation team consisting of specialist of the commission dug out the corpse on 2065/3/31 from Ward No. 1 of Dwari VDC Dailekh. When studied, there has been recovered a human skeletal remains resembling ante-mortem data collected from the commission prior to the excavation of the corpse and petition submitted by Nepal Journalist Association also confirms the fact that it was Dekendra Raj Thapa's corpse, NCP (Maoists) district secretary has acknowledged the fact that it was Dekendra's corpse, the report of the examination conducted by the specialists concluded that the corpse was of Dekendra Raj Thapa have corroborated the fact that it is Dekendra Raj Thapa's corpse and he was abducted by NCP (Maoists) cadres and killed after series of severe beatings. The

investigation team finalizes that NCP (Maoists) district secretary Ranjit is responsible for the incident. Since the corpse so excavated is identified and kept in district hospital, Dailekh as stated in the report of the search team and in a situation where the corpse is identified, the excavated corpse in the form of human skeletal remains be handed over to the family of deceased and recommend the government of Nepal to initiate action in criminal offense against NCP (Maoists) then district secretary Ranjit along with others responsible persons with their proper identification.

Notify the aggrieved with this decision.

Prepared by: Basudev Bajgain, Human Rights Officer

.....
Member   Member   Chairperson

Done on 6th Shrawan, 2065 BS

National Human Rights Commission Decisions

Honorable Chairperson Kedar Nath
Upadhyaya

Honorable member Ram Nagina Singh
Honorable member Gauri Pradhan

Petition No: 3367/119/069 of the year
2062, Head Office

**Subject matter of human rights
violation:** Unlawful detention

□ **On receipt of petition filed with this commission alleging unlawful detention, correspondences made from the commission to District Administration office Kathmandu and Kavrepalanchowk and a situation of denial to reply by those offices, the police denies the record of keeping in custody, however cannot clear the commission that no arrest is made and the presence of hundreds of instances of other frequent incidences of arrests about that time all suggest that the reply of the police that he was not put in unlawful detention is unreal. A letter sent to prison section Dhulikhel from District Administration Office, Kavre on 061/09/12 through dispatch No. 1551 contains the matters that he was kept in Shatrumardan Barrack, Dhulikhel prior to the date of that letter, that means only from 12th he was kept in prison section Dhulikhel and an affidavit made by the aggrieved appearing before**

the commission that after his arrest the security force found kept him in illegal detention for 16 days from 10thMarga, and from 2061 Baisakh to 29thBaisakh 2063. (Para 6)

The brief particulars of the said petition, document enclosed with the petition and particulars of the actions taken in that regard is as follows:

1. A resident of Kavre district... arrested from Kathmandu, Koteswor on 10thMarga, 2060 is kept in Prison office, Dhulikhel, and a complaint is filed with this commission in that regard requesting for legal assistance to initiate action.
2. On receipt of the complaint to the commission having contained the above particular the commission from its part when corresponded to the District Administration Offices, Kathmandu and Kavrepalanchowk requiring the reply, no responses is found sent on time. As no letters came to receive from those offices, both the offices were sent reminder letters. Thereafter, metropolis police circle, Baneshwor addressing to this commission has sent a reply letter referring the incident. The content of the letter suggested the matter that there is no record in police circle, Baneshwor of the arrest.

However, no reply of the letters found received on time to the commission from both the District Administration Offices. After the commission wrote reminders on 2068/10/05 to those offices, a reply letter of DAO Kavre is found received

to the commission on 2068/11/11 which states the matter that there is a record of his keeping time and organ in the confinement from 2061/09/12 to 2063/01/29. In between this period of the commission correspondent of the prison office, Dhulikhel which respond with copy of the record of his remaining in prison and the details thereof as under:

- He was kept in Shatrumardan Battalion, Dhulikhel barrack in accordance with Section 9 of Terrorists and Destructive Act (Control and Punishment) Ordinance 2061, and from 2061/9/12 he has been kept in the said prison so as to provide (B) grade ration.
- The case file has enclosed a letter sent by District Administration office in 2062/2/11 to Prison section Dhulikhel to get him released from confinement.
- District Administration Office writes to the prison to keep him again in detention from 2062/2/13.
- Prison Office Kavre again receives a letter from District Administration Office to get him released from 2062/9/3. The prison office sends another letter on the following day notifying his release.
- Then again DAO writes to Prison Office, Kavre to keep him detention from 2062/9/11.
- DAO writes to Prison Office Kavre on 2063/1/29 to release him from detention.

- A copy of the bond signed by his... men about his taking over after his release in the same date is seen enclosed.
3. The Commission, after receipt of the above mentioned documents, contacts with the aggrieved and recorded his statement in regard to his keeping in illegal detention. In the statement recorded on (...) from the commission has described that he was arrested by army from Koteswor, Kathmandu on 2060/8/9 around 9 o'clock in morning. After arrest he was taken to Bhakundebesi, bandaged the eyes and kept inside No. 9 barrack for 16 days, they released me requiring my appearance in the parole of Nepali Army, Shatrumardan battalion, Dhulikhel. It was the month of Baisakh of the year 2071, while I was going to Shatrumardan battalion to appear in parole, Major Krishna Bahadur Thapa of that Battalion and his team arrested me again from near Budol. They kept me in Shatrumardan battalion for 3 days. After passing 3 days they took me Gorakhnath Battalion of army, Panauti. There I made to stay 4/5 months. There they tortured me. Battalion chief Baburam Thapa employed me in his body massaging. There are bruises of torture in my body. The Army made me walk with them wearing their uniform. During patrol I sustained their beatings in the pretext that I was unable to point

- out Maoists. Keeping longtime in the barrack they forwarded me Prison office, Dhulikhel around the months of Marga/Poush. I wa given detention letter reaching only there. I was not allowed to meet anybody while in Shatrumardan Battalion. During my stay in Gorakhnath Battalion I was not allowed to meet any body for a long time. But before Dashain festival 2061, when ICRC team visited me in barrack, then I was allowed to meet my family once in 10 days. After taken to prison, I was kept unlawfully till 29thBaishakh, 2063 and then released.
4. I was a man of better health before I was arrested and kept in custody by security force. But the pain they incurred after arrest caused me problem in chest, body and joints. Even today, if I met an army I feel frightened and cry when asleep. I seek action against Nepali Army who kept me in long and torturous detention and a police named Bablu severely beat me when in Gorakhnath barrack so it is requested to recommend for reparation to the aggrieved, and punishment to the soilder of Nepali Army and the police named Bablu.
  5. On the basis of a number of facts stated above it has been necessary to reach a decision about whether his detention is illegal or not and if the detention is illegal whether the guilty is subject to punishment or not and aggrieved should be reparated.
  6. Here, in this case, while considering upon the decision to be reached, the aggrieved is said to have arrested by security men on 10thmarga, 2060 and put in unlawful detention. The petition filed with this commission alleging unlawful detention, correspondences made from the commission to District Administration office Kathmandu and Kavrepalanchowk and a situation of denial to reply by those offices, the denial of police about the custody record but unable to clear the commission that no arrest is made and the presence of hundreds of instances of other frequent incidences of arrests taken place about that time all suggest that the assertion of police that he was not put in unlawful detention is unreal. A letter sent to prison section Dhulikhel from District Administration Office, Kavre on 061/09/12 through dispatch no 1551 contains the matters that he was kept in Shatrumardan Barrack, Dhulikhel prior to the date of that letter, that means only from 12th he was kept in prison section Dhulikhel and an affidavit made by the aggrieved appearing before the commission shows that after his arrest the security force found kept him in an unlawful detention for 16 days from 10thMarga, 2060 and from 2061 Baisakh to 29thBaisakh 2063.
  7. In addition to this, the perpetrators are found to have abused the human rights of ... on the basis of the analysis

of facts mentioned above. Article 14 of the constitution of Kingdom of Nepal, 2047 has provided that every person should be informed of his arrest along with reason thereof, he is required to present before the authority who sees the case within 24 hours of his arrest, no person shall sustain physical or mental injury in course of trial, inquiry and investigation while in custody by whatsoever reasons and treated him inhumanly or indecently contrary to the provisions of fundamental rights, he has had his fundamental rights directly affected. Article 14 of the State Offenses Act, 2049 provides that the police official carrying investigation into an offense of a person can arrest such person in case there exists a reasonable ground to doubt that he has involved in the crime and to such person without giving notice of his arrest he cannot be put in detention. Contrary to such a clear provision it is the violation also of these rights. Section 15 (1) provides that no person shall be put into detention more than a period of 24 hours for the investigation of his crime, and if needed, the extension of time limit shall be made by a court pursuant to sub-section 2 of the said section and may be put into detention not exceeding 25 days. The act of keeping the victim of this incident in detention for a long period has laid serious hindrance in the enforcement of human rights and thus has violated

the human rights. Moreover, by this act of perpetrators the principle enunciated by the supreme court (writ No. 1375 of the year 2047 (2048/12/24); Chaitanya Brahmachari Vs District Police Office Dhanusha) is violated. The court has said “the time extension was not made within 24 hours. Later, though the court in course of investigation makes detention order, however, it seems the continuation of earlier unlawful detention therefore; the writ of habeas corpus is issued”. Likewise, the provisions relating to arbitrary arrest and custody provided in Article 9 of the convention on Civil and political rights, 1966 are ignored and deprived of an uninterrupted freedom. This act of perpetrators which is contrary to the provision contained in the convention has violated also section 9 of the Treaty Act, 2047 (1990).

8. Through the factual and legal deliberation made above, his 16 days long detention commenced from Marga 10, 2060 and 29 days reckoned from Baisakh 2061 to 29th Baisakh, 2063 seems unlawful which has violated his human rights hence it looks appropriate to make recommendation for making the compensation available to him and to initiate action by identifying the guilty.
9. Now therefore, a permanent resident of Kavrepalanchowk district, ward No..., currently

residing at Kathmandu arrested from Kathmandu, Koteshwor by security forces in civil dress and kept in Prison Section, Dhulikhel is an innocent person. An application is found registered on 2062/8/28 with this commission seeking protection of his human rights. Through the investigation of the commission, he was first arrested by security force from Koteshwor, Kathmandu and kept for 16 days in battalion No.9 of Nepal Army, Bhakundebesi located in Kavrepalanchowk and released so as to appear in Shatrumardan battalion, Dhulikhel in parole. The second time, while he was coming to Kathmandu in 2061, Baisakh obtaining parole was arrested by security men from Budol located between Dhulikhel and Banepa and kept in Shatrumardan battalion for 3 days and 4/5 months in Gorakhnath battalion of Nepal Army where he was beaten and tortured. Then released from Prison on 2063/1/29. Since the Army, instead of arresting and initiating action according to law, he was kept in custody and prison in different barracks and abused him there, his human rights is violated. The security personnel involved in the act of detention and torture be identified and the action taken against them who have sustained him injury by keeping in detention for long time. It is also demanded that a compensation amount at the

rate of Rs. 200/- per day totalling Rs. 91,000/- and deducting the amount taken earlier, if any, under Section 16 (3) of the National Human Rights commission Act, 2068 and under Rule 19 of the National Human Rights (complaints, action and compensation determination) Rules, 2057. And if no amount was so received beforehand, it is decided to recommend government of Nepal to make all the recommend amount available to him. Recommend to government of Nepal for implementation of this decision and notify also the victim about the decision. Complainants be served the notice of the decision and duly handed over the case file to Record Section.

Prepared by: Shyam Babu Kafle, Human Rights Officer.

.....
 Member   Member   Chairperson

Done on 11th Bhadra, 2069 BS

National Human Rights Commission Decisions

Honorable Chairperson Kedar Nath
Upadhyaya

Honorable member Ram Nagina Singh
Honorable member Gauri Pradhan

Petition No: 4346/811/069 of the year,
2064 BS, Head Office

**Subject matter of human rights
violation:** Threat and Replacement

- Frequent threat of armed groups demanding donation and the inefficiency of local administration in the maintenance of law and order situation using effective measures, he and his family were compelled to have chosed replacement option from their permanent habitat. Not only this, he also abandoned his business conducting in district headquarter by that very reason. By this, it cannot be said that he is not deprived of his fundamental rights to residence and business operation as enshrined in Article 12 as well as his fundamental rights to own property and to conduct its transaction as provided in Article 19 of the Interim Constitution of Nepal, 2063. (Para 12)**
- Since the government takes no active measures such as providing alternative residential facility equipped with health, security and likes to the replaced people nor any provision of reasonable**

compensation to such person is found made in such a situation it would be senseless to claim that he has not deprived of his human rights. (Para 13)

The brief particulars of the said complaint and the documents enclosed therein as well as the particulars of the action taken in regard to the complaint is as follows:

1. A resident of district Bara..., Ward No ... was threatened by Virat alias Binod Kushbaha of Terai Peoples Liberation Front, Bara Shekhar Singh of United people's Front, Bara member, Ramesh Yadav of Madhesh Liberation Tiger and Bishal Yadav of the same warned repeatedly from 30thBhadra to 27th to leave the district, to make hundred thousand rupees donation, phone threat in the family, threaten to explode bomb near the house, and finish the life by firing bullet. Because of such threat the right to life of my family and me was at risk and created a situation of replacement from residence and business as well. A complaint is found registered with this commission to that effect by him on 30thPoush, 2064 appealing his right to life, right to business and free movement without fear.
2. On registration of complaint with the commission, District Administration Office, Bara, Kalaiya was corresponded and the Home Ministry and District Police Office were acknowledged the matter on Poush 30, 2064 requiring to furnish the real

information for the knowledge of the commission along with the detail as soon as possible about what has happened in this case, what steps are being taken from that office essential for the peace and tranquility of the citizen?

3. In respect to this incident, there is a certified document of Replacement issued by DDC, Bara in the name of the... complainant and the copy of which is found enclosed in the case file. The content of the document reads that the armed groups working in Terai such as Terai Liberation Front (Goit), United People's Terai Liberation Front (Jwala Singh) including Terai Tigers are demanding huge amount of donation and threatened and warned of taking his and his family's life if not made donation as per their demand. So he was compelled to abandon his place of residence and business.
4. The reply of commission's letter from District Administration Office and District Police office is not found attached in the case-file at the moment. However, an acknowledgement letter dated 8th Magh, 2064 is seen received to the commission and enclosed with the case file which was sent by Home Ministry dictating the District Administration Office to supply National Human Rights Commission about the current status of necessary action.
5. Since the agencies corresponded by the commission did not answer for a long time, another correspondent was made to District Administration Office on 5th Poush with 10 days extension. After such reminder, DDA sends reply on 16th Jestha, 2069 which describes the matter that the complainant was moved on Kathmandu and stayed there leaving his permanent place of residence and business due to threat and the huge demand of donation from the perpetrators.
6. The reply received from District Administration Office is accompanied also with a recognizance letter prepared by District Police Office, Bara on 14th Jestha 2069. The said recognizance made under the District Police Office, Bara contains the matter that "... and because... of the threat of the armed groups, demand of large scale donation and in the failure of which there is a risk of abduction of children and taking life of his and his family as well as exerted pressure not to stay in the district. So he ...was compelled to choose replacement option along with the family. What we have mentioned here is true and correct".
7. Through study and observance of the case file, a photocopy of the letter which bears signature of regional in-charge Bishal, district in-charge Mohan Singh and Central coordinator Rajan in the letter head of Madhes Liberation Tigers (Madhesi Tigers) demanding Rs. 5,00,000/- donation within 7 days due. Addressed to the

name of complainant the content of the letter reads, "In reference to financial assistant" protesting the upper class dominance polices of ego-centric Brahminicm cult. The letter further reads " As financial assistance for war materials and strong militia training motivated to retaliate solid and armed counter the supporters of repression, exploitation, discrimination, neo-colonialism, expansionist and the enemy of Madhes integrity and their blind supporters".

8. Through the study of the above mentioned facts it looks appropriate to reach a decision about whether he was threatened by the armed groups and replaced by that very reason or not ? Whether his right to conduct business occupation and his right to life could have been protected or not by the local administration? And whether the commission needs to make any recommendation for the protection of human rights of the aggrieved?
9. While considering towards the decision to be reached, the first question to be resolved through the analysis of the fact here is the threat made to his family by the armed groups whose name is mentioned in the defendants' column, the demand of 5 lakh rupees is substantiated by the language of the letter sent by Madhesh Liberation Tigers (Madhesi Tiger) on 2ndJestha, 2064 and the signature of regional in-charge Bishal, district in-charge Mohan Singh and central coordinator Rajan. Moreover, there is a document certified by District Development Committee, Bara which suggests that the armed groups like Terai Liberation Front (Goit), United Terai Liberation Front (Jwala Singh) Terai Tiger and others are demanding huge sum of donation if not donated as demand they have threatened of physical action including taking his and his family's life and posted warnings. By this it cannot be imagined that those armed groups were not posted threat. What the letter of District Administration Office, Bara, dated 2069 with dispatch No. ... mentioned is: "The threat posted by United People's Liberation Front, Madhesi Liberation Tiger and People's Terai Liberation Front has compelled him to leave the district". This fact is further substantiated by such a letter received to commission on 24thJestha, 2069. The content of recognizance prepared by the police on 14thJestha, 2069 has the resemblances of the content as stated in the letter of District Administration Office. All this has proved that he was threatened by the armed groups.
10. While reasoning in the context of second question to be resolved, it seems him compelling to walk out from his place of residence and business because he was being threatened by the armed groups, a letter of donation drive with 7 days due and the criminal activities taking place in Terai region at the time of the

date of the letter. These presumptions are substantiated by a certified letter of replacement as stated above, letter of district police office, Bara dated 2069, with dispatch No. ... which mentions that he was forced to walk out of the district because of the threat of the armed groups. In addition to this, the particular contained in recognizance of the said office and in the letter of District Administration Office of the date mentioned above also suggests the matter that he was forced to quit the place of residence and business/occupation because of the threat to life. So he is found to have internally replaced and being stayed in Kathmandu due to the threat of the said armed groups.

11. Now, while holding discussion over the third question required to be decided on whether his right of conducting business/occupation in a free manner could have been preserved by the local administration or not the armed groups threatened to take the life of the complainant and his family counts at least 8 times, in different occasions from 6th Jestha 2064, demanded donation, exploded bomb nearby house on 8th and 27th Poush, and attempted to shot bullet coming at home etc are recorded in his complain letter. In that regard Home Ministry has corresponded to DAO, Bara on the very day of 8th Magh, 2064 to initiate action and inform about what has happened. District Development Committee,

Bara has certified that the threatening of physical action of taking life was the last warning. All these activities suggest that he was unable to enjoy his human rights, comfortably. Even in the recognizance of district Police Office and District Administration Office contains the matter that he was compelled to leave the district and to take shelter in Kathmandu due to the fear of abduction of his children and family if the donation is not made as demanded. This shows that the local administration remains inefficient to provide effective security arrangement.

12. Through the facts mentioned above and the analysis made there to, the frequent threat of armed groups demanding donation and inefficiency of local administration in the maintenance of law and order situation using effective measures, he and his family were compelled to have chosed replacement option from their permanent habitat. Not only this, he also abandoned his business conducting in district headquarter by that very reason. By this, it cannot be said that he is not deprived of his fundamental rights to residence and business operation as enshrined in Article 12 as well as his fundamental rights to own property and to conduct its transaction as provided in Article 19 of the Interim Constitution of Nepal 2063.

13. Apart from this, he has sustained unlawful attack over his dignity and

National Human Rights Commission Decisions

Honorable Chairperson Kedar Nath
Upadhyaya

Honorable Member Ram Nagina Singh
Honorable Member Gauri Pradhan

Petition No: 206/99/069 of the year
2060 BS, Head Office

**Subject matter of human rights
violation:** Unlawful detention and
Torture

- A person without arm is remained in custody under the control of police lashed with arms, it is really difficult and impractical to produce by himself the evidence of torture sustained on him. And, the agency who keeps in custody go not cooperate investigating agency in the task of investigation in such a situation, it would be a challenging job to obtain the proof of such act. Even if the situation as such exists, it is not that the evidence cannot be obtained by investigating agency on the basis of a number of acts committed agency, illegally. (Para 16)**
- Symptoms like frequent nose bleeding, pain when it is cold and not to fully recover the working condition, defect in hearing, frightened in dream and feel beatings as well as surprises awakening are all supporting the fact that the victim has sustained injury while he was in unlawful detention. (Para 18)**

The brief of the complain, documents accompanied to it and the details of the action taken to that effect is as under.

1. A permanent resident of Solukhumbu district aged 15, currently residing in Kathmandu, arrested on 2060/6/10 from Maharajgunj, Kathmandu by Police in civil dress, kept illegally in the detention of DPO (District Police Office), Hanumandhoka, denied to visit his family is sustaining injury of nose damage. So, a writ petition is registered with the supreme court requesting his release. After registering writ petition as above in the supreme court, the DPO, Hanumandhoka caused his disappearance. So it is also requested to initiate action for his life security. His relatives is found registered a complain in the commission on 2060/8/16 which is received to Nepal Human Rights Organization on 2060/8/17 through complaint No. 1206.
2. On registration of plaint in the commission, the DPO, Hanumandhoka Kathmandu was inquired through a letter dated 2060/8/22 dispatch No. 1206, Protection 2683 to clear about what has happened in this case as per the details stated in plaint along with notification for action and acknowledgement to Nepal Police Human Rights wing. Responding the letter of the commission, the District Police Office, Kathmandu A.T. section writes a letter on 2060/09/01 through dispatch No. 451 which is

when received to the commission on the day after tomorrow was found stated that he is not arrested by DPO, Hanumandhoka and any of the offices thereunder. But the ... of aggrieved denied it and has registered with commission a complimentary application on 2060/9/4 for search and inquiry because he is known to have kept in the police office Boudhha transformed from Hanumandhoka.

3. On registration of complimentary application by... of the aggrieved, a team of officers and... monitored the Ward Police Office, Boudhha, the record of which is found enclosed in the case file. The monitoring team, in its report, mentions that aggrieved has kept in District Police Office, Hanumandhoka from 2060/6/10 to 2060/8/12 and from 2060/8/12 to 2060/9/9 in ward police office Boudhha in unlawful custody sustaining torture resulting to his nose damage and when the team saw him his nose was curved, the left ear was bleeding and unable to hear and no medical checkup is conducted till 9th of the month of Poush". The report as such is found in the case file. The report also contains the matter that then Police Inspector Shisir Kumar Karmacharya resisted the commission team.
4. Through the study of the case file he is found kept in Police Office Boudhha till 9th however, he was taken again to Hanumandhoka and kept there till 14th and in that very day, in front of the victim's friends. They saw he is put in police van and taken out of Hanumandhoka. Since no information is given where he is being taken and because he was made disappear earlier too, I doubt, he will have to sustain further distress with risk of life. So I request for the protection of his life. It is found informed on that very day by the... of the aggrieved to this commission.
5. After the return of monitoring team of the commission, the supreme court corresponds to the commission to send the detail of the activities performed by the commission, the commission submits to the supreme court on 2060/9/14 the detail of the information collected in course of monitoring.
6. The commission in order to obtain information about this incident then corresponds to Police Headquarter on 15th Poush, 2060 to present within 3 days the Police Inspector Shishir Kumar Karmacharya to the commission because he is to inquire something about the incident. Appearing before the commission on 2060/9/22, the Police Inspector Karmacharya maintains: "he was put in the van of Hanumandhoka Police at 9:30 PM of 2060/9/8 by a team of police deputed by valley crime Investigation section and taken to Ward Police Office, Boudhha. I don't know why he was arrested? I am unaware of the matter that where he was kept earlier. He was taken again

from Ward Police Office; Boudhha by a team came from Valley Police Office, Hanumandhoka with van to Valley Crime Investigation Section Hanumandhoka itself on the 9th. He was kept in detention in Boudhha in verbal order.

7. After deposition, the Police Inspector was corresponded to make available the authentic copy of the receipt about his taking taken over by that Ward Police Office while keeping him there. He did not reply on time, so he was reminded again 2060/10/8. Through the study of the case file, it came to know that a copy of the receipt is received to this commission about his take over by Crime Investigation Section from ward police office on 9thPoush as suggested by a letter of Ward Police Office dated 2060/10/9 replied after the reminder.
8. As this commission corresponds on 2060/10/22 and 2060/11/15 to Valley Crime Investigation Section, Hanumandhoka and Ward Police Office Boudhha requiring to send the receipt of his keeping in those offices as well as when and in whose presence and responsibility he was sent to Ward Police Office Boudhha, in that connection this Commission receives reply on 2060/11/19 from the Valley Crime Investigation Section according to which he was arrested on 2060/9/8 in a theft case of 50 lakh cash from a resident of Khadgabhadrakali VDC Ward No. 6 and was handed over the next day to his mother's responsibility. But when the team of the commission reached to the DPO and asked the Police Inspector Ganga Panta of that office, she is found described that he is released prior to issuing the order of writ of habeas corpus from supreme court on 2060/9/18.
9. In course of carrying out investigation into this case by the employees of Advocacy Forum, the forum was corresponded on 2060/2/8 after receiving an information is received that he is kept in unlawful detention in DPO, Kathmandu. In response of that forum to the commission supported by the proof, the following matters were found quoted. "He was visited by the lawyers from Advocacy Forum on 2060/8/10 in the custody of DPO, Kathmandu. During the visit he said that he was arrested on 2060/6/10 and imprisoned there giving torture. He is kept in the company of offenders of theft case and culpable homicide. But when approached in DPO on 16th Poush and asked, the officials there replied that he is not in custody, he has not extended his time limit and taken to Enquiry Section as mentioned by the police officials themselves. Thereafter, when asked to the working DSP of the Enquiry Section, he lamented that he will respond the matter in the writ of habeas corpus. Nothing could be disclosed officially since investigation is on about him. When the agencies like Amnesty International, OMCT/UN special

Rapporteur were informed seeing possibility of his disappearance, the agencies found expressed their concern. In course of providing him legal aid, a writ of habeas corpus was issued from supreme court on 2060/9/18, he was released on 17th from DPO, Hanumandhoka so as to appear every day.

10. In the statement made by the complainant and the... aggrieved appearing before the commission on 7th Magh, 2060 in respect to the incident – “He was arrested on 2060/6/10 without warrant from Maharajgunj and taken to DPO, Hanumandhoka. After 3 days of his arrest when asked to the working Police Inspector Ganga Panta about his arrest, she replied that there is something to be cleared from him. From that day he is continuously kept in the custody of DPO, Kathmandu. The police Inspector put demand of 20 thousand rupees if wanted his release. Thereafter I caused registered a writ of habeas corpus in the supreme court. After the court issued notice he is taken out of police on 2060/8/12 and made disappear. When pursued his whereabouts, information is received on 2060/8/18 that he is taken to Ward Police Office, Bouddha. Then I continuously approached to Ward Police Office, Bouddha served him food till 8th Poush. But when reached on 9th also taking food he denied the food, put him in Police Van and disappeared again. Then as we continued the inquiry about him, he is traced out again in District Police Office, Hanumandhoka and served food on 2060/9/11. Then on 2060/9/15 he was taken to Ward Police Office, Sohrakutte and kept in custody there. From there he is taken again to District Police Office, Hanumandhoka on 18th around 3 o'clock of the day. There he is made to sign in a bond and notified verbally to appear daily in the DPO, Hanumandhoka and then released, the plaint contains the matters as such.
11. The Amnesty International is found issued an urgent Action on 2nd Dec, 2003 in the name of then Prime Minister Soorya Bahadur Thapa and the Superintendent General of Police Shyam Bhakta Thapa in regard to this incident.
12. Against this background when this plaint is submitted to the single sitting of the commission on 2068/10/22 an order is found issued to deliver notice in his permanent address to know about his current status and whereabouts. After issuance of such order his desposition made appearing before the commission on 27th Asar 2069 reads. “we were replaced from Solukhumbu due to Maoists reason and came to Kathmandu and staying here. I was studying in high school. In that course of time, just before the Dashain Festival of the year 2060 which has happened in the month of Ashwin. Nepal police arrested

me from Maharajgunj and took to DPO, Hanumandhoka. Reaching there they beat me and asked where and when I have committed theft. I made to stay there for a month. Every day they used to assault and forced to urinate by igniting heater and electrocuted. Asked to jump from table after several beatings on the sole of the feet. Broken the rift of right nostril sustaining several blows. Until to this day it has not properly been intact. Though the visits in the primary days were frequent but it forbidden in later days. No food is served adequately. After a month they took me to Ward Police Office, Sohrakhutte, did not allowed visits by any outsiders and kept about a week without food. After a week they took me to Hanumandhoka they beat me passing naked wire through plastic pipe and forced me to wash clothes and police vehicles. At the meantime, I met ... After meeting him they took me to Ward Police Office, Bouddha from Hanumandhoka, kept me there about 25 days preventing any visits. It was the month of Poush form the year 2060, a team of Human Rights Commission arrived at Bouddha and met me into the custody of Bouddha police. After I was visited by the commission team I took to Hanumandhoka again. There they kept me some 8/9 days and perhaps they may have released me on 17th of Poush, so I think. Due to the injury incurred in Police custody, today too, the nose occasionally bleeds, felt

unnatural pain when it is cold, the nose is still curved, hearing is not clear, problem in lifting heavy goods from the right part of the body, feel fear in dream, beatings and faintly awakening etc are the common phenomenon. The statements as such are found enclosed in the file of the case.

13. While going through the case file, a writ petition of the year 2060 is found registered with the supreme court on 2060/8/4 praying for the release of detainee ... from an unlawful detention, upon which the court concluded on 2060/9/18 so as to issue an order of writ of habeas corpus in the name of respondents since it cannot be thought that the petitioner is not kept in an unlawful detention, therefore, a writ of habeas corpus as demanded by petitioner is issued for his undelayed release if the petitioners. Here in this petition, the respondents are found misstated the fact that they have not keep the petitioner in detention and did not extend cooperation to judicial authority in the administration of justice rather submitted the written reply so as to deceive and misguide them. It is certainly not a character fitting to a democratic governance. Not being sensitive towards peoples constitutionally guaranteed fundamental rights and demeaning the norms and values respecting the human rights, the officials who attempts to cover up the reality and

would like to presence the false details are warned not to repeat such tendencies in days to come. Do whatever seems necessary in that regard. A copy of the decision of the order issued in the name of government is found enclosed with the case file.

14. On the basis of the above mentioned various facts, it has been necessary to derive a conclusion about whether his detention is legal or not? Whether or not he is sustained torture keeping in an unlawful detention? If yes, whether or not his human rights are violated by such act? And if the detention and torture is unlawful whether or not the aggrieved should be compensated and the guilty undergo the punishment?
15. While considering towards the decision here in this case, it is the situation that the aggrieved arrested from Maharajgunj on 10thAshwin 2060 was kept in an unlawful detention in DPO Hanumandhoka and attempted his disappearance, that's why this complaint was filed to the commission on 2060/8/16. Prior to that a habeas corpus writ petition is filed on 2060/8/4 in the supreme court by ... of the aggrieved alleging his detention unlawful. Both petitions are agreed on the fact that he was arrested on 10thAshwin 2060. While looking through the context of a report submitted to commission on 2060/9/9 by the investigation team of the commission and the supreme court order dated 2060/9/18 there is no reason and ground to claim that he was not kept in unlawful detention. Hence, he is undoubtedly found to have kept in an unlawful detention.
16. A person without arm is remained in custody under the control of police lashed with arms, it is really difficult and impractical to him to produce by himself the evidence of torture sustained. And, the agency who keeps in custody do not cooperate investigating agency in the task of investigation, in such a situation, it would be a challenging job to obtain the proof of such act. Even if the situation as such exists, it is not that the evidence cannot be obtained by investigating agency on the basis of a number of acts committed illegally. It has already been substantiated that the aggrieved was unlawfully arrested on 2060/6/10 and kept in an un law fact detention. Here, in this context, the perpetrators like District Police Office, Hanumandhoka who assests and keeps him in detention is found not complied with a mandatory provision of conducting his health check pursuant to Section 3 (2) of Torture and compensation Act, 2053 prior to put him in detention. Rather it seems to have committed additional mistake by covering up its wrongs and mentioning untrue details to the commission and the supreme court. Similarly, he in his response, filled as the answer of question No. 9 during an inquiry conducted in a meeting with Advocacy Forum Nepal on

2060/8/10 at Hanumandhoka, has made comments of not carrying his health check and about the abuse, threat and torture sustained to him is answered in the reply of question No. 38 and 43 when he was under police custody.

17. Perpetrators are found unattended the duty required to be fulfilled mandatorily under law. At a time when he was being kept in a disappeared status the commission team was in the follow up of Ward Police Office, Bouddha on 2060/9/19, and when resisted he had his nose broken because of the injury sustained to him, bleeding from the left ear and difficult to hear and not conducted health checkup since 9th Poush that is from the date of arrest. The team of the commission has submitted report of the above description. The deposition made by the aggrieved on 27th Asar, 2069 appearing before the commission discloses the fact that he is abused every day, made to urinate over ablazed heater, made to jump over from the table after severer beatings on the sole of the feet, left side rift of the nose broken by blows and yet not recovered well. No food is served as to fill the stomach. Forced to wash clothes and vehicle of the police, beaten by naked wire passed through the plastic pipe. These episodes are being supported by other facts. In such a situation it cannot be considered otherwise.
18. Symptoms like frequent nose bleeding, pain when it is cold, fully not gained the working condition, defect in hearing, frightened in dream and surprise beatings as well as a fainted awakening are all supporting the fact that the victim was sustained injury while he was in unlawful detention.
19. Pondering upon the third question to be settled no situation as such exists to assume on the basis of above discussions that the perpetrators have not violated his human rights. Pursuant to Article 14 of the constitution of the Kingdom of Nepal, 2047 (1990) every person is entitled to get information of his arrest along with reasons, he is required to present before the authority hearing his case within 24 hours of arrest, no physical or mental injury shall be inflicted to any persons during trial or interrogation or to a person who is under detention by whatsoever reason it may be nor any barbarous or inhumane treatment be given contrary to these provisions relating to fundamental rights. The act of keeping him in custody and inflicting injury, his fundamental as well as constitution of rights have sustained direct impact. The State Offense Act, 2049, Section 14 provides that police officials conducting inquiry to any person in regard to an offense may cause his arrest in case there is sufficient reason to doubt his involvement in crime, and the person so arrested cannot be put in detention

without giving the notice of his arrest along with the reason thereof. Where there are such clear legislations in place it is Nepal Police itself to derail the above mentioned provisions. Similarly, Section 15 (1) says no person shall be detained more than 24 hours for investigation of crime. In case he needs to detain more than that an extension of 25 days under sub-section (2) as approved by the court. The aggrieved here is kept exceeding 3 consecutive months in an unlawful detention which has laid serious impact in enjoying his human rights provided by prevailing Nepal laws and thus found violated his human rights. Likewise, this act of the perpetrators have violated also the order of the supreme court issued in the case of Chaitanya Brahmachari Vs. District Police Office, Dhanusha Writ No. 1375, of the year 2047 (2048/12/24) which reads – “the time extension was not made within a span of 24 hours so the writ of habeas corpus is issued since the detention was the continuation of the previous unlawful custody even if the court, in course of inquiry later orders so as to put in detention.”

20. In addition to this, various provisions such as convention against Torture, 1984 and Provisions relating to Torture and Arbitrary Arrest and Custody stipulated in Article 7 and 9 of the convention on Civil and Political Rights, 1989, torture given to a 15 year old child and arbitrary

infringement of his freedom has violated his child rights. All these acts of the perpetrators have contravened Section 9 of the Treaty Act, 2047 (1990).

21. The fourth and the last question to be decided is about whether the aggrieved should be repaired and guilt undergo punishment or not. While thinking about it on the basis of the law and fact discussed above it has come to substantiate that he was kept in unlawful detention from 10thAshwin to 17thPoush, 2060, therefore, he is to recommend a compensation as provided in the National Human Rights Commission (complain, action and compensation determination) Rules, 2057. And, in course of investigation of this case, the name of Police Inspector Ganga Panta alone is frequently referred in the act of unlawful arrest, detention and torture, however, the aggrieved is found detained more than 3 months in 3 different police offices and sustained torture accordingly. So there is no situation to claim that she alone is involved in the incident. Hence, other police officials also are required to be identified and recommended for necessary action in accordance with law.

22. Now therefore, a permanent resident of Solukhumbu district, currently residing in Kathmandu, aged 15, and student of high school is arrested by police in civil dress and kept in Hanumandhoka and not allowed

National Human Rights Commission Decisions

Honorable Chairperson Kedar Nath
Upadhyaya

Honorable Member Ram Nagina Singh
Honorable Member Gauri Pradhan

Petition No: 894/177/069 of the year
2069 BS, Head Office

**Subject matter of human rights
violation:** Unlawful detention.

- Since the original letter and the date mentioned in it lacks mention of arrest date as the first day of the month, however only after repeated reminders from the commission it is found said that he was arrested on the 2nd day of the month, this shows that the reply of those agencies were in itself readymade. If he was arrested on the day 1 and released on day 2, there seems no reason to fail to furnish evidence by the respondent agencies as demanded in successive letters of the commission. On the context of inability to exhibit any reason, there is no room to believe that Metropolis Police Division Jawalakhel and DAO (District Administration Office) had not put him in detention. (Para 10)
- It is revealed from a letter of Metropolis Police Division enclosed in the file concerning assignment of an investigation officer that in the case-heading of that letter

the phrases Donation Act is paraphrased by Public Offense and date appeared as if day-1 is corrected in day 3, a letter sent by Metropolis Police Division to Patan hospital for medical examination also is corrected in day 1 and made day 3 and in like manner the date of a letter of Metropolis Division about forward of a preliminary report is also erased and made 3 as well as the name of the case is also rephrased and given new name, the spot where the arrest was made on day 1 and day 3 is demonstrated same and on the basis of such other facts he is found kept in an unlawful detention from 2068/12/1 to 21 of the same in alliance of both the respondent agencies as District Administration Office, Lalitpur and Metropolis Police Division, Jawalakhel. (Para 11)

The brief of the complaint, the documents accompanied with the same and the particulars of action taken to that effect is as follows.

1. A resident of Sunsari district, Dharan Municipality ward no. ... aged 47, is found to have filed a complaint with this commission on 25thBaisakh, 2069 requesting to have had a compensation along with action against guilty since he was kept in Police custody of Metropolis Police Division Jawalakhel in an unlawful manner from 15thChaitra 2068 to 21st of the same month by then Chief

District Officer Choodamani Sharma (currently district administration office, Kathmandu), SP of Metropolis Police Division, Jawalakhel Bhog Bahadur Thapa and ASP Dipak Acharya.

2. On receipt of complaint to the commission District Administration Office, Lalitpur Metropolis Police Division, Jawalakhel were corresponded asking them to reply within 7 days about what has happened in this matter, whether the complainant was kept in an unlawful detention for a period ranging from 1stChaitra to 21stchaitra, 2068 or not?
3. The reply of the letter on 8th Jestha 2069 to the commission mentioned above is received. The letter reads since he was encountered while making riot in a public place near Jawalakhel, Lalitpur at 18:00 on 3rdChaitra, 2068, handed over a valid warrant, taken in control and produced to District Administration Office, Lalitpur along with case-file and have approved a 7 days' time extension from the same day for the first time, and then again next 7 days' time extension from the 17th of the same. After completing investigation into the matter within that time period presented him to District Administration Office on 21st of the same along with the case file. The District Administration Office asked to furnish Rs. 19,000/- which he deposited and released in Parole. He is not arrested and kept in detention unlawfully. Likewise, DAO responds on 2069/02/11 that as he was met at 18.00 on 2068/12/3 in public place near Jawalakhel threatening ordinary people when tried to convince he resisted against the police and disturbed in the performance of duty, the Metropolis Police Division, Jawalakhel reported to have him taken action as per law and on that ground he was handed over a valid warrant and detention order. Then government attorney submits charge sheet demanding action under some Public Offenses (punishment) Act, 2027 and released on parole on the same day collecting Rs. 19,000/- as deposit under 118 (5) of chapter on court management so as to do later on the basis of proof and evidence and the case was in subjudice.
4. On receipt of replies of the particular as mentioned above from District Administration Office and Metropolis Police Division. The commission, on the basis of documents accompanied as evidence by the complainant corresponded to both the agencies to send reply within 5 days of receipt of the letter explicitly mentioning the grounds and reasons of his arrest on 2068/12/01 by Deputy Police Inspector Bal Bahadur Bista issuing a warrant letter as well as search letter on the same day and the deputy police inspector of crime and action wing of Metropolis Police Division, Naresh Bahadur Shahi who is known

to have issued a detention order. But how a person who is kept in custody from the date of day 1 can be found on the day 3 in public place to create riot? What grounds and reasons that the commission could believe are present to say that he was not kept in by that Division in an unlawful detention? Since no response of letter is received on time, this commission has sent a reminder letter again on 2069/2/32.

5. The reply sent after the reminder letter of commission on 7thAshar, 2069 by Metropolis Police Division, Lalitpur and on 8th by District Administration Office has contended the matter that the Metropolis Police Division has arrested him on the day 1 and taken to the custody of Jawalakhel Police Division but taken to District Administration office for necessary action because of not completing the processes of taking statement etc on that very day in District Administration office. So he was taken next day also, that is on 2ndChaitra, 2068 and released on the same day by the order of that office. The file of the case also contains the matter that he was arrested by police from Lagankhel on 1stChaitra when he was raising donation from the commoners of various places of Lalitpur by printing letter pad in the letter of Shiva Mount Everest Temple and was presented him in District Administration Office sameday
6. but because of the lack of time, the process of taking statement etc not completed that day and returned him to Metropolis Police Division so as to present on Day 2nd and taken statement that day and was released him giving instructions.
6. The other documents contained in the case file are the warrant and search letter dated 1stChaitra, 2068 of Metropolis Police Division, Lagankhel, letter of detention of the day 2nd, arrest and detention letter of Metropolis Police Division dated day 3rd, an application of Police Sub-Inspector Dipak Acharya in regard to presenting man for necessary action, recognizance letter of the same date, medical checkup prescription of the same day, a letter of the same day about the assignment of investigation officer, preliminary report of the same date sent to District government office, Lalitpur, time extension request letter of Metropolis Police Division dated 5th, a letter sent to government attorney for obtaining affidavit and the desposition made by the complainant in Metropolis Police Division and District Administration Office.
7. After study and observance of the aforementioned document, the complainant is said to have arrested twice once in 1stchaitra, 2068 under Donation Act and on day 3rd under accusation of Public Offense. As stated in the letters of District

Administration Office Lalitpur dated 3rdAsar 2069, and of the same date of Metropolis Police Division, that he was arrested in Lagnkhel while raising donation whereas in the reply of letter sent on 27thBaisakh 2069 by both the offices in respect to this very complain, the man was arrested in the evening of 3rdchaitra, 2068 from Lagankhel, Lalitpur in the case of Public Offense and was released in accordance with the order of the District Administration Office, Lalitpur after the deposit amount of Rs. 19,000/- is furnished. He was not arrested unlawfully and kept in custody.

8. The charge sheet accompanied with the file of the case suggests that the man was found creating obstruction in the performance of duty frightening and abusing the commoners in Lagankhel, Ward No. 12 of Lalitpur Sub-metropolitan city at 6.00 PM of the 3rdChaitra 2068. So a charge sheet was registered in the offense under Section 2 (a) and (h) of Public office (Crime and Punishment) Act, 2027 invoking punishment under Section 6 (1) of the same Act.
9. In this way, on the basis of the fact stated above, it has been necessary to reach a decision about whether his detention is lawful or not? Whether or not his human rights is violated by the act of putting him in custody as stated in this complain? And, whether the victim should be compensated and guilty undergo punishment or not ?
10. While considering towards reaching a decision the judgment here to be delivered is to analyse about whether the detention is unlawful or not on the basis of the issue raised in the plaint and the responses made by the police and administration. This commission for the first time has made request to Metropolis Police Division and to the Office of District Administration through a letter dated 2069/1/27, dispatch No. 894, Research ID to send reply in clear words in respect to his keeping in detention from the 1st of Chaitra to 21stChaitra 2068. However, both the entities found stated the date of arrest only on Chaitra 3rd by totally neglecting the date of 1stChaitra mentioned by the commission. Then only after sending letters by the commission through dispatch No. 894 Research ID 1430, date 2069/2/21 and through dispatch No. 894, Research ID 1522 dated 2069/2/32 appears to have sent entirely a technical reply that man was arrested on day 1st and released on day 2nd. Since the original letter and the date mentioned in it lacks mention of arrest date as the first day of the month, however only after the consecutive reminders from the commission it is found said that he was arrested on the 2nd day of the month, this shows that the reply of those agencies were in itself readymade. If he was arrested on the day 1 and released on day 2, there

seems no reason to fail to furnish evidence by the respondent agencies as demanded in successive letters of the commission. In the context of inability to manifest any reason, there is no room to believe that Metropolis Police Division, Jawalakhel and DAO had not put him in detention. The commission has sent letter on 2069/1/37 to DAO, Lalitpur and Metropolis Police Division, Jawalkhel clearly specifying the date of arrest as 1st Chaitra 2068, both the agencies remain silent about the arrest date of 1st Chaitra 2068 and found indulged in supplying the wrong fact to the commission by mentioning the fabricated date. By this it can easily be imagined that the intention of both the agencies is malicious. If the intention of these agencies was not malafide, no reason as such appears not to state the particular stated in the reply sent after the reminder since the commission in its first letter has clearly specified the arrest date. The reply of Metropolis Police Division and the reply of District Administration Office is being contracted with the arrest letter and search letter issued by SIP Bal Bahadur Bista of Metropolis Police Division, Lagankhel on 2068/12/2 in the conviction of donation collection and the detention letter issued on 2068/12/2 by SIP Nara Bahadur Shahi of Metropolis Police Division, Jawalkhel referring the case related

to Donation Act. This shows that the aggrieved is continuously remained in the unlawful detention of the respondents since 1st Chaitra, and therefore, it is substantiated that the aggrieved is kept in an unlawful detention in this incident.

11. It is disclosed from the documents accompanied with the file that a person is arrested on 1st Chaitra and released on 2nd Chaitra and is found issued warrant on that very day on which he was said to have released, not to give correct answer to the commission on time and disseminate wrong information, warrants and detention letters are given the case name as donation and in the answer of the question 9 of affidavit recorded before district attorney also has included the subject matter related to the donation. It is revealed from a letter of Metropolis Police Division enclosed in the file concerning assignment of an investigation officer that in the case-title of that letter Donation Act is paraphrased by Public Offense and date appeared as day-1 is corrected by making day 3, a letter sent by Metropolis Police Division to Patan hospital for medical examination also is corrected in day 1 and made day 3 and in like manner the date of a letter of Metropolis Division about forward of a preliminary report is also obliterated and made 3 as well as the name of the case is also rephrased

- and given new name, the spot where the arrest was made on day 1 and day 3 is demonstrated same and on the basis of such other facts he is found kept in an unlawful detention from 2068/12/1 to 21 of the same month in alliance of both the respondent agencies as District Administration Office, Lalitpur and Metropolis Police Division, Jawalakhel.
12. This act of keeping him in an unlawful detention has violated the fundamental rights provided by Article 24 (3) of Interim Constitution of Nepal, 2063, Section 15 (1) of State Offenses Act, 2049, Section 15 (1) and (2) of Civil Rights Act, 2012, and the order of the supreme court – “time extension is not made within 24 hours. Writ of habeas corpus is issued since it is continuity of previous unlawful detention even if the court orders later so as to keep in detention”, (Chaitanya Brahmachari Vs DPO, Dhanusha, Writ No. 1375 of the Year 2047 (2048/12/24). Likewise, the freedom and security enshrined in Article 9 of Convention on Civil and Political Rights, 1966, Article 14 right of fair trial also are violated. Such act of keeping him in detention after arrest is contrary to Interim Constitution of Nepal, 2063, the laws cited above, order of the Supreme Court and Convention on UN human Rights (civil and political) to which Nepal is a party and right of freedom, security and fair trial also are violated.
  13. Through the factual as well as statutory analysis made above as his detention of a period from 1stChaitra is unlawful, he is entitle to get compensation for the violation of his human rights. While considering towards compensation, he is entitle to receive an amount of compensation of Rs. 4,000/- from the government of Nepal for his 20 days of unlawful detention calculating from 1st of Chaitra to 21st of Chaitra at the rate of Rs. 200 per day pursuant to Section 16 of National Human Rights Commission Act, 2068 and Rule 19 of National Human Rights Commission (complain, action and compensation determination) Rules, 2057. Since his detention is unlawful and entitle to receive compensation, those officials of Nepal government involved in the act of putting him in an unlawful detention are subject to action under National Human Rights Commission Act, 2068 and Rule 13 of the Rules, 1957.
  14. Now therefore, since the aggrieved is found kept in an unlawful detention from a period ranging from 1stChaitra to 21stChaitra by then CDO, Lalitpur Choodamani Sharma, Senior Police Inspector Bhog Bd. Thapa of Metropolis Police Division, Jawalkhel and the SIP Dipak Acharya, a complaint to that effect is found registered with this commission on 2069/1/25 demanding the compensation to the

aggrieved. Here, in this case, the aggrieved was arrested on 2068/12/1 by Metropolis Police Division and kept in the custody of that Division and was forwarded on the same day was sent to the DAO for necessary action and since the process of taking his desposition etc not completed that day and taken again on 2068/12/2 and released on that very day by the order of the said office. These explanations of those offices did not found substantiated by any reasons and grounds. He was kept in an unlawful detention by correcting the dates, attempted to validate the unlawful detention and kept him in detention from 2068/12/1 to 21st totaling 20 days. Hence, it is hereby decided to recommend the government of Nepal to take action against then CDO, Lalitpur Choodamani Sharma who issued unlawful detention order and deputy Inspect of Police of Metropolis Police Division, Jawalakhel, Lalitpur Bhog Bd. Thapa, Police Inspector Avdesh Bista, SIP Dipak Acharya, deputy Superintendent of Police of Metropolis Police Section, Lalitpur Naresh Bahadur Shahi and to initiate Departmental action under law and to recommend to the government of Nepal to make the aggrieved available the compensation amount of Rs. 4,000/- for 20 days at the rate of Rs. 200/- per day. Recommend to government of Nepal for the implementation of this decision and

notify also the aggrieved for the knowledge of this decision.

Prepared by: Shyam Babu Kafle, Human Rights Officer.

.....	.....	.....
Member	Member	Chairperson

Done on 10th Bhadra, 2069 B.S.

National Human Rights Commission Decisions

Honorable Chairperson Kedar Nath
Upadhyaya

Honorable Member Ram Nagina Singh
Honorable Member Gauri Pradhan

Petition No: 502 of the year 2059 BS,
Head Office.

Subject: Justice Administration (On
Suicide)

- No comments surfaces when a naked photo of a film hero is published in media but when the naked photo of Shrishha Karki occupies space in medias it draws heavy comments and put her social prestige at stake and becomes the reason of her suicide. It is nothing but an expression of violent attitude towards women. (Para 14)
- Public medias ought to disseminate news remaining within the prescribed boundaries while disseminating any news except in terms of social issues. It should not flow information in a manner that could devastate the life, liberty, dignity, ethics, character etc of a person. The media person should be aware of the matter that no person should sustain injury through the release of sound, video, picture etc. that concerns with private life. (Para 17)
- It is the moral duty of every journalist and communication medias to abide by code of conduct.

Such code of conduct released in national and international level makes the journalism more decent. If the code of conducts are not followed the media world become indecent and may go disseminating news in a wrong way. As a result, society, nation and the journalism sector itself would have to smear. Therefore, it is expected that the code of conduct is followed by the journalists and media world. (Para 20)

- From the standpoint of jurisprudence justice delayed is justice denied. In this case, the Attorney General decides not to proceed the case because of which the police becomes unable to carry investigation and the deceased family deprived of justice. It is also a denial of justice. By this, it seems that the principles of rule of law, and the concept of equality before law also are challenged. Because of the failure in the delivery of timely justice, the government should be responsible to provide adequate compensation to deceased family. (Para 21)
- While enjoying the freedom of communication and expression it should be the liability of all communication medias to pay due respect to the dignity, secrecy and right to a decent life of other persons. In this incident, the Jana Astha (Vernacular) weekly is found unaccomplished that duty. (Para 24)

1. A complaint is registered on 2059/7/29 with this commission by the name of ..., demanding necessary actions against the offenders and compensation to aggrieved since the editor Bishwa Mani Subedi and Yadav Pandey , through their alliance published news raising serious question mark on moral and social status in an insulting way and sustain mental and physical injury even through repeated telephone calls, Shrisha Karki is compelled to choose suicide and when I registered FIR on 2059/7/5 in District Police Office seeking legal action against the culprits involved in the suicide scandal, culprits were not arrested nor taken necessary action to that effect.
2. An application was submitted to National Woman Commission, Human Rights Organizaiton Peace Society, Human Rights Organization ,Maitee Nepal CIVICT and Informal service center for necessary cooperation demanding appropriate action to initiate against offenders and compensation for the aggrieved.
3. A letter dated 2059/7/4, dispatch No. 264, protection 423 was sent from the commission to Home Ministry giving reference to Police Headquarter, Naxal with instruction to send necessary particulars in regard to Shrisha Karki, an icon of Nepali cinema world, also is found enclosed in the case file.
4. The commission, on 2061/11/3, through dispatch No. 502, Protection 1581 corresponds to Police Headquarter, Naxal to inform the commission as soon as possible about the current status of the case since it has come to know that the police Headquarter has forwarded the investigation process in culpable homicide and actively carrying on the search of the accused involved in the death of Shirsha Karki on 2059/01/29, 8 o'clock mornings and found stated the complete detail of which will be informed later. This type of letter is found enclosed in the case file.
5. Among the agencies corresponded as stated in No. 1 and 2 above, it is seen that the commission is found replied by way of an acknowledgement through dispatch No. 1533, dated 2059/7/6 of Home Ministry addressed to Police Headquarter, Naxal. The letter contains the matter that the particular as demanded by the commission in regard to the death of Shrisha Karki, an icon of Nepali Cinema world be made available as soon as possible.
6. In a letter received to the commission on 2059/7/13, through dispatch No. 317, from Police Headquarter in regard to the incident the letter describes that as per the FIR... of deceased, she is found hung by tying a rope in iron rod came out as a spike above the Staircase of her own home about which the investigation was

going on by this office, and about the same time another FIR came to register by ...of the deceased alleging that because of publishing naked photo of Shrisha Karki on 2059/6/23 in Jana Astha weekly (a vernacular) giving heading of colorful night of film city, she could not resist the mental torture and saw no option other than ruining her own life. So the editor of that newspaper Mr. Kishore Shrestha who published so deceitfully be arrested and taken action under chapter on Murder in Muluki Ain (country code), the case registered with the office on 2059/6/28 under the heading suicide by hanging in case No. 380 converted into culpable homicide, the investigation process by this office is intensively carrying on as well as the search of the criminals is actively being forwarded. The overall detail of the action will be presented later. The content as such is found stated in the letter.

7. The FIR filed by the ... of deceased in DPO on 5thKartik 2059 by explaining the matter that because of publishing naked photo by animation giving heading colorful night of film city she could not resist mental torture and saw no other way out besides to give up one's own life, compelled to loss her life. The editor Kishore Shrestha of that paper who so publishes deceitfully. Therefore, his arrest and action under Chapter on Murder

in Muluki Ain (Country Code) is requested. This act has violated her woman rights, right to secrecy, right to life etc. also have been violated.

8. It is found stated in a letter received to the commission from Police IGP office, Human Rights Cell through dispatch No. 399, dated 2061/12/30 that a case of culpable homicide in regard to the death of Shrisha Karki, an actress of Nepali film, to which the government of Nepal is plaintiff by the FIR of..., and the editor of Jana Astha weekly (vernacular) Kishore Shrestha as the defendant, here in this case, the attorney General has released an order on 2060/10/29 that for the time being no case could be proceeded to any body and therefore, the defendants are decided to let loose in bail personal after making them signed in a bond.
9. While considering upon the complaint it has to be contemplated about whether the issue raised in the complaint is an issue of human rights or not. The plaint registered in the commission by complainant has contended the matter that the reason behind the suicide of Shrisha Karki is to publish news in papers so as to aggravate her social and moral prestige and make repeated telephone calls in threatening the life, liberty, dignity, secrecy etc of a person, which is solely a subject matter concerned with human rights.

10. Basically, the nude photograph picture published in public medias has been its key issue. The activities motivated toward the human rights protection should be victim-oriented. Though the photograph appeared in the paper is nude, however, it was crafted through the use of technology in which a naked body of any other person was given the head of Shrisha Karki through animation, the complaint letter mentions. The police had to carry an in depth investigation into it but not found done so. Even if Shrisha Karki had it on her own, however, it does not sound that it was done so in a public place so as to have negative impact on social order contrary to social norms and values. There are no clues at hand to establish this fact. Photograph taken by any person secretly on his own accord which has no social day impact shall be purely private and confidential matter. The constitution of kingdom of Nepal, 2047 has given protection to the right of freedom and privacy. Photograph taken secretly in a secret place so as not to effect any other person should not be published or communicated by none. The police has to carry an effective investigation into it. The matter was thus submitted to Attorney General in accordance with law by completing investigation process, however, the said office did not like to enter into the subject matter rather decided so as not to move the case.
11. Article 17 of Convention on Civil and Political Rights provides for right to privacy. On general comment No. 16, 1988 the human rights committee, interpreting that clause, matters relating to individual private are prohibited to inscribe or transmit either through electrical, telephonic, telegraphic or in any other forms. The state, enacting appropriate legislation, shall take in control for special purpose. Such power is limited only to such agency or authorities about which the law specifies.
12. If any person commits any act violating individual privacy as defined in general comment, such act appears to be an attack against the personal secrecy of the person in question. In order to prevent such act, the state shall legislate law if there is no such law, effect modifications, if any, and create appropriate mechanisms. Since Nepal is a state party of the convention on civil and political rights, it is the responsibility of the government to comply with the said treaty. Human Rights Committee adopts these general comments in the same vein as that of treaty in the context of implementing the treaty.
13. In the context of this case, the decision of the supreme court can be taken as reference material in which the Kathmandu district court and appellate court, Patan issued order to conduct check of the womb of Annapurna Rana but the supreme

court, going against such rulings declares such check as a subject matter of personal liberty and secrecy and therefore, revoked the orders of the original courts. The decision has concluded that the body and character of a person becomes the subject of individual privacy. In this case, the nude photograph of Shrisha Karki has been published so as to have impact on the life and character of Shrisha Karki, hence no dispute could be raised on the fact that such an act is an issue of her privacy.

14. Likewise, the paper based events also could be taken as violence against woman. In Nepal, there are such other events in which the male also has had his photographs. In one event no comments surfaces when a naked photo of a film hero is published in media but when the naked photo of Shrisha Karki appears it draws heavy comments and put her social prestige at stake and becomes the reason of her suicide. It is nothing but an expression of violent attitude towards women. All the rights and freedoms mentioned in Article 2 of Universal Declaration of Human Rights, 1948 are said to be enjoyed equally by all without discrimination. In this case, the right to privacy of Shrisha Karki is found to have violated, the provision illustrated in the said Article also has been violated. The publication of her photo in public medias also can be understood as discrimination
15. It is an easily acceptable fact that sexual abuse may cause negative impact on physical, mental and economic status. In this case, the petition submitted to DPO by the... of Shrisha Karki is found mentioned that after the publication of her naked picture, she looked fed up, worried, opted to remain into closed doors, sobbing; boycott food etc suggests that she has had mental suffering. Even before the publication of her naked photo threatened through repeated phone calls demanding money. This shows that she was panicked also from economic exploitation.
16. Article 8 of European Convention on Human Rights, the rights related to private life is respected and ensured. European courts on Human Rights have set up a mechanism to conduct a comprehensive Jurisprudential study in order to ensure right of privacy. European union, through Directive 95/46 on the protection of personal data has stipulated the matter that the member states shall guaranty their citizens by creating a statutory mechanism for the protection of personal rights relating to personal data. The study reveals that the implementation of such directive order is taking place in countries like

Britain and France. For the protection of right to privacy, there have been built necessary statutory mechanism in countries like America, Canada and Australia. In the prospect of Nepal, the right of Privacy is enshrined in the constitution of the Kingdom of Nepal as well as in current Interim Constitution of Nepal, 2063. What are lacking are the rules and regulations to draw extensive interpretation of such rights, their exercise and action when they are violated. It is imperative for the government to forward necessary action.

17. Apart from this public medias ought to disseminate news remaining within the prescribed boundaries while disseminating any news except in terms of social issues. It should not flow information in a manner that could devastate the life, liberty, dignity, ethics, character etc of a person. The media person should be aware of the matter that no person should sustain injury in the release of sound, video, picture that concerns with private life. In this incident the Jana Astha weekly (a vernacular) seems less sensitive. There is no dispute on the matter that the media world has greater importance in the preservation of constitutional rights.
18. Section 14 (e) of Press and Publication Act, 2048 had a clear provision that the subject matter impairing the public etiquette, decorum and social order are prohibited to publish

in books or Newspaper/magazines. If any person who publishes the materials so prohibited such an editor or publisher shall be punished if the prevailing law so provides for and Section 27 of the said Act provides for a fine of not exceeding Rs. 10,000/- or a punishment of one year imprisonment or both. In this case, the social and moral values of Shrishya Karki has been injured by this act of Journalist.

19. The subject matters such as responsibility, press freedom, honesty, fairness, decency etc comes under the journalists' code of conduct. International codes of ethics on press dignity and morals issued by Stockholm Conference in 1991, contains provisions such as keeping up privacy, decency and awareness while using name and pictures. In the Nepalese context, the journalists' code of conduct, 2060 is issued under Section 7 (b) of Press Council Act, 2048. Section 3 provides for the respect of humanity, human rights and international relations, responsibility of an editor, respect towards right to privacy, whereas Section 4 provides that no information materials obtained by communication medias or media persons with the objective of distributing in the form of publication or transmission or in the form of news materials shall be used in personal benefit or in the benefit of any agency by not utilizing

in public purpose, no information shall be disseminated to incur further pain to the aggrieved no news, photo, video materials as to introduce the name, address and identity in regard to sexual offenses, social disregard as well as hatred without the consent of the aggrieved shall be published; no naked, distorted and horror scenes and pictures that creates frustration, hater, fear and temptation, unconcerned, indecent and producing excitement to the society shall be presented. To do anything that hurts in the dignity, reputation, honor and life of any person is called libel in the language of journalism. Libel and Defamation (Punishment) Act, 2016, defines that libel is an act of publishing and transmitting any information or account with the objective of deliberately incurring injury on the honor and dignity of any person. If any person publishes or transmits any letter, symbol figure, picture or graph, he will be punished with a fine of Rs. 5 thousand and an imprisonment of not exceeding 6 to 2 years or both.

20. While going through the above mentioned provisions, the publication of naked photograph of Shrishka Karki is a direct attack upon code of ethic which the media world and media persons had to abide by. Similarly, there are clear grounds and reasons present to put it in the status of a libel case. It is the moral duty of every journalist and communication medias

to abide by code of conduct. Such code of conduct released in national and international level make the journalism more decent. If the code of conducts are not followed the media world becomes indecent and may go disseminating news in a wrong way. As a result, society, nation and the journalism sector itself would have to smear. Therefore, it is expected that the code of conduct is followed by the journalists and media world.

21. From the standpoint of jurisprudence justice delayed is justice denied. In this case, the Attorney General decides not to proceed the case because of which the police becomes unable to carry investigation and the deceased family deprived of justice. It is also a denial of justice. By this, it seems that the principles of rule of law and the concept of equality before law also are challenged. Because of the failure in the delivery of timely justice, the government should be responsible to provide adequate compensation to deceased family. And if any news came to publish by mistake, the concerned news media and the media person should be ready to correct and take responsibility. In this case, journalist Kishore Shrestha assured of correcting mistake, however, such correction is not witnessed in the file. By this, the concerned newspaper and Journalist found scared from taking responsibility.

22. While enjoying the freedom of communication and expression it should be the liability of all communication medias to pay due respect to the dignity, secrecy and right to a decent life of other persons. In this incident, the Jana Astha (Vernacular) weekly is found unaccomplished that duty.
23. Now therefore, the following constitutional provision, law, rule and international treaties and conventions should be given focus in this case:
- Provisions relating to right to privacy of then constitution of Kingdom of Nepal, 2047 (1990).
  - Provisions relating to right to privacy contained in Article 17 of the convention on Civil and Political Rights.
  - Provisions contained in 14 (e) of Press and Publication Act, 2048 prohibiting the publication of materials in books and newspaper/ magazines that injures in the etiquette, ethics and social status of the ordinary people.
  - Provisions contained in Libel and Defamation Act, 2016.
  - Provisions contained in Section 3 and 4 of media code of ethics issued under Section 7(b) of Press Council Act, 2048.
  - Provisions imposing ban on publication, record and transmission of personal secrecy contained in General Comment No. 16 1988 of Human Rights Committee and the provisions made by the convention on Torture and other barbarous, inhumane or derogating treatment or the provisions on convention against punishments.
- Rights against Torture and other barbarous inhumane and derogating treatment guaranteed by Article 5 of Universal Declaration of Human Rights,
  - Provisions of CEDAW, 1978.
24. Since it is revealed that the suicide of Shrisha Karki was occurred because of publication of naked photograph in Jana Astha Weekly, now it has been necessary to conclude about whether the medias and newspapers have contravened the prevailing laws and rules or not.
25. While considering on the basis of facts mentioned in analytical part above, a complaint is seen registered with the Commission demanding necessary action against the offenders for sustaining physical and mental torture even through the telephone calls in threatening language and publish news in an insulting way so as to raise the moral question by Kishore Shrestha of the editor of Jana Astha weekly released from Kathmandu in regard to Shrisha Karki, an actress of Nepali film world. Through the investigation upon complaint by the commission she is known to have committed suicide because her naked photo was published in the paper that

causes her mental disorder which she could not resist. Even if it has received from the Attorney General in writing through a letter dated 2061/12/30 that no case would be registered against any person in a culpable homicide case run between government of Nepal and defendant Kishore Shrestha, but while analyzing from the view point of human rights, to come publish in newspaper that sorts of photos are the acts contrary to prevailing rules and regulations pertaining to the communication medias. While enjoying the freedom of communication and expression it should be the liability of all communication medias to pay due respect to the dignity, secrecy and right to a decent life of other persons. In this incident, the Jana Astha (Vernacular) weekly is found unaccomplished that duty. Now therefore, it is hereby decided to draw attention of Government of Nepal, Press Council for effective

implementation and necessary modification in the current laws and rules to make the communication sector responsible.

Prepared by: Jeevan Neupane, Human Rights Officer

.....
 Member   Member   Chairperson

Done on 30th Shrawan 2067 BS

National Human Rights Commission Decisions

Honorable Chairperson Kedar Nath
Upadhyaya

Honorable Member Ram Nagina Singh
Honorable Member Gauri Pradhan

Petition No: 931 of the year 2068 BS,
Head Office

Subject: Domestic Violence

- Symptoms like short times at sleep, beat oneself, say that I will die after killing the mother-in-law, walk out crying at night, remain weeping now and then etc are etc. indicating the facts that the mental tension is persistent. No person shall feel depressed unless a critical situation arises. When such things happen from within the family members such act comes under the domain of Domestic Violence (Crime and Punishment) Act, 2066. (Para No. 37)
- Health is not only a state of being unaffected by disease; the rights related to health will be protected only when a constant social, mental and physical well-being is accomplished. (Para 28)
- The decision made on the assumption that the personal secrecy is concerned only with a man's life and behavior and recommend on that ground for pregnancy test exerting continuous undue pressure is indisputably an act of violence against woman. (Para 30)

- All forms of violence against woman hinder equal opportunity particularly to of woman and others in general. (Para 38)
- Right to conduct business, profession and employment of one's choice is an economic right and to create hindrance by her own family members is nothing but an economic violence against woman. (Para 46)
- The logic put forward by families of respondent side for pregnancy test could be regarded as sexual violence against woman through law and human rights perspective. Any woman who is taking shelter in maternal home for some time because of the tension created in her family, the blame put upon her in character issue is not being substantiated by any reason and ground. There is no legal provision in relation to character issue since it is a subject matter associated with ethics and social practice. (para 40)
- In today's context, the violence against woman, irrespective of time and place have been accepted at par with human rights issue. The governments of a number of countries have modified update in their laws and rules fitting to the time. (para 38)

1. Married under old practice to ... Singh, a resident of Kopundol on 18th December, 2009 were living there in a joint family. No children are born. While consulted before marriage

with his parents and member of the family about inability to offer dowry, no objection was exchanged and performed the marriage. Bride and bridegroom also were satisfied. Even though, we had presented gifts as per our capacity. We had given her some cash amount which they snatched immediately. Now she would have no money needed.

2. After 4 days of marriage her mother-in-law began abusing of not bringing dowry in abundance and is creating mental tension. The opponents are restricting my ... to go out of home, to claim somewhere, visit relative frequently, the mother-in-law forbid to cohabit and sleep together but blame for unbecoming of baby, cut telephone line and make contactless and keep her inside and locked up the door from outside. These inhuman and inhospitable activities are being demonstrated. Occasionally, there happens cohabitation between the spouse however the next day they force to take anti-pregnancy medicine. That's why no pregnancy has been possible, ... says.
3. As we know came to now these negative developments we the parents made several request to stay in harmony, not to suppress encroach and demonstrate such activities and the attempts made for reconciliation but all went in vain.
4. We came to know from her that on 1stBaisakh, 2068, morning 5-6 o'clock she was beaten again in issue of dowry. She is hungry of her husband's love, sustained various tortures, and deprived of her freedom. Since there is no good relation with mother-in-law and husband she is also ready to get divorced and asked for our help but we maintained that the divorce, under Hindu tradition is an extraordinary thing. So it would be better to live in harmony as far as possible, we advised. She is positive with us, however, it has been difficult for her to remain together since her family forced her to leave home taking her belongings. In the beginning father-in-law was somehow positive to her but now he is too, taking their favour.
5. Defendants were proposed for marriage resistration several times but appeared less cooperative and not yet accomplished. Marriage registration is a regular event but has been impossible because of their reluctancy. It may cause various problems even in the days to come. Now therefore, it is requested for creating a harmonious relation and live in a torture-free environment. A complaint is received to the commission as such.
6. Actions taken in this regard by the commission is found enclosed in the case-file. There is also accompanied the report containing activities of the commission. The substance of the report found as under.
  - The complainants came in the office of the commission and

- informed that the relation between wife and husband is getting worse therefore, the family atmosphere also deteriorated. Since she has suffered different physical and mental torture please let us know what sort of cooperation is compatible from your side to get the marriage relation separated.
- The commission offered advice to implement other possible tools for reconciliation effort, prior to get divorced.
  - The complainant was suggested from the commission to apply to the National Women Commission, local police and District Administration Office, Lalitpur.
  - The commission corresponds to District Administration Office, Lalitpur, Metropolis Police Division, Lalitpur through a letter dated 2060/1/20, dispatch No. 911 to provide needed cooperation for appropriate action paying special attention towards the peace and security of aggrieved by collecting information from the concerned persons.
7. The respondents and parents of the aggrieved were presented in the commission's office and held discussions with the concerned officials. Information were collected verbally about the pros and cons. On the basis of information received from both side, they were requested to appear in the commission after the problem is solved on the day presented by DAO since it looked appropriate for reconciliation.
  8. On 2068/2/21 and thereafter counselings were fostered through is consecutive visits with the family of the complainants and aggrieved.
  9. Holding discussions with National Women Commission member Mohana Ansari and its Law Section it was concluded so as to provide legal advice to the respondents, inform about the legal provisions and send to CMC.
  10. A discussion was held in the commission on 2068/9/1 inviting psychiatric Dr. Karun Kunwar from CMC, unofficially. The respondent was appeared in the preliminary counseling but not when sent reminders, the aggrieved also was not in contact but contacted later, since the dispute has no such agenda which could not be compromised, the only requirement of them was of a psycho-treatment. The consultant opined that the respondent may have harbored a mentality that both the commissions are not in his favor.
  11. The respondent was contacted through phone many times but did not entertained. On 2060/10/12, a person introducing him as her husband's elder brother lamented in call back that he is suffering from stomach problem because the food she

prepared was more hot and spicy and now is in India in course of treatment and will contact after his return.

12. A meeting was held on 2068/10/12 with the complainant's family and advised to obtain further advice in the coordination of National Women Commission and CMC. After the information of returning from India in Kopundol residence is received on 2068/11/27, she reached there on 19th but the door remained unopened at the outset and goods were thrown, the commission notified by telephone. While talking to the hon'ble chairperson and member Gauri Pradhan about what advice and suggestion could be extended from the commission, a verbal instruction was made to that effect for monitoring, and a team of officers from the commission reached the home to monitor the incident.
13. Ansari, 2 people on behalf of complainant and the ... were present.
14. Members of both sides were exchanging reciprocal abuses; a pair of brief case was in thrown state.
15. Requests were made to both parties to control the situation and resume talks in a modest way over the conflicting issues.
16. Both parties were using indecent language to injure each other's prestige, therefore, were requested to talk respecting others dignity and place their matters in an orderly manner.
17. A common charge of both sides was to tell a lie, the maternal side is blamed in creating disturbance in internal affairs, small things were made larger and raise issues in one or other pretext and violated family code. These accusations were put upon the maternal side in front of monitoring team; and the maternal side was blaming the respondents of not fostering love, less care given to the role of outsiders in the internal intervention, used indecent language to maternal side, unnecessary and abusive language used so that the aggrieved would sustain mental torture.
18. Since there was no possibility of holding discussion uniting both parties in one place, this and that of both sides were put separately and discussed whereas the rest of the members were not included in the discussion. In order to provide a chance of creating a favorable environment for internal talks and security, she was advised to go to maternal home and stay there that day.
19. Respondents and aggrieved side and the members of their family were found in monotonous environment. Both of them were advised first to present in National Human Rights Commission on 2068/11/21 and then in National Women Commission.

20. Both were presented as above and attempted for mediation. Models and procedures to be applied in mediation were adopted. Both parties were instructed about the manner to keep with for improving the relation, behavior to be demonstrated and about other possible measures.
21. The father of the respondent defended that the daughter-in-law will not be taken to the home without carrying pregnancy test.
22. The commission tendered its opinion that the respondent proposed for pregnancy test and since this issue is not an issue in which the state has no role but between the individuals and as issue where the violence against woman is likely to be established therefore, it seem to be an act contrary to the convention on Abolition of all forms of Discrimination against Women, 1979 and such a behavior would hinder the reconciliation practice, itself.
23. After holding consultation till 5 o'clock that day both parties were allotted a 7 days due as per their request and reached an understanding to appear both parties in commission on 2068/11/28, debate was held about where to live either at home or in maternal home, the father of the respondent contacted in phone at 5.39 PM and denied to take home without carrying pregnancy test and was demanded pregnancy to conduct in the presence, the commission cautioned that if such an act is done in acquaintance it would be an act of violence against women.
24. After a while again contacted from the same telephone number and made request to keep in maternal home but reminded him not to encroach lawful rights of ... However, the concerned official passed an instruction that if she goes in maternal home reaching a consensus among family members, the commission will have no objection.
25. Respondent's father had a telephone call to Mohana Ansari, member National Women Commission and proposed for pregnancy test as well as requested her presence in acquaintance during test gave the information that was sent to sleep in a neighbor's flat down to their ... was forbidden by mother-in-law to prepare meal, the meal was taken at home , ... was ready to carry pregnancy test, when requested for the same to ... seemed reluctant. Thereafter ...was contacted through phone and asked about what has happened in improving the relation and is there any plan or not to go to women commission. ... is kept in own home and because of the lack of time of Mohana Ansari, no plan is at hand about going in women commission. Such was the information so far received.

26. In regard to pregnancy test since she has given consent on his own accord to do so, advice was offered to settle the dispute, and at the same time it came to know that discussion within the family about whether or not to carry test is on.
27. A letter sent on 2070/3/12 through dispatch No. 1283 to National Women Commission found enclosed in case file. The said letter states the matter that a complaint was registered in the commission requesting for the improvement in relation together with the creation of a torture-free environment to live by. The said complaint was immediately forwarded also to National Women Commission and Coordinated time to time to expedite the problem solving activities.
28. It has unofficially come to know that the National Women Commission, after conducting investigation upon the said complaint has made both the parties to consent in an agreement as deemed necessary. The said complainant registered in NHRC is going to be submitted on 2070/3/13 for final decision; for this, the said agreement is necessary to take as reference, therefore, kindly send that agreement to this commission through a suitable communication media as soon as possible etc.
29. The above-mentioned agency, addressing to the National Human Rights Commission, sends a letter accompanied with the letter of NHRC dated 2070/3/13, dispatch No. 1141 including the agreement reached between ... and ... is received. The agreement is found contained the terms and conditions that the goods to be returned and exchanged as per their respective claims, the bride will get Rs. 6,50,000/- as compensation from the side of the bridegroom and both consented for divorce.
30. The main contention of the complainant is a domestic violence. It should be prevented. Please assist in maintaining the good relation. The respondent had a plea that she is a liar and rude in manner. So, such a relation would go in vain. No acts of violence have been done from our side.
31. The facts mentioned in the petition accompanied to plaint, information received from the conflicting parties, discussion made with CMC, the conflicting parties were called for reconciliation. The discussion expressed a desire for reconciliation rather than getting divorced. She was of the view that the situation after divorce would invite a serious impact on the family because it is a marriage performed as per societal norms and values. The only thirst was of getting affection, goodwill and trust, she maintained. Hence, it does not sound that the complaint was filed to pull in trouble but to improve the relation.
32. Minor disputes aroused in the family would vanish on their own if the members of the family became kind

and courteous. The issues rose by ... are the issues to come under the scope of the family. The respondents' claim of her rudeness have no ground to stand.

33. Symptoms like shouting during sleep, beat oneself, say that I will die after killing the mother-in-law, walk crying when it is dark, always remain weeping etc. indicating the fact that the mental tension is persistent. No person shall feel depressed unless a critical situation arises. When such things happen from within the family members, such acts come under the scope of violence (Crime and Punishment) Act, 2066.
34. Health is not only a state to remain being unaffected by disease; the rights related to health will be protected only when a constant social, mental and physical well-being is accomplished. It is stipulated in ESCR general comment⁸. In accordance also with

8 . CESCR General comment 14 E/C.12/2000/4:- The right to health is closely related to and dependent upon the realization of other human rights as contained in the International Bill of Rights including the rights to food housing work education:- human dignity life non-discrimination equality the prohibition against torture privacy access to information and the freedoms of association assembly and movement. These and other rights and freedoms address integral components of the right to health. In drafting article 12 of the Covenant the Third Committee of the United Nations General Assembly did not adopt the definition of health contained in the preamble to the Constitution of WHO which conceptualizes health as "a state of complete physical mental and social well-being and not merely the absence of disease or infirmity".

societal norms and values her family had to express commitment for her treatment. They appeared otherwise which cannot be called natural.

35. The proposition raised by the respondents' family for pregnancy test could be taken as sexual violence against women in view of law and human rights. A woman who is taking shelter in maternal home for sometimes because of tension created at home; in such a situation blame put upon her by own family member raising character issue cannot be materialized by any proof and evidence. It has direct bearings with custom and ethics, no legal mechanism to put demarcation line. However No.1 of chapter on

However the reference in article 12.1 of the Covenant to "the highest attainable standard of physical and mental health" is not confined to the right to health care. On the contrary the drafting history and the express wording of article 12.2 acknowledge that the right to health embraces a wide range of socio-economic factors that promote conditions in which people can lead a healthy life and extends to the underlying determinants of health such as food and nutrition housing access to safe and potable water and adequate sanitation safe and healthy working conditions and a healthy environment. With a view to assisting States parties' implementation of the Covenant and the fulfilment of their reporting obligations this General Comment focuses on the normative content of article 12 (Part I) States parties' obligations (Part II) violations (Part III) and implementation at the national level (Part IV) while the obligations of actors other than States parties are addressed in Part V. The General Comment is based on the Committee's experience in examining States parties' reports over many years.

- husband and wife of country code had a provision that if the husband or wife had a sexual relation with other man or woman, divorce may be claimed. Apart from this, there are no legislations to carry the character test. The meaning of the claim made by the respondents for pregnancy test is that they have doubt that she may have had physical relation with other man but no evidences are furnished by them in support of that claim.
36. From her part, she was ready to carry pregnancy test but when asked the husband for the same, he appeared reluctant. This shows that they were sustaining mental torture to her, intentionally. In a similar case of pregnancy test of Annapurna Rana, the Supreme Court has dismissed the orders of the lower court's reasoning that it is a subject matter of personal liberty and individual privacy. This precedent could be taken as reference in this incident also.
  37. The decision made on the assumption that the personal secrecy is concerned only with a man's life and behavior and recommend on that ground for pregnancy test exerting continuous undue pressure is indisputably an act of violence against woman.
  38. The respondent has contended that she had an unavoidable habit of weeping and telling the lie but at a time when the efforts are underway in improving the relation such an assumption would not favor in the betterment of relation.
  39. To propose for the sale or reimbursement of goods substantiates the fact that he is not ready for compromise. The saying that his stomach disorder and going to India for treatment is responsible to her discourteous behavior had no ground to believe. Since he is unable to furnish evidences that his treatment could not take place in Nepal. The reports and prescription from medical institutions is not produced, his claim appears nothing but a mere accusation.
  40. To surface a doubt that relation of ... with a woman named ... and to sleep in different places indicates that the relation was spoiled because of sex reason. Because of the lack of expertise to examine such things it looks proper to be diagnosed from sex psychiatric or family therapist. From a woman named ... may have played negative reconciliation process. Sexual relation between husband and wife is natural and imperative too for family continuity and harmonious relation. They themselves agreed on the matter that no physical relation has been established since a long time. While taking this matter into account, it is imperative to maintain good relation between husband and wife and its continuity though there is no hard and fast rule in this regard. What action or punishment would inflict if no sexual relation between the spouse could establish, or should

any of the party take responsibility thereof, there is no clear law and rules in Nepal in this regard but in France, their civil and penal code had strict provision where one should honor the desire of other.⁹

41. Article 1 of Universal Declaration of Human Rights provides that the man is born free, and entitled for equal right and dignity, Article 2 provides that all rights and freedoms are equally enjoyable by all, Article 5 says no person shall inflict physical torture and treated inhumanely and degrading way, Article 12 no arbitrary interference in one's privacy, family residence or correspondences shall be made, no person shall be intervened in his honor or reputation and shall have right to remedy against

Such attack or intervention, Article 17, no person shall arbitrarily deprived from his property, Article 19 provides every person right to faith, freedom and expression. Likewise Article 13 provides every person right to a job, voluntary choice of his employment and right of working environment and security against employment, Article 29 provides for a duty of person towards his society.

42. ...is prevented to enjoy without hindrance the rights enshrined in above - mentioned declarations, and a member of... family is found demonstrated degrading behavior

to... family was witnessed during monitoring. However, the reason behind such a treatment can be imagined that it was the result of immediate situation.

43. Convention on the Abolition of all Forms of Discrimination against Women is the vital covenants in the protection of rights of women. The main objectives of the convention are to abolish discrimination against women and to maintain equality between man and woman. Article 1 of the Convention declares that the discrimination means any sort of discrimination, boycott or restriction on political, economic, social, cultural, citizenery or any other ground irrespective of marital status or gender. The Convention in its Article 6 provides rights against sexual exploitation, Article 11 right of employment, Article 12 right to health, Article 13 right to economic and family welfare, Article 16 right to marriage and family. As per the claim of the complainant, in this case, it is mentioned that... is forbidden to do any job and to have physical relation between wife and husband. As the commission presented both sides and obtained information those acts appear as if partially true.

44. In order to protect right of women and maintain gender equality, Nepal has expressed commitment towards implementing CEDAW, Beijing Declaration and its Review Paper as

⁹ Kantipur weekly, 2068, Ashwin 6, as mentioned in an article.

well as other documents on human rights.

45. All forms of violence against woman hinder equal opportunity particularly to of woman and others in general. The lack of development of appropriate measures and indicators to conduct audit of the violent activities against women and identify them, the situation as such appears equally sensitive to prevent violence against women. Hence, the violent activities against women by father in-law, mother in-law, husband and other members of the family has been difficult to take into control. Issues relating to dowry, sexual issues and others are aggravating the rights of women. These issues are raised also in Beijing+5.
46. Domestic Violence (Crime and Punishment) Act, 2066 has provided the economic rights of women Right to conduct business, profession and employment of one's choice is an economic right and to create hindrance by her own family members is nothing but an economic violence against woman.
47. European Convention on Human Rights, Article 8 has respected and ensured the rights related to private life. European Court on Human Rights has developed a mechanism to conduct a comprehensive Jurisprudential study. The European Union, through Directive 95/46 EC on the protection of personal data, 1996 has stipulated that all the nations are to develop legal instrument and ensured the citizens for the protection of rights relating to individual privacy. The study reveals that the countries like America, Canada and Australia have built necessary legal mechanisms for the protection of individual privacy. In Nepalese context, right of privacy is enshrined in Interim Constitution of Nepal, 2063. It cannot be considered proper in view of current law and constitution to undergo pregnancy test of a person who is taking shelter in maternal home because of the lack of harmony among family members. What is lacking is the rules and laws to draw extensive interpretation of rights provided in constitution or to enjoy such rights and in regard to the action to be taken of the rights are violated. It is the government to forward necessary action in this concern. The matters mentioned in the analysis part of the report seems to be the basis for reaching the decision.
48. Since the National Women Commission should exercise the principal jurisdiction in this issues and the actions are being carried out on receipt of the complaint, an act of reconciliation along with the terms and conditions also is found accomplished on 2070/1/2 by the initiative of the commission.
49. While considering upon the decision to be reached it seems that a marriage between a resident of sub-

metropolitan city, Lalitpur..., and... on 18th December, 2009 was settled in a conventional way and were living jointly. Because of not bringing dowry she has sustained torture, a complaint found registered in the commission requesting to create a conducive environment between husband wife and to pass life free of torture. During investigation into the case by the commission they were offered a number a advice to use other alternatives measures like possibility of reconciliation. But the parties expressed no interest to do as suggested by the commission. The enforced relation would create the aggrieved further tension which could breed an unforeseeable consequence with no possibility of developing good relation, the complaint was suggested to submit petition in National Women Commission, Local Police, District Administration Office, Lalitpur as well as the Court.

Since both the parties are found to have accomplished reconciliation in National Women Commission 2070/1/2 no further action seems necessary to proceed in this regard. Now therefore, it is hereby decided as to keep the case in pending after writing off the record of the complaint.

Prepared by: Jeevan Neupane, Human Rights Officer

.....
Member   Member   Member   Chairperson

Done on 13th Asar, 2070 BS.

National Human Rights Commission Decisions

Hon'ble Chairperson Kedar Nath
Upadhyaya

Hon'ble Member Ram Nagina Singh

Hon'ble Member Gauri Pradhan

Hon'ble Member Dr. Leela Pathak

Hon'ble Member Dr. K.B Rokaya

Petition No: 3057 of the Year, 2062 BS
Head Office

Subject: Disappearance and Murder by
security officials.

□ **Articles 12 (1) of the Constitution of Kingdom of Nepal, 2047 (1990) had contained a provision that no person shall have his personal liberty infringed. The same provision is articulated also in Article 12 of the Interim Constitution of Nepal, 2063 (2007). Here in this case, the security workers is found violated the provision contained in Section 12 of Civil Rights Act, 2012 which states that no person shall be taken his life and infringed personal liberty except provided in law. The motive of the security workers to take any person in hostage unlawfully and kill him, and then hide the incident is the proof of grass violation of human rights. Besides violating domestic law mentioned above, it has violated Articles 6 of the Convention on Civil and Political Rights 1966 which provides that every person shall have inherent right to life and such right shall**

be protected in accordance with law and no person shall be taken his life in an arbitrary manner, as well as common Article 3 of Geneva Convention also has been violated. (para 19)

1. Hari Prasad Bolkhe, a resident of Phulbari VD C Ward No. 8, Kavrepalanchok district is arrested from Banepa by security personal on 2060/9/12 and not traced. In that regard an application of...on 2062/4/1 for his release, an application of...on the same matter on 2063/3/4 and an application sent by Nepal Human Rights Organization on 2063/3/31 as well as an application of... of the aggrieved on 2063/3/10 is found received in the commission.
2. On receipt of complaint in the commission, correspondences made to the Ministry of Defense and Ministry of Home and Nepali Army Human Rights wings as well as Police Headquarter Human Rights cell also for action. Home Ministry, replying the letter, Hari Prasad Bolkhe was in confinement under Terrorist and Destructive Act (control and Punishment) ordinance was released on 2060/1/18 and was in monthly Parole of District Police office was to appear on 2060/9/24 did not do so. A report presented by a committee formed to conduct enquiry and submit report by exploring the reality about the persons said to have disappeared by the state is disclosed from a letter

of District Administration Office, Kavrepalanchok dated 2061/6/6 and stated the matter that, there is no record of his arrest by police on 2060/9/12. A letter sent by Nepali Army in this respect is found stated that Nepali Army has no information about the arrest of Hari Prasad Bolkhe nor about his entanglement in any other incidence.

3. The team of the Commission when conducted the field study on this matter on 2063/3/13 the man was arrested by security men and made him walk in different places of Kavrepalanchok district, and in that course, he was taken to Chalan Ganeshthan-1 on 2060/11/4 and killed there and known that his dead body was buried in jungle. On the basis of information when searched around that area, a corpse is traced there in buried condition, reported the team.
4. As per the decision of the Commission dated 2063/3/18, a team consisting also of forensic specialist were deputed to conduct study and field observation, excavate and examine the corpse, prepare report about nature of the place of occurrence as well as the condition of the corpse, to make signed in a bond with the people acquainted with the incident and obtain information from the local administration and submit information about the investigation done from 2063/3/20 to 2063/3/21.
5. The autopsy report submitted by TU Teaching Hospital Forensic Medicine Department, Maharajgunj has stated the reason of death of the deceased due to gunfire injury to Pelvis. On the basis of the report of autopsy ... of the person respected as victim and History/Exhumation findings given by National Human Rights Commission as well as autopsy findings, the dead body so recovered is of Hari Prasad Bolkhe, aged 35, resident of Phulbari VDC Ward No 8. The report further mentions that the two identity cords recovered from the dead body is verified that the dead body is not of other persons but Hari Prasad Bolkhe itself.
6. The bullet cartridge and explosives traced during dead body examination is sent for examination in Police Scientific Laboratory, Ballistic Department, the report sent on 2063/5/5 to commission to that effect is stated the matter that the said cartridge is inscribed "SG (Grain) rise lead pellets of 12 bore shotgun cartridge."

The task of testing the unearthed corpse is completed and received the corpse from TU Teaching Hospital, Maharajgunj on 2063/5/8 and handed over to the relatives of the aggrieved whereby the family of the deceased performed his last rites according to their customs and tradition in Phulbari VDC, Ward No. 8 on the same day, the report mentions.

7. In the statement recorded from..., resident of district... municipality...in the presence of the commission team, he was arrested in the month of Kartik, 2060 and kept in Panauti barrack. Hari Prasad Bolkhe has brought there in army uniform and from that he and Hari Prasad Bolkhe were..., taken to the journey of Khopasi, Kamidanda, Phalametar, Dhungkharka and so. After 4/5 days travel, the latest night they made to sleep in a 3 storey house located at Dhungkharka. The next day, all of us were made walk separately and arrived in the down hill path of Dhungkharka, there heard firing of bullet, the security workers remained firing until they came to Khopasi... was continued bringing him at Khopasi but Hari Prasad Bolkhe could not be seen, when asked to the security men they claimed he is released but when listened when they talked they said one is left behind. After taken to barrack, I was asked, would you go to serve food to Bolkhe, I said yes. They again said no you need not go because you may quarrel. Then I guessed he was killed, states the man.
8. In a document made by..., district... VDC..., Ward No..., age... in front of the team of the commission that around 6.30 morning of 4th Falgun 2060 as I was smearing the house, I came to hear a noise of bang-bang; then as I was in the tap, a troops of security men in green uniform were going down towards path. They took their way. Nothing is known thereafter in that incident, he mentions.
9. Likewise, in a document made before the investigation team of commission by a resident of district..., was found mentioned that on that very day I was outside the home to wash my face. I heard that the security men are in the village. Coming little up ahead I saw security men with arms and uniform along the way. The number was above 50/60. They were heading towards Ganeshthan from Mulkhola above. It is heard of someone falling down. After ceasefire they headed towards Ganesthan, telling that this is the way to bury if Maoist is sighted. So notify us, if any. In that incident one person is killed and the dead body was buried in a jungle named Sallakophed. Such rumour was spread in the village.
10. In a document made before the investigation team of the commission is mentioned that by..., age...VDC... district... that around 6.00 O'clock in the morning of the day on which is the incident occurred, the uniformed security men in arms in 70-80 number were coming to Parthali Bhanjyang from Lanku and Dhungkharka. I was arrived there from home to go... security men moved straight towards Ganesthan. I was going in bus towards... I heard a sound of gun fire. We the passengers of the bus calculated that the men killed

are Maoists. We stopped bus. After 5 minute the bus moved ahead and when reached near a house of..., the security men stopped the bus and carried checks. After leaving the bus I moved to... Above the road of a place named Sallakophed situated at Mulkhola, a piece of shawl of woman was seen. It was heard that an outsider is killed.

11. In a Statement recorded by..., a resident of... municipality... district, in front of commission team mentions that it was the last week of the month of Magh, early in the morning, he was about to leave home to attend in parole in Gorakhnath barrack. Panauti, the army came at home and said to come in late afternoon. I reached there at 5.00 p.m., offered me food in 6 O'clock. There... was in detention also with another person. I think they are prisoners. I was not familiar with him. About 8 p.m. the army took me and that person in the mission, we 3 made to wear army dress and carry their luggage.
12. After reaching at 4 am in Kamidada, the security forces made us stay there in the ground till mid day. Around the midday, when called by the name of Hari Bolkhe, it came to known his name. Security men arrested the teachers in Kamidada and release later. There a woman of 42 year age also sustained abuse. We took food at her home and had night hold reaching in high altitude atop Mahabharat Mountain. In Kamidada Maoists explode bomb. Maoists ran away. The lieutenant threw that bomb in the center of we three saying it is from Maoists but the bomb did not explode. Later ..., made to explode bomb, forcibly. We were taken to Phalametar, in Kavrepalanchok. We took lunch there and passed night in house in front of the school, the Taldhunga. The next day we made to destroy gates constructed by Maoists. Along the bank of Bagmati river 3 people were carrying rice. The security men snatched the rice saying that it is for Maoists. The porter the rice beaten up and let go. From there we were taken to a place named Majhigaon.
13. There the lieutenant and Police consumed... Then we were taken to Milche. There the local girls were notoriously abused. The soldiers had consumed... That night we kept in Milche School. We made to walk 2.00 p.m. at night and said to open the door of a house in the morning. Asked to give introduction of the Maoist who used to come there. We took to a place named Chyamrangbesi. Around 5 p. m., we left the place and reached Dhungkharka at 11 p.m. There we passed night in a boarding school located alongside the road. We made to awoke at 3.30 a.m. in the morning and reached Parthali at 5 a. m. We were taken down toward path from Sallaghari. I and... make

to stay at a house of..., there. In the jungle above heard the sound of gunfire. Many rounds of firing was heard. Entire jungle was surrounded by the army. Hari Prasad was not in our Company from Dhungkharka, Army had continued firing till it comes Khopasi. It was the order of lieutenant. Arriving at the house of... in a place named Sallakophed the lieutenant consumed...with garlic mess up. The incident was taken to Bhimsnesthan asked to put out the army dress and 5.00 pm I reached Gorakhnath barrack, obtained the due date and came home. Hari Prasad was not known by me before. I came to know only after we made to walk in the mission together.

14. After getting to Milche lieutenant Babu Ram Thapa asked about what job he used to do . He replied he is involved in Christian mission in Rs 7000 and acquired education of IA level. When asked why he was involved in Maoist he said because of Maoists pressure he was involved in the organization. How did you arrested asked the lieutenant he replied that his opponents made him to arrest. We also had chance to talk with him there. He lamented that his own man of the village made him arrest this time. Earlier too, the man did so since there was a land dispute with him. We were together while passing night at Dhungkharka but we could not meet thereafter. Later,
15. As the investigation team of the commissions approached the lieutenant working in Shatrurnardan battallion, Bahrabise, Sindhupalchok and asked for the information about the incident he is found maintained that a joint patrolling team of security forces consisting of 35 people of then Royal Nepali Army and 5 people of police was reached in different VDC of Kavrepalnachok district for 6 days from the last week of Magh to the first week of Falgun. The joint team was headed by him whereas the police was led by sub-inspector Man Bahadur Gurung. In that course the detainee... and... of Kavrepalanchok were assembled in the mission to identify the Maoists. Confrontation was taken place in Lamidada with Maoists, however, no casualties witnessed and released there, two were arrested and released, no confrontation took except in Kamidada. The pattrolling team reached Kamidada, Dadapani, Phalametar, Taldhunga, Milche, Khajuri, Narayansthan, Dhungkharka and was arrived at Panauti. The last night hold was taken place Dhungkharka. No confrontation was taken place other than in Kamidada

nor fired bullets. He seemed unaware of Hari Prasad Bolkhe's arrest or his death.

16. When the team of the commission asked the police constable Khadga Raj Lama about the incident he maintained that at the time of incident he was working in District Police Office, Kavrepalanchok and was remained as duty observer, the deputy inspector of police was Keshari Raj Ghimire and major Krishna Dhvaj Thapa. My name was published in medias alleging me of arresting Hari Prasad Bolkhe. The... of Bolkhe has requested me to help in releasing Bolkhe but because of my inability to do so she has blamed me. Warrant needs while in arrest and handover. In the lack of such warrant it is substantiated that no arrest was made. At the time of occurrence of incident I was in Banepa in course of duty. I am not involved in the incident, he claims.
17. On the basis of ante mortem date obtained by the commission prior to digging out of dead body, the corpse excavation report as well as post-mortem report has substantiated that the dead body unearthed from Kavrepalanchok district Ward No. 1 Ganesthan on 21st, 2063 is of Hari Prasad Bolkhe, resident of Phulbari VDC Ward No. 8 of Kavrepalanchok district. The complaint filed by... clearly indicating the culprit, eyewitnesses interrogated in course of investigation and the saying of local gentlemen as well the respondents Hari Prasad Bolkhe was arrested on 12nd Poush, 2060 by the security men in civic dress, kept in detention in Shatrumardan barrack, Dhulikhel in the state of disappearance prohibiting to meet and contact by any body else who taken to army barrack situated at Panauti in Kavrepalanchok district and then a team of security force of army and police deputed from the last week of Magh to the first week of Falgun assembled 3 civilian persons including Hari Prasad Bolkhe and accompanied them with team and made to walk them for 6 days through different remote villages like Kamidanda, Dadapani, Phalametar, Taldhunga, Milche, Khajuri, Chyamrangbesi, Narayansthan, Dhungkharka etc in Kavrepalanchok district and on 4th Fulgun 2060 Hari Prasad was killed and burried him in the middle of the jungle in a place named Sallakophed by not performing death rituals of a man and concealed everything by maintaining no record of the incident and thus made the person completely disappeared. In this incident, Police Constable Khadga Raj Lama who unlawfully arrested a person, major Krishna Dhoj Thapa, chief of Shatrumardan barrack, Dhulikhel who unlawfully detained a person and made him disappear and captain Babu Ram Thapa of Gorakhnath barrack,

Panauti who has headed the mission and took hostage of civilians and made wander and finally finished his life are found responsible in all these activities. They instead of protecting the life and liberty of the citizens by fulfilling their duties assigned to them by law rather found indulged in the act of violating human rights.

18. Now therefore, it seems that those security men, who ordered to kill a person taken in their hostage and those who implement the directive order, conceal the incident and made disappear of persons should be indentified and taken action under law on the basis of their individual accountability.
19. Articles 12 (1) of the Constitution of Kingdom of Nepal, 2047 (1990) had contained a provision that no person shall have his personal liberty infringed. The same provision is articulated also in Article 12 of the Interim Constitution of Nepal, 2063 (2007). Here in this case, the security workers is found violated the provision contained in Section 12 of Civil Rights Act, 2012 which states that no person shall be taken his life and infringed personal liberty except provided in law. The motive of the security workers to take any person in hostage unlawfully and kill him, and then hide the incident is the proof of grass violation of human rights. Besides violating domestic law mentioned above, it has violated
20. Mr. Hari Prasad Bolkhe aged 38, resident, Kavrepalanchok district, Phulbari VDC Ward No 8 arrested on 2060/912 by security men and made him walk in the security mission is substantiated also from the statement of the eye-witnesses and found died while under control of the security men, the Police Constable Khadga Raj Lama, major Krishna Dhoj Thapa of Nepali Army and Captain Babu Ram Thapa who were involved in the incident are subject to legal action. Now therefore it is hereby dicided to send the government of Nepal in writing to initiate legal action in criminal offense against those persons. Also, a compensation amount of Rs. 300000/- to the dependants of the aggrieved could recommended under Rule 17 of National Human Rights Commission (Complain, Action and Compensation Determination) Rules, 2057, however, an amount which the government of Nepal has provided to the dependants of the deceased of other incidents seems rational and reasonable also to the family of the aggrieved of this

incident therefore, decided to send in writing to government of Nepal to that effect. Let the information of this decision be served also to the victim.

Prepared by: Basudev Bajgain, Human Rights Officer

.....
Member   Member   Member

.....
Member   Chairperson

Done on 24th Jestha, 2065 BS

National Human Rights Commission Decisions

Honourable Chairpers Kedar Nath
Upadhyaya

Honourable Member Ram Nagina Singh
Honourable Member Gauri Pradhan

Petition No: 867/408 of the year 2066
Regional Office, Kaski

Subject: Child Abuse

- ❑ **The local government is not competent to punish the guilty involved in the child abuse and threatening to school. Although the agreement is reached between perpetrator, guardian and school, however, such cases can take place again. So until the child right violator is not punished under law, the impunity may prevail. (para 6)**
- ❑ **If the perpetrator is a teacher and he is under injustice he should opt for going to judicial authority however, found involved in the act of disturbing the peaceful environment of school. It's the clear abuse of child right. (para 7)**

1. Shridhar Giri, a lower secondary school teacher in... academy, district Kaski uses troublesome words to girl students by touching their various body parts and indulged in sexual abuses. The school administration is informed on 2066/3/9 by the students. Parents of the students also demanded action. The school administration called a meeting consisting of guardians, students and teachers. During discussion the teacher is known to have demonstrated bad conduct and in disciplinary treatment. The school administration expelled him from school. Then an English teacher of that school named Raju Sharma launched a protest threatening to close down all the academic programs and pressurized to reinstate the expelled teacher involved in bad conduct, the students are asked for excuse, either. Indulged in agitation putting such demands, the students and guardians laid strong pressure, the school expelled the teacher Raju Sharma from the service, too. Then he came up with program like sitting in threaten students reaching their home each attempting to deteriorate the academic environment. Therefore, a complaint to have taken necessary initiative for the guaranty of fundamental rights of students and security is found received on 2066/4/23 in regional office of the Commission, Pokhara and was forwarded investigation action.
2. In regard to the incident mentioned above the regional office of the commission, Pokhara has corresponded a letter on 2066/4/25 to District Administration Office, Pokhara, District Education Office, Pokhara and to District child welfare office Pokhara requesting to make the necessary information available. In this way, the preliminary action proceeding is found forwarded.

3. By virtue of a letter dated 2066/4/30 of District Child Welfare Committee, Kaski it came to known that the representatives of that committee conducted the field-base study on 2066/4/19 and enquired to the school administration, other teachers as well as the girls students said to have victimized. On the basis of the information collected from the enquiry, it was concluded that a fair probe should be conducted in regard to the abuse said to have done to the girl students together with a monitoring on their rights violation. Then the District Child Welfare Committee, Kaski corresponds to the National Human Rights Commission, western regional office on 2066/4/20 requesting for monitor and to the District Education Office on 2066/4/22 for creating a child-friendly environment in the study. Also, as per the letter dated 2066/4/32 of District Education Office, Kaski “the said teacher Shridhar Giri has already been expelled from the school service and the teachers concerned with this matters are also warned. Therefore, the academic environment of the school is sound and running classes smoothly.”
4. This office is found conducted field-based monitoring on 2066/5/5 and 2066/5/10 in regard to the incident. In course of monitoring the main gate of the school is locked up, the guardians in 50/60 number were debating over the matter standing at the gate, when looked into the school from the wall lying behind the school, students were seen reading in the class rooms but they were seemed fully upset because of the environment outside. According to the school-Principal the situation as such is that the students were made to enter into school through the compound wall of the rear in the effort of guardians and school administration after the agitators left the place in the morning. Likewise, the teacher of... academy, Shridhar Giri has abused particularly the girl-students and when he made to go from school, NCP (Maoists) cadres YCL created obstruction sitting at the gate of the school agitating and deprived the students from their rights to study in a peaceful environment, there has been created a situation of physical assault between the guardians and CPN (Maoists) cadres over a debate of operating the school and spread fear of blasting bomb in the school, the police administration remained silent spectator, the peace and security of school and students could not be maintained therefore, it is requested to play role of a facilitator to resolve the dispute and for the protection of students rights to education and maintain necessary peace and order situation as soon as possible is enclosed in the case-file so as to recommend the government of Nepal to that effect.

5. Principal of the school was contacted on 2067/10/11 and enquired the current situation. He briefed that guilty teachers were taken action and expelled from the school. A meeting was held between school, guardians and the agitating party and has resumed the class through understandings. Now the school environment is calm and quiet. So the principal verbally informs that no further action is so far required. Please kindly have the case finalized.
6. The monitoring report of the regional office of the commission, Pokhara and through the study of the case-file, the teacher Shridhar Giri is found to have abused the girls students and the perpetrator, the teacher is taken action and expelled from school service. After his dismissal from the teacher's post, he and his allies of the same school and from the teacher's organization went against the decision of the school and the allegation made from the student. The local government is not competent to punish the guilty involved in the child abuse and threatening to school. Although the agreement is reached between perpetrator, guardian and school, however, such cases can take place again. So until the child right violator is not punished under law, the impunity may prevail.
7. If the perpetrator is a teacher and he is under injustice he should opt for going to judicial authority however, found involved in the act of disturbing the peaceful environment of school. It's the clear abuse of child right.
8. Now therefore, teacher Shridhar Giri, who was indulged in abusing more than 20 girl students of... academy, district Kaski in classroom, touching their sensitive part of the body and sustaining torture to them is taken action and dismissed from the school administration. After his dismissal, some other teachers also found to have incurred mental torture to the aggrieved girl students, a complaint was filed on 2066/4/23 in the commission. Through the investigation of the commission it is found that the guilty teacher Shridhar Giri was given retirement from the school administration and were warned the other teachers. At present the academic condition of the school is found running smoothly. However, the school environment is found some what worsen due to the indecent words used to the girl students and committing an offense of sexual abuse by touching their body parts by teacher Giri. Although the problem is solved by reaching an understanding through the mutual talk, however, such an illicit act of the teachers themselves is not a positive symbol. For this, the commission has made a policy level decision on 2067/9/11 to implement the Child Protection Policy

and has recommended to the office of the Prime Minister and council of Ministers on 067/11/4 through dispatch No 754, now therefore it is hereby decided so as to inform the Ministry of Education, government of Nepal to enforce the Child Protection Policy, immediately.

Prepared by: Yashoda Banjade, Human Rights Officer.

.....
Member   Member   Member   Chairperson

Done on 31st Asar, 2068 BS

Central Office

Harihar Bhawan, Lalitpur
P.O. Box No.: 9182, Kathmandu
E-mail: nhrc@nhrcnepal.org
Phone No.: 01 5010015, 16, 17, 18
Website: www.nhrcnepal.org
Fax: 01 5547973, 5547975
Hotline: 5010000

Regional Offices

Biratnagar, Bargachhi chowk
Phone No.: 021 461931, 461093
Fax: 021 461100

Janakpur, Devi Chowk

Phone No.: 041 527811, 527812
Fax: 041 527250

Pokhara, Janapreya Marg

Phone No.: 061 462811, 463822
Fax: 061 465042

Nepalgunj, Shantinagar

Phone No.: 081 526707, 526708
Fax: 081 526706

Dhangadhi, Uttar Behedi

Phone No.: 091 525621, 525622
Fax: 091 525623

Sub-regional Offices

Khotang, Diktel, Phone: 036 420284
Rupandehi, Butwal, Phone: 071 546911
Jumla, Khalanga, Phone: 087 520222